

**ПОДІЛЛЯ.
ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ**

**ВИПУСК ВІСІМНАДЦЯТИЙ
ТОМ ПЕРШИЙ**

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра української філології

ПОДІЛЛЯ.
ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск вісімнадцятий
Том перший

Електронний збірник наукових праць

Хмельницький

2025

УДК 908(477.43)

П 44

Поділля. Філологічні студії: електронний збірник наукових праць.
Головний редактор М. Торчинський. Хмельницький, 2025. Випуск
вісімнадцятий. Том перший. 157 с.

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри української філології Хмельницького національного університету (протокол № 11 від 29 квітня 2025 року).

Редакційна колегія: Марія Гавриш, Василь Денисюк, Любов Олійник, Інна Приймак, Наталія Торчинська, Михайло Торчинський (головний редактор, відповідальний за випуск), Оксана Ющишина, Анатолій Янчишин.

Збірник наукових праць містить статті студентів бакалаврату та учнів закладів середньої освіти, присвячені аналізу проблем, пов'язаних із вивченням лінгвістики, української і зарубіжної літератури, методик їх навчання.

Для мовознавців, літературознавців, методистів, учителів та всіх, хто цікавиться філологічними питаннями.

П 44

© Автори статей, 2025

© Хмельницький

ЗМІСТ

АЛЕКСЄЄВА Валерія. ВІТАЇСТИЧНІСТЬ ЯК НАСКРІЗНИЙ ЖИТТЄСТВЕРДНИЙ МОТИВ У ВОЄННИХ ПОЕЗІЯХ ГЛІБА БАБІЧА.....	6
БАГІНСЬКА Анастасія. ЕВФЕМІЗМИ ВІЙНИ: ЇХ РОЛЬ І ВПЛИВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	13
БОГОМОЛОВА Дарина. ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У НАРОДНИХ КАЗКАХ «ФАРБОВАНИЙ ШАКАЛ», «ЯЙЦЕ-РАЙЦЕ», «ЗОЛОТЕ ЯБЛУКО», «ПАНІ МЕТЕЛИЦЯ»: СЕМАНТИКА, СТРУКТУРА, СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ	20
ВОЙТАЛЮК Мілана. ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКИХ КУЛІНАРНИХ ТЕРМІНІВ ТА НОМЕНІВ	26
ГРИГОРКО Іванна. ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ НУШ (5–7 КЛАСИ)	31
ДЗЯДЗЯ Анастасія. ЕТИМОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ВЛАСНИХ ОСОБОВИХ ІМЕН	36
ДУДА Луїза. ФЕМІНІТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ АВТОМАТИЧНОГО РОЗПІЗНАВАННЯ	40
КОРЖУК Олена. СТРУКТУРНО-ДЕРИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНИХ НАЗВ МОРІВ	47
КРАСНАЙ Тетяна. СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОНІМІВ У РОМАНІ «ДРАБИНА» ЄВГЕНІЇ КУЗНЄЦОВОЇ.....	53
ЛОЄВСЬКА Маргарита. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	58
ЛУЦИШИН Анастасія. СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	64
МАРЧУК Олександра. ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОР У РОМАНІ ОЛЬГИ САЛІПИ «ДЕРЕВО РОДУ. ДИКІ ПАРОСТКИ (КНИГА 1)».....	69

ОСТРОВСЬКА Аліна. СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ НА ПОЗАКЛАСНИХ ЗАНЯТТЯХ	72
ПЛЕЧУНЬ Юлія. ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА РЕЦЕПЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПРОЗИ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО	79
ПОДЗЕРЕЙ Наталія. СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ЯКІСНИХ ПРИКМЕТНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ СЕРЕДИНИ XVII СТ.	83
ПРИЙМАК Наталія. ІСТОРИОСОФСЬКІ АСПЕКТИ В ПОВІСТІ «ЗАХАР БЕРКУТ» ІВАНА ФРАНКА	90
ПРИЙМАК Софія. ГЕНЕЗА ТА РОЗВИТОК УРБАНІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ У СВІТОВОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ	94
ПТИЦЬ Зоряна. ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ ДИСКУРС ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ЮРКА ПОЗАЯКА	99
РУДЮК Даниїл. ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ФУТБОЛЬНОГО ДИСКУРСУ	103
САПІЩУК Марічка. ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ-БАЙОПІКА «ПРИЛЕТІЛА ЛАСТИВОЧКА» І. РОЗДОБУДЬКО	109
СТАРОСТІНА Ксенія. СЛЕНГІЗМИ В МОВЛЕННІ ШКОЛЯРІВ.....	114
СТОРОЖУК Діана. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКА В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ І ВИЩОЇ ШКОЛИ	123
ТРОФИМЕНКО Марія. СТАН ДІЄСЛОВА В ТЕКСТАХ РІЗНИХ СТИЛІВ: ФУНКЦІЇ ТА ВИРАЖАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ	128
ЧАЙКІНА Анастасія. ВІЙСЬКОВІ НЕОЛОГІЗМИ XXI СТОЛІТТЯ ...	139
ЧУРА Катерина. МОДЕРНІСТСЬКИЙ ХАРАКТЕР ХУДОЖНІХ ШУКАНЬ ПИСЬМЕННИКІВ-ЕМІГРАНТІВ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	143
ШВЕЦЬ Світлана. ОБРАЗ МОРЯ В ЗБІРЦІ «КНИГА ПІСЕНЬ» ГЕНРІХА ГЕЙНЕ.....	148
NEVMERZHUTSKA Sophia. LINGUISTIC ANALYSIS OF EDUCATIONAL INSTAGRAM BLOGS ON FOREIGN LANGUAGE LEARNING	154

*Валерія АЛЕКСЄЄВА, учениця 10 класу
КЗЗСО «Лицей №1 імені Володимира Красицького»
Хмельницької міської ради
Науковий керівник – Наталія КУНДЕЛЬСЬКА,
учителька української мови та літератури*

ВІТАЇСТИЧНІСТЬ ЯК НАСКРІЗНИЙ ЖИТТЄСТВЕРДНИЙ МОТИВ У ВОЄННИХ ПОЕЗІЯХ ГЛІБА БАБІЧА

У статті зроблено спробу розкрити сутність вітаїстичного світобачення у воєнних поезіях Гліба Бабіча. Закцентовано увагу на прагненні автора засудити насилля, розкрити абсурдність, антигуманну сутність війни й утвердити гуманізм, віру в перемогу добра над злом, ідеал активної, сильної, здатної до боротьби особистості.

***Ключові слова:** війна, віра, вітаїзм, Гліб Бабіч, гуманізм, життя, смерть.*

Кожен митець – це провідник між реальністю та її інтерпретацією. Слово справжнього митця набуває особливих сенсів у граничні, кризові моменти, тим і пояснюється особливість сучасної поезії. Вона народжується в окопах, в укриттях під час бомбардувань, у хвилини перепочинку між боями. Кожен поетичний рядок – це відлуння жаху, смерті, народження віри, надії. Бо це війна.

Літературна версія війни в сучасній воєнній поезії представлена творами П. Вишебаби, Д. Лазуткіна, М. Пономаренко, Л. Якимчук та інших митців, а також поетичним спадком полеглих поетів-воїнів – Б. Гуменюка та Г. Бабіча. Темі війни присвячені праці таких дослідників, як Н. Гаврилюк, О. Гойденко, Н. Головченко, О. Деркачова, Я. Поліщук та ін.

Війна – це та межова ситуація, яка руйнує усталені цінності, докорінно змінює сенс людського існування.

Мистецтво часів війни, за словами Я. Поліщука, «приречене балансувати на крихкій межі життя та смерті, насильства й болю, знечулення й перечуленості,

приміряє на себе своєрідну естетику – страждання й смерті» [13]. Література часів війни наповнена новими сенсами, особливими ознаками. Це твори, в яких відсутні розлогі описи чи роздуми. У них важить лише мить.. А слова, вилиті на папір, слугують істиною, що відображає, чого насправді вартують ці рядки.

Безпосередньо почуте, побачене митцями на війні й передане в поетичному слові ставало беззаперечним фактом людського болю, страждання, а також віри, віри в перемогу над ворогом, віри в ідеали людяності [6].

Пережите виплескувалося з душі неповторними рядками на кшталт: ... *доля – вона строката. А світ вміщається весь на дні рюкзака солдата* [6]. Так писав Гліб Бабич, поет, який 2014-го пішов добровольцем на фронт. Пройшов багато «гарячих точок»: Дебальцеве, Мар'їнку, Широкине, Водяне, Авдіївку. Службу залишив за станом здоров'я, після цього заснував волонтерську ветеранську організацію «Республіка. Брати по Зброї». 28 липня під Ізюмом, у кілометрі від лінії фронту, автомобіль, на якому екіпаж із п'яти волонтерів розвозив устаткування, наїхав на ворожу протитанкову міну. Внаслідок вибуху Гліб Бабич та троє його побратимів загинули [5]. «Роки війни – це найбільш щирі й чесні та осмислені роки мого життя. Чиста совість і повне розуміння сенсів ... Я зрозумів, що таке любити свою країну ... [14]. І не тільки любити – віддати за неї життя.

Його несамовиті музи кричать уголос, заглушаючи розриви, переносячи кожного з мирного, тихого, ситого життя в чорно-білий світ війни [14]. Якщо ми говоримо, що митець – це провідник між реальністю та її інтерпретацією, то Гліб Бабич є саме таким провідником. Талановитий митець завжди гостріше, а тому й своєрідніше сприймає навколишню дійсність та інтерпретує її. Жорстока реальність війни потребує екзистенційної стійкості. Екстремальні умови, в яких перебуває людина, змушують шукати надприродну енергію, «психотерапевтичний метод, спрямований на долання важких життєвих обставин» [15]. У цьому пошуку й полягає неповторність таланту поета-провідника Гліба Бабіча, чия воєнна поезія позначена могутнім впливом вітаїстичної естетики.

Вітаїзм – це напрям в українській літературі та мистецтві першої половини ХХ ст., що ґрунтується на засадах гуманізму, загальнолюдських духовних цінностях, мистецьких критеріях [3]. Основні риси – настанова на перетворення світу; переважання оптимістичного світобачення; зображення сильних, здатних до боротьби героїв; піднесення національного ідеалу [1]. Вітаїстичність як життєствердна позиція – наскрізний мотив воєнних поезій Гліба Бабіча. Серед абсурдності світу, в якому війна встановлює антигуманні закони, автор намагається віднайти те, що складає справжні, неперебутні цінності. «Активне мистецтво, як стверджує В. Пахаренко, повинне концентрувати увагу ... на сакральному ідеалі, ... повинне досліджувати ... постаті виняткові, ідеальні» [11]. Саме тому в поезії Гліба Бабіча не тільки оголена правда про реалії війни, спротив руйнації, моральній деградації, а й незламна, всепереможна воля до життя, ідея національного самоствердження, ідеал людини-воїна.

Поезія про війну «... відображає дійсність, і чим безпосереднішим та сильнішим є цей досвід, тим яскравішою та виразнішою є відповідна образність, вибрана поетами» [10]. Гліб Бабіч творить свій неповторний образний світ. Він вдається до міфологічно-релігійних понять: образи світового дерева, центр всесвіту, образ міфологічного героя, смерті та ін. Центральне місце в поезії митця займає образ міфологізованого українського воїна-захисника. Все це «підштовхує читачів на підсвідомому рівні сприймати поетичні тексти про війну як щось непроминальне, світоглядно важливе, те, що впливає на збереження власної ідентичності та дає сили протистояти ворогу [12]. Так, у поезії «Коли смерть присяде на бруствер» автор виводить персоніфікований міфологічний образ смерті, яка є учасником бою, і образ головного героя – артилериста, який виконує свою місію, навіть коли навколо смерть. Яскравим є образ центру світу, в якому відбуваються події космічного масштабу: *Оживе на позиції стадо сталевих слонів, Поверне свої хоботи в сторону наших бід І зайде у стволи із клацанням стиснутий божий гнів ... Дочекалися. Наче кулак по всесвіту, стукнув залп* [8]. Цікаво, що автор використовує одухотворення та наділяє тотемними рисами техніку на полі бою – «сталевих слонів» [12], через образ яких

утверджується перемога над смертю, стражданням та відчаєм: *Смерть сиділа на бруствері. Більш немає. Змело* [2]. У битві між життям і смертю, Людиною та Війною переможцем виходить артилерист, який стверджує: *Заглушатиму криком по рації хрипкий голос Війни, Продиктую чарівні цифри, наче магічний код Скрипне радіо: «Прийняв. Тримайтеся, пацани!»* [8].

До міфологічного дискурсу звертається Гліб Бабіч і в поезії «Мольфар», у якій війну зображено як кризову ситуацію, глобальний екзистенційний виклик життю. Не лише природа («вітер плаче»), а й мольфар, що зазвичай зцілює, безсилий перед смертю: *Йшов мольфар по полю бою, Сипав сльозами, як сіллю, А на полі вбиті вої ...* Мольфарові, що оплакує воїнів, навіть не вдається достукатись до Бога: *Б'юсь об небо, наче в дах. У цій, здавалось би, безвиході мольфар не опускає рук, намагаючись перетворити смерть на життя: *Обертає чорну зброю на лелеки. Лелеки тут – символ життя. Але часом смерть буває сильнішою – Лелек нема у небі. Все ж поезія звучить оптимістично: *Не сумуй, козаче мольфар, Ми піднялись вище хмар.* Життя не зупиняється навіть при кризових ситуаціях, навіть при смерті, а душі воїнів не зникли, вони стали частиною вічності.**

Незважаючи на весь трагізм війни, життєствердна настроєвість пронизує й поезію Гліба Бабіча «Янголята». Янголятка – символ загиблих унаслідок війни українських дітей: *Йдуть по небу босоніж маленькі розгублені янголятка ... Мама?.. Янголе, де вона? Ну ж бо, знайди мою маму!* Трагізм і абсурдність війни посилюються питаннями Янгола: *Що це? Начебто пекло вже вийшло із прірви на землю, роззявивши рота.* Війна нищить людське в людині, але, як зазначає Т. Пастух, «війна народжує новий тип українця – українця-воїна, ... він не вбивця, а воїн-лицар – з відповідним кодексом честі й поглядами на життя» [10]. Таким воїном є Архангел Михаїл – *розгублений ротний небесного війська*, душу якого сповнюють питання: *Як це, Боже? Чому? Ми ж тримали цей всесвіт? Ми ж начебто варта?* Проте він «не забув своєї первинної місії – перемагати воїнство дияволове. Переборовши розгубленість, Ангел атестує дійсність і чекає божого наказу, щоб змінити її: *Підкажи ... Накажи – і я пекло мечем від людей*

відокремлю [4]. Підсилюється життєствердна настроєвість твору образом лелек, які ... *попри війну повернулися в гнізда*.

Свідченням вітаїстичної позиції, що ґрунтується на засадах гуманізму, загальнолюдських духовних цінностях, є фінальні рядки твору, в яких натяк на Боже втручання і суд: *Землю мають тримати живі Тут в раю вже достатньо дітей і героїв Що ж. Піду на підмогу. Подай мені піксель і зброю*. «Бог у наших лавах. Тому й переможемо», – вселяв Гліб Бабіч віру в українців [6].

Вітаїстичність, як зазначалося, проявляється у творах періодів криз – воєн, суспільних потрясінь. Адже саме тоді письменники шукають відповідь на головне питання: що рухає людиною вперед? [9]. Жорстока реальність війни, з якою стикнулася Україна через напад росії, вимагає екзистенційної стійкості. Вона проявляється по-різному, але найголовніше, що людина вибудовує собі буттєвий фундамент, в основі якого лежать цінності і чесноти [15].

Серед найважливіших – піднесення національного ідеалу, переважання оптимістичного світобачення. Показовою в цьому плані є поезія «Мадонна», в якій образ автора й образ ліричного героя ототожнюються: «Я зрозумів, що таке любити свою країну. Це так само, як у людських стосунках, – стверджував Гліб Бабіч. – Ти любиш, якщо готовий заради цього жертвувати найголовнішим» [6]. Через образи природи, світанків, сонця, які символізують новий початок, оновлення та незламність, поет утверджує стійкість і незламність України: *Я світанок у полі зустріну І побачу крізь ранок бездонний Бог до сонця за руку веде Україну – Камуфляжну, щасливу Мадонну*. Ключове слово – щасливу. Попри війну, попри смерті, зло – щасливу! Вітаїстична позиція передається у вірші через інтерпретацію образу України. Прикметно, що Україна постає не як жертва, а як сильна, незламна держава: *Незалежна від смерті і страху Попри біль кайданів і полону – Ти, відправлена навіть катями на плаху, Королевою сходиш до трону*. Саме протидія злу, яке творить ворог, і боротьба за власні цінності, спираючись на універсальні людські чесноти, дозволяє долати нігілізм війни і здобувати сенс протистояння тому, хто прагне її знищити [15].

Вітаїзм у поезії Гліба Бабіча проявляється і через життєствердні мотиви, віру в силу людини, незламність духу та оптимізм навіть у найважчих обставинах. Квінтесенцією вітаїстичності є рядки поезії, в яких і віра в національний ідеал, і віра в майбутнє: *Ти навчила, нащо ми і хто ми Щоб триматися навіть в облозі Ти покликала йти, незалежно від втоми По прямій і тернистій дорозі.* Навіть перед обличчям смерті Україна залишається сильною: *Не схиливши в покорі коліна Не піддавшись брехні і прокльонам Усміхається Богу моя Україна – В камуфляжному вбранні Мадонна.*

В умовах війни, коли людина стає перед обличчям смерті, вона шукає опертя, тих сенсів, які допоможуть подолати кризові стани. Саме таким опертям стає поезія Гліба Бабіча, наскрізною оптимістичною тональністю якої є вітаїстичність.

Список використаної літератури

1. Борзенко О. І. Українська література. Підручник для 11 класу (рівень стандарту). Київ : Опіон, 2019. URL : <https://uahistory.co/pidruchniki/borzenko-ukraine-literature-11-class-2019-standard-level/4.php> (дата звернення: 11.03.2025).

2. Війна в Україні. Поезії. *Бібліотека Бердянського державного педагогічного університету.* URL : <https://surl.li/vlghfa> (дата звернення: 13.04.2025).

3. Вітаїзм. *Городецький словник української мови.* URL : <https://goroh.pp.ua/тлумачення/вітаїзм> (дата звернення: 25.02.2025).

4. Гаврилюк Н. Поезія полеглих: Гліб Бабіч. Національна спілка письменників України. URL : <https://nspu.com.ua/novini/nadiya-gavriljuk-poeziya-roleglih-glib-babich/> (дата звернення: 26.02.2025).

5. Гліб Бабіч – воїн з душею поета: минає перша річниця з дня його загибелі. *Еспресо.Захід.* URL : <https://zahid.espresso.tv/glib-babich-voin-z-dusheyu-poeta-minae-persha-richnitsya-z-dnya-yogo-zagibeli> (дата звернення: 09.04.2025).

6. Гойденко О. Гліб Бабіч: «Я зрозумів, що таке любити свою країну». *Порадниця.* URL : <https://poradnica.com.ua/glib-babich-ya-zrozumiv-shho-take-lyubyty-svoyu-krayinu/> (дата звернення: 23.02.2025).

7. Деркачова О., Гаврилюк Н., Гойденко О. Воєнна поезія сучасності: перспективи інтерпретації. *Українська література в контексті сучасної гуманітаристики*. Львів, 2020.

8. Інший Київ. Поезія воєнної доби: «Історія знову пишеться втраченим поколінням». URL : <https://inkyiv.com.ua/2022/08/istoriya-znovu-pishetsya-vtrachenim-ro/> (дата звернення: 25.02.2025).

9. Lektorium. Що таке вітаїстичність в літературі? URL : <https://lektorium.in.ua/sho-take-vitayistichnist-v-literaturi/> (дата звернення: 26.02.2025).

10. Пастух Т. До нового канону української поезії (Час російсько-української війни). *Zbruc*. URL : <https://zbruc.eu/node/117641> (дата звернення: 22.02.2025).

11. Пахаренко В. Поєдинок з Левіафаном. Черкаси : Відлуння, 1999. 192 с.

12. Петрушкевич М. Універсальні міфологічно-світоглядні та естетичні коди у воєнній поезії: ситуація російсько-української війни. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філософія». Острог : Вид-во НаУОА. 2024. № 27. С. 21–29.

13. Поліщук Я. Війна та література. *Дніпро*. 2016. № 2. С. 186–194.

14. Фуга Л. Роки війни – це найбільш щирі й чесні та осмислені роки мого життя. *Південна правда*. URL : <http://up.mk.ua/uk/articles/94098> (дата звернення: 25.02.2025).

15. Шевчук Д. Вітаїстичні наративи в часи війни. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філософія». 2023. № 24. С. 141–155.

*Анастасія БАГІНСЬКА, учениця 6 класу
Хмельницького приватного ліцею «Мої обрії»
Науковий керівник – Ольга РИБЧИНСЬКА,
учителька української мови та літератури*

ЕВФЕМІЗМИ ВІЙНИ: ЇХ РОЛЬ І ВПЛИВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У дослідженні проаналізовано процеси евфемізації, тобто виникнення евфемізмів в українській мові під час російсько-української війни, їх поширення та роль серед різних вікових та професійних груп населення. Запропоновано рекомендації щодо етичного використання евфемізмів у мовленні.

***Ключові слова:** евфемізм, дезінформація, маніпулювання, пропаганда, свідомість.*

У сучасному світі мова є не лише засобом спілкування, але й потужним інструментом впливу на свідомість та формування суспільної думки. Особливо актуальним це стає в умовах соціальних потрясінь та збройних конфліктів, коли мова адаптується до нових умов, збагачується новими словами.

Одне з таких явищ – активне утворення та використання евфемізмів, що дозволяють пом'якшити, приховати неприємні або табуйовані аспекти дійсності. Евфемізми стали предметом дослідження О. Тараненка, В. Великороди, Є. Корнелаєвої, застосуванню евфемізмів в українському медіапросторі присвятили наукові розвідки В. Балаж, З. Дубинець, Т. Марченко, А. Советіна та О. Лісун.

В академічному тлумачному словнику української мови евфемізмом названо слово чи вираз, яким замінюють у мові грубе, непристойне, з неприємним емоціональним забарвленням слово [5, с. 453]. О. Тараненко подає таке визначення: «Евфемізм – слово або вислів, що вживають для непрямого, прихованого, пом'якшеного чи ввічливого позначення певних предметів, явищ, дій замість їх прямої назви, вже наявної при перейменуванні або логічно

найбільш умотивованої при первинному найменуванні» [7, с.168–169]. О. Гаврилів називає евфемізмами слова і звороти, які пом'якшують, покращують дійсність і її реалії, надаючи неприємним реаліям приємних асоціацій і уможливаючи таким чином комунікацію на табуйовану тему [2]. Як бачимо, мовознавці по-різному трактують поняття «евфемізм», але головна ідея полягає в заміні грубих, неприємних або табуйованих слів і виразів на більш м'які та нейтральні.

Евфемізми забезпечують важливу роль у мові та суспільстві, дозволяючи уникати конфліктів, зберігати ввічливість та пом'якшувати негативні емоції. Важливим питанням є з'ясування функцій евфемізмів. Є. Корнелаєва, наприклад, виділяє чотири функції: ввічливості, табування, вуалювання й етикету [4, с. 73]. Власні класифікації пропонують В. Великорода, Л. Довбня, О. Тараненко, Т. Товкайло. Проаналізувавши ці типології, можемо зробити висновок, що основними функціями евфемізмів є пом'якшення негативних наслідків висловлювання, уникнення конфліктів, дотримання соціальних норм та в певних випадках маніпулювання інформацією.

В умовах російсько-української війни ці мовні одиниці стали невід'ємною частиною мови. Евфемізми війни – це унікальний лінгвістичний феномен, який виникає в умовах збройного конфлікту для опису воєнних дій, втрат, руйнувань та інших аспектів війни. Звичайні громадяни можуть використовувати їх для пом'якшення власного страху та тривоги, а також для полегшення комунікації з іншими людьми. У цьому випадку евфемізми слугують певним психологічним захистом, що дозволяє справлятися з травматичним досвідом війни. О. Харченко, досліджуючи процеси евфемізації, зазначає, що комічні евфемізми виконують функції зняття психологічного стресу, згуртованості, зміцнення духу, прагнення до успішної комунікації та креативності, уникнення «мови ворожнечі» [8, с. 90]. Натомість О. Тараненко зазначає, що в сучасних реаліях евфемізми вживаються замість не грубого або лайливого виразу, а небажаного, незручного, перш за все в політичному контексті [7, с. 151]. Особливо небезпечним є використання евфемізмів у політиці та засобах масової інформації,

де вони можуть бути використані для маніпулювання громадською думкою та приховування правди [3, с. 56].

Для виявлення основних напрямів у вживанні евфемізмів, визначення емоційного забарвлення цієї лексики та оцінки впливу особистого досвіду й демографічних факторів (віку, роду занять) на її сприйняття було проведено опитування серед населення (переважно м. Хмельницького).

Анкетування охопило учасників різних вікових груп та родів занять (цивільні особи та військовослужбовці). У загальній вибірці зі 124 опитуваних військові становили 15,3 % (19 осіб), а цивільні – 84,7 % (105 осіб). Значний відсоток військових серед учасників опитування забезпечив важливий погляд із передової, тобто тих, хто безпосередньо стикається з реаліями війни.

Аналіз лексичного складу виявив, що як військові, так і цивільні учасники добре знайомі з найбільш поширеними евфемізмами, такими як «бавовна», «мінуснути» та «відправити на концерт Кобзона». Однак військові частіше згадували терміни, пов'язані з конкретними видами озброєння (наприклад, «джавелінити», «байрактарити», «хаймарсити»), що може бути зумовлене їхньою професійною діяльністю. Цивільні респонденти, натомість, частіше використовували більш загальні евфемізми, які активно поширюються в медіапросторі. Значення цих слів, як правило, не викликало труднощів, що вказує на швидке поширення та засвоєння нової лексики.

Проте емоційне забарвлення цих слів мало варіанти. Найбільш часто фіксувалися негативні емоції, такі як страх, гнів, ненависть, сум, відчай, зневага та презирство. Це відображає глибокий психологічний вплив війни на людей, викликаючи емоційний біль навіть при використанні евфемізмів, покликаних пом'якшити жорстокість реальності. Сарказм і сміх також були наявні, що може бути формою психологічного захисту, засобом для подолання стресу і тривоги.

Якісний аналіз переліку емоцій, які викликають евфемізми війни, виявив суттєві відмінності між військовими та цивільними учасниками опитування. Цивільні респонденти найчастіше висловлювали емоції страху, суму, відчаю та

ненависті. Військові респонденти, натомість, частіше вказували на гнів, зневагу та сарказм.

Також помітна різниця у сприйнятті між віковими групами. Молодь до 18 років поділяється на дві основні категорії: одні вважають ці слова байдужими або смішними, інші ж висловлюють страх, сум і ненависть. Серед старшого покоління переважають емоції ненависті, страху та відчаю, однак частина респондентів відзначає відчуття сили та віри в перемогу.

Аналіз відповідей на відкрите питання про вплив особистого досвіду підтвердив, що переживання, пов'язані з війною, суттєво впливають на сприйняття евфемізмів. Цивільні учасники нерідко згадували про особисті втрати (рідних, друзів, домівки), що робило евфемізми більш емоційно насиченими та болючими. Наприклад, одна респондентка зазначила: *«Коли я чую слово «бавовна», я згадую про вибухи, які зруйнували дім моїх батьків»*.

Військові, у свою чергу, часто висловлювали байдужість або сарказм, можливо, як спосіб дистанціюватися від постійного стресу, частіше згадували про свій досвід на передовій, де евфемізми використовуються для позначення конкретних військових дій та об'єктів. Один із військових зазначив: *«Для нас «відправити на концерт Кобзона» – це просто констатація факту про знищення ворога, без зайвих емоцій. Це частина нашої роботи»*. Відповіді цивільних респондентів були більш особистими, емоційними та деталізованими, водночас військові відповідали більш лаконічно і стримано, нерідко використовуючи професійний сленг.

Загалом аналіз результатів опитування свідчить про те, що евфемізми війни стали важливим елементом сучасного українського лексикону, що відображає вплив війни на мову, емоції та свідомість людей. Особистий досвід, вік і професія опитуваних впливають на їх сприйняття та ставлення до нової лексики.

Використання військової лексики та евфемізмів спрямоване на те, щоб передати важливу інформацію в мирних і бойових умовах, зберігаючи при цьому людяність й обережність у висловлюванні. Ключовим для етичного використання таких слів є усвідомлення ролі мови у формуванні суспільної

думки та впливі на емоційний стан людей. Тому важливо свідомо та відповідально використовувати військову лексику та евфемізми.

Евфемізми відіграють важливу роль у військовій сфері, особливо коли йдеться про людські втрати чи травми. У таких випадках часто виникають вирази, що не відповідають прямим згадкам про смерть або важкі поранення («*мінуснути*», «*відправити на концерт Кобзона*», «*задвохсотити*», «*затрьохсотити*», «*денаціоналізувати*»). Нерідко використовуються слова на позначення спецобладнання наших захисників («*бандеромобіль*», «*пташки*», «*очі*»).

Але все ж таки слід дотримуватися коректності та обережності при використанні таких слів, щоб уникнути непорозумінь або негативних наслідків. Варто використовувати евфемізми лише тоді, коли пряма мова може здатися надто грубою, непристойною або нетактовною. Необхідно усвідомлювати, що воєнна лексика, навіть пом'якшена евфемізмами, здатна викликати сильні емоційні реакції в аудиторії, особливо в людей, які безпосередньо постраждали від війни. Тому необхідно з обережністю підбирати слова, щоб не травмувати їх, та дотримуватися певних принципів.

Важливо пам'ятати про людську гідність навіть у контексті збройного конфлікту та уникати мови ненависті щодо ворога («*орки*», «*рашисти*», «*чмоні*»). Воєнна лексика часто несе сильне емоційне навантаження. Вживайте її обдуманно, щоб не розпалювати ненависті, не сіяти паніки та не применшувати страждання.

Евфемізми доречно використовувати для пом'якшення чутливих тем, але не для маніпуляцій чи введення в оману. Найважливішим є прагнення до правдивого та точного відображення подій, тому не слід зловживати евфемізмами, оскільки надмірне їх застосування може зробити мову занадто незрозумілою; вони не повинні спотворювати факти або приховувати наслідки війни. Неприпустимо вживати евфемізми для дезінформації або пропаганди, що ми часто бачимо з боку російського керівництва (наприклад, слова «*спецоперація*», «*повернення територій*», «*народні республіки*»). Механізмом протидії такому впливу є

«сутнісний», а не дослівний переклад, активне використання справжніх термінів [6, с. 246].

У будь-якому випадку вживання правильних термінів чи евфемізмів має враховувати й контекст, щоб досягти точності в спілкуванні та зберегти необхідну тактовність. Якщо немає впевненості у значенні слова, краще утриматися від його використання або звернутися до надійного джерела для уточнення.

Дотримуючись запропонованих рекомендацій, кожен може зробити свій внесок у створення більш етичного інформаційного простору, який сприяє подоланню наслідків війни та побудові мирного майбутнього.

Необхідно пам'ятати, що слова мають силу. Вони можуть формувати сприйняття, впливати на емоції та навіть визначати дії, тому потрібно використовувати військову лексику та евфемізми з обережністю та відповідальністю.

Отже, важливо підходити до використання військових евфемізмів відповідально та обережно, усвідомлюючи їхній вплив на суспільство. Такі лексеми можуть бути потужним інструментом спілкування, психологічного захисту, проте їхнє застосування має враховувати етичні норми та можливі наслідки для тих, хто безпосередньо постраждав від війни.

Список використаної літератури

1. Великорода В. Б. Механізми поповнення евфемістичної лексики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2017. № 4. С. 212–217.

2. Гаврилів О. Є. Мовний серпанок або коротко про евфемізми. URL : [https:// everest-center.com/movnyj-serpanok-abo-korotko-pro-evfemizmy/](https://everest-center.com/movnyj-serpanok-abo-korotko-pro-evfemizmy/) (дата звернення: 13.04.2025).

3. Довбня Л. Е., Товкайло Т. І. Евфемізми воєнного часу в риторичній мові масової комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Серія «Філологія». 2024. № 21(89). С. 53–57. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/4056> (дата звернення: 09.04.2025).

4. Корнєлаєва Є. В. Лінгвістична природа евфемізмів. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2019. № 5. С. 70–75.

5. Словник української мови: в 11 т. За ред. Білодіда І. К. та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Том 2, 1971. С. 453.

6. Смірнов С., Житарюк М. Евфемізми війни. Прикладні аспекти пропаганди та контрпропаганди: *Збірник тез доповідей Другої всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених «Сучасний масмедійний простір: реалії та перспективи розвитку»*. Івано-Франківськ, 2023. URL : <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/33365/1/Smirnov.pdf> (дата звернення: 14.04.2025).

7. Тараненко О. О. Евфемізм. *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія. За ред. Дзюби І. М., Жуковського А. І., Железняка М. Г. та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18587 (дата звернення: 14.04.2025).

8. Харченко О. В. Українські метафоричні евфемізми під час російсько-української війни. *Обрії друкарства*. 2023. № 2 (14). С.90–101.

*Дарина БОГОМОЛОВА, студентка групи СОУ-21-1
Хмельницького національного університету
Науковий керівник – Оксана ЮЩИШИНА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології*

**ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У НАРОДНИХ КАЗКАХ
«ФАРБОВАНИЙ ШАКАЛ», «ЯЙЦЕ-РАЙЦЕ», «ЗОЛОТЕ ЯБЛУКО»,
«ПАНІ МЕТЕЛИЦЯ»: СЕМАНТИКА, СТРУКТУРА, СТИЛІСТИЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ**

У статті здійснено семантичну, структурну та стилістичну класифікації фразеологічних одиниць на основі матеріалів народних казок «Золоте яблуко», «Пані Метелиця», «Фарбований шакал», «Яйце-райце». Класифікація фразеологізмів за стилістичними характеристиками дозволяє не лише розширити мовний арсенал, а й правильно використовувати вислови відповідно до потреб різних сфер спілкування, сприяючи точності та емоційності висловлювання думок.

***Ключові слова:** класифікація, семантика, стилістика, структура, фразеологізм.*

Фразеологія української мови – це невід’ємна частина мовної картини світу, яка відображає культурні особливості, уявлення та етичні норми народу. У казках як одному з різновидів усної народної творчості активно використовуються фразеологізми. Це додає яскравості образам, посилює емоційне сприйняття читачем та служить для передачі морально-виховних постулатів.

Фразеологічні одиниці досліджували Н. Ф. Венжинович, Л. Г. Скрипник, В. Д. Ужченко та інші науковці.

За семантичною класифікацією мовознавці здебільшого поділяють фразеологізми на фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення та фразеологічні вислови [1; 5; 8]. Проаналізувавши народні казки «Фарбований шакал», «Яйце-райце», «Золоте яблуко» та «Пані Метелиця», ми так розподілили виокремлені фразеологізми:

- фразеологічні зрощення: *берегти його як зіницю ока* [2], *була попелюшкою* [4], *вдарив ... об поли руками* [11], *на всі заставки* [4], *похнюпили голови* [10];

- фразеологічні єдності: *в ... пригоді стану* [11], *зробити ... чорну справу* [2], *наче ... кістки ... розсипались* [11], *наче мене зовсім не було вже на світі* [11], *наче ... неживий* [11], *не схожий сам на себе* [10], *перебувають у полоні страху...* [10], *подався світ за очі* [10], *слід пропав* [2], *сон як рукою зняло* [2];

- фразеологічні сполучення: *...аж земля реве...* [11], *аж під хмарою* [11], *аж пір'я летіло* [4], *аж стугонить земля* [11], *вигнав їх у шию* [10], *відлягло від серця* [4], *почали злипатися очі* [2], *простий смертний* [2], *пустила додолю* [11], *роздерли ... на дрібні шматочки* [10];

- фразеологічні вислови: *Бачив тоді, як оцей монастир будувався* [11], *Більше пропало, нехай і це пропадає* [11], *Ванно і дурень, жінка й рак, як вчепляться – не відірвуть, – Акула рибу проковтне – гай-гай, не випустить її* [10], *Добрий козак усе по волі ходить* [11], *журбою не поможеш* [11], *з'явився дідок заввишки з вершок* [11], *Кому довіритись і як, всяк свій талан знаходить сам* [10], *спробувати щастя* [2]; *ні чутки, ні звістки* [11], *Якщо не знають, ждуть на що, про рід не знають і про міць, Чи по волі, чи по неволі* [11].

Під час аналізу казок «Фарбований шакал», «Яйце-райце», «Золоте яблуко» та «Пані Метелиця» виділено 5 фразеологічних зрощень, 10 фразеологічних єдностей, 10 фразеологічних сполучень і 10 фразеологічних висловів.

Фразеологізми – це важливий складник кожної мови, оскільки вони надають можливість виражати задуми, відчуття та обставини через усталені звороти, наділені конкретним смислом. За своєю структурою фразеологічні одиниці

поділяються на фразеологізми, сформовані за типом речення, та фразеологізми, сформовані за типом словосполучення [3].

Фразеологізми, побудовані за типом речення, мають граматичну структуру, схожу на структуру речення, і містять мінімум одну граматичну основу (підмет і присудок). Фразеологізми, побудовані за типом словосполучення, складаються із двох і більше слів, що формують стійкі поєднання, які передають певне значення, але не мають повної граматичної основи (підмета і присудка).

Проаналізувавши казки «Фарбований шакал», «Яйце-райце», «Золоте яблуко» та «Пані Метелиця», ми виокремили:

-13 фразеологізмів-речень: *...аж земля реве... [11], аж пір'я летіло [4], аж стугонить земля [11], Бачив тоді, як оцей монастир будувався [11], почали злипатися очі [2], берегти його як зіницю ока [2], Більше пропало, нехай і це пропадає [11], Ванно і дурень, жінка й рак, як вчепляться – не відірвуть, – Акула рибу проковтне – гай-гай, не випустить її [10], Добрий козак усе по волі ходить [11], з'явився дідок заввишки з вершок [11], наче ... кістки ... розсипались [11], слід пропав [2], Якщо не знають, ждуть на що, про рід не знають і про міць, Кому довіритись і як, всяк свій талан знаходить сам [10];*

-22 фразеологізми-словосполучення: *аж під хмарою [11], була попелюшкою [4], в ... пригоді стану [11], вдарив ... об поли руками [11], відлягло від серця [4], вигнав їх у шию [10], журбою не поможеш [11], зробити ... чорну справу [2], на всі заставки [4], наче мене зовсім не було вже на світі [11], наче ... неживий [11], не схожий сам на себе [10], ні чутки, ні звістки [11], перебувають у полоні страху... [10], подався світ за очі [10], похнюпили голови [10], простий смертний [2], пустила додола [11], роздерли ... на дрібні шматочки [10], спробувати щастя [2], сон як рукою зняло [2], чи по волі, чи по неволі [11].*

Основи стилістичної класифікації фразеологізмів заклав французький лінгвіст Шарль Баллі. Із вітчизняних лінгвістів стилістичній класифікації приділили увагу в своїх працях такі вчені, як І. Білодід, Л. Булаховський, І. Чередниченко та інші [7].

За стилістичними властивостями фразеологізми поділяють на три групи:

- фразеологізми, що належать до розмовного стилю (переважно з виразно зниженим забарвленням): *зарубати на носі, замакітрити голову, не мати лою в голові, пошитися в дурні, гонки скакати, накивати п'ятами, баляндраси точити;*
- фразеологізми, що належать до книжних стилів (здебільшого з піднесено-урочистим забарвленням): *наріжний камінь, усіма фібрами душі, езопівська мова, ахіллесова п'ята, увінчати лавровим вінком, вовк у овечій шкурі;*
- стилістично нейтральні фразеологізми (найменш експресивно забарвлені): *розправити крила, милувати око, тішити себе надією, перша ластівка, золоті руки* [8].

У нашому дослідженні ми виокремили:

- 13 розмовно-побутових фразеологізмів: *вдарив ... об поли руками* [11], *вигнав їх у шию* [10], *добрий козак усе по волі ходить* [11], *журбою не поможеш* [11], *з'явився дідок заввишки з вершок* [11], *на всі заставки* [4], *не схожий сам на себе* [10], *ні чутки, ні звістки* [11], *подався світ за очі* [10], *почали злипатися очі* [2], *роздерли ... на дрібні шматочки* [10], *сон як рукою зняло* [2], *Чи по волі, чи по неволі* [11];

- 6 книжних фразеологізмів: *була попелюшкою* [4], *наче мене зовсім не було вже на світі* [11], *наче ... неживий* [11], *зробити ... чорну справу* [2], *перебувають у полоні страху...* [10], *простий смертний* [2];

- 8 нейтральних фразеологізмів: *аж під хмарою* [11], *аж пір'я летіло* [4], *в ... пригоді стану* [11], *відлягло від серця* [4], *похнюпили голови* [10], *пустила додолу* [11], *слід пропав* [2], *спробувати щастя* [2].

Дослідження стилістичних особливостей фразеологічних одиниць дає можливість зрозуміти їхню роль у формуванні виразності та емоційного забарвлення мовлення. Результати аналізу продемонстрували, що фразеологізми можна поділити за стилістичним забарвленням на три категорії: розмовно-побутові фразеологізми вирізняються зниженим стилістичним забарвленням і властиві повсякденному спілкуванню, передаючи неформальність та

наближеність до живої мови; книжні фразеологізми, навпаки, мають піднесено-урочисте забарвлення, вони використовуються в офіційних та художніх текстах, надаючи мовленню більшої виразності; нейтральні фразеологізми не містять значного стилістичного навантаження і використовуються в широкому спектрі комунікативних ситуацій, зберігаючи своє значення без додаткових емоційних відтінків.

Отже, фразеологічне багатство української мови – це дзеркало неповторного українського світосприйняття та національних звичаїв. У народних казках фразеологічні одиниці відіграють ключову роль: вони увиразнюють оповідь, посилюючи емоційне сприйняття тексту.

Зважаючи на структуру фразеологічних одиниць, їх можна поділити на ті, що сформовані за типом речення, та ті, що утворені за типом словосполучення. Обидва типи мають притаманні їм особливості в граматичній будові та функціонуванні в контексті мови. Фразеологізми, побудовані за типом речення, вирізняються більшою структурною складністю, нерідко з вираженими компонентами повноцінних речень, тоді як фразеологізми за типом словосполучення мають більш стислу форму, яка зосереджується на усталених комбінаціях слів.

Щодо стилістичного потенціалу фразеологічних одиниць, то він реалізується через їхню здатність виконувати різноманітні функції в мові, залежно від контексту. Класифікація фразеологізмів за стилістичними характеристиками дозволяє не лише розширити мовний арсенал, а й правильно використовувати вислови відповідно до потреб різних сфер спілкування, сприяючи точності та емоційності висловлювання думок.

Список використаної літератури

1. Венжинович Н. Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ, 2018. 503 с.

2. Золоте яблуко (кримськотатарська казка). *Бібліотека української літератури УкрЛіб*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=20127> (дата звернення: 27.03.2025).
3. Класифікація фразеологізмів. *Dovidka.biz.ua*. URL: <https://dovidka.biz.ua/klasifikatsiya-frazeologizmiv/> (дата звернення: 18.03.2025).
4. Пані Метелиця. *Бібліотека української літератури УкрЛіб*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=639> (дата звернення: 27.03.2025).
5. Редько Д. Фразеологія оповідання Івана Нечуя-Левицького «Вітрогон». *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика*. 2022. № 12. С. 150–151.
6. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 280 с.
7. Стилістична класифікація фразеологізмів. *StudFiles*. URL: <https://studfile.net/preview/10069352/page:6/> (дата звернення: 01.04.2025).
8. Стилістична функція фразеологізмів – урок. Українська мова, 11 клас. *Мій Клас*. URL: <https://www.miyklas.com.ua/p/ukrainska-mova/11-klas/stilistichna-norma-392237/stilistichne-zabarvlennia-frazeologizmiv-394883/re-e3fbc161-e9b1-4759-a243-139039f8cc39> (дата звернення: 17.03.2025).
9. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : посібник. Луганськ : Альма-матер, 2005. 400 с.
10. Фарбований шакал (індійська народна казка). *Бібліотека української літератури УкрЛіб*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=10417> (дата звернення: 27.03.2025).
11. Яйце-райце (народна казка). *Бібліотека української літератури УкрЛіб*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=21708> (дата звернення: 27.03.2025).

*Мілана ВОЙТАЛЮК, учениця 9-І класу
КЗЗСО «Лицей № 17» Хмельницької міської ради
Науковий керівник – Олена СЕСТРОВА,
учителька української мови та літератури
вищої категорії, учитель-методист*

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКИХ КУЛІНАРНИХ ТЕРМІНІВ ТА НОМЕНІВ

У статті проаналізовано історію формування сучасної системи українських кулінарних термінів і номенів. Розглянуто джерела походження гастрономічної лексики, її структурно-семантичні особливості та вплив міжетнічних і культурних контактів на розвиток кулінарної термінології. Особливу увагу приділено регіональній варіативності, історико-етимологічним аспектам та дериваційним моделям словотворення власних назв страв.

Ключові слова: *власні назви страв, гастрономічна номінація, кулінарна лексика, словотворення, терміни і номені, українська мова.*

Кулінарна лексика української мови має давнє походження, оскільки вона сформована в процесі багатовікового розвитку. У її складі виокремлюють лексеми спільноіндоевропейського, спільнослов'янського та власне українського походження. Формування кулінарної термінології відбувалося під впливом численних мовних джерел, зумовлених культурними, політичними та міжетнічними контактами. Особливої ваги набуває регіональна варіативність кулінарної лексики, пов'язана з історичним входженням українських земель до складу різних держав, що зумовило розмаїття місцевих кулінарних традицій (Буковина, Галичина, Поділля, Слобожанщина тощо).

Актуальність дослідження полягає в необхідності системного наукового аналізу власних назв страв у сучасній українській мові як окремого підкласу гастрономічної лексики, передусім відповідно до регіональної специфіки.

Важливим є з'ясування словотвірної структури, типів твірної бази, мотиваційних чинників, дериваційних моделей і способів словотворення. Урахування культурно-історичного контексту та мовної динаміки робить це дослідження своєчасним і значущим для розвитку сучасної лексикології, ономастики та термінознавства. У нашій статті маємо **на меті** простежити основні етапи формування кулінарної лексики української мови, з'ясувати джерела її походження, класифікаційні ознаки та семантико-структурні особливості, дослідити специфіку функціонування кулінарних термінів і номенів, зокрема власних назв страв, у лінгвокультурному та історико-етимологічному аспектах.

Дослідники зауважують, що становлення української кухні відбулося досить пізно: вона сформувалася в основному до середини XVIII ст., остаточно – до початку XIX ст. Це зумовлено, на думку І. М. Железняк, по-перше, сформованими в кожній з регіональних частин елементами кулінарної культури; по-друге, незважаючи на різноманітність указаних елементів, величезні територіальні площі, різноманітність природних умов та історичного розвитку окремих областей України, міжнаціональні контакти з поляками, білорусами, татарами, угорцями, німцями, турками, греками, молдованами та іншими, українська кухня є цільною, дещо однобічною з погляду добору харчової речовини та принципів її кулінарної обробки; по-третє, до національної української кухні не увійшли давньоруські традиції приготування страв через монголо-татарську навалу. Натомість українська кухня органічно увібрала певні технології французької, німецької, угорської, татарської, турецької кухонь, частково по-своєму видозмінивши їх. При цьому західноукраїнська кухня помітно відрізняється від східноукраїнської, засвідчено вплив угорської – на гуцульську, турецької – на буковинську; особливою різноманітністю позначена кухня Центральної України. Навіть борщ практично в кожній області готують за особливим рецептом [1, с. 57].

Українська кулінарна культура передбачає таку класифікацію гастрономічної лексики: 1) найдавніші назви, зазвичай непохідні, які із сучасного погляду можна пояснити тільки частково: *м'ясо, риба, сіль, хліб* тощо;

2) менш давні, переважно похідні, народні назви страв, які найчастіше мають певну мотивувальну ознаку: *вареники, кваша, кисіль, пиріг, холодник* тощо; 3) кальки з французьких назв штучних страв, запозичених українською та іншими європейськими мовами, починаючи із XVII–XVIII ст.: *желе вишневе з вином токайським; соме з телячої печінки; теляча грудинка, фарширована чорносливом; філе бараняче на хребтових кістках* тощо; 4) назви страв, запозичені українською в різні часи з інших мов: *крекер* (з англійської), *паштет* (з німецької) *пельмені* (з мови комі), *піца* (з італійської), *шаурма* (з турецької) тощо [4, с. 46–47].

Починаючи із XVII ст., за прикладом Франції, поширюються тенденції іменувати страви прізвищем особи, яка їх створила, або вперше замовила, або була небайдужа до них. Наприклад, салат «*Олів'є*» названо на честь кухара Люсьєна Олів'є, француза чи бельгійця, який був власником ресторану «Ермітаж» на початку 1860-х років у Москві. Рецепт був таємницею, яку кухар так нікому й не розкрив. Назва *сандвіч* (різновид бутерброда) походить від власного імені Джона Монтегю, 4-го графа Сандвічського, який «був пристрасним гравцем: не бажаючи відриватися від карт для того, щоб повечеряти, він придумав новий, зручний вид бутерброда: шматочок телятини, шинки або сиру він клав між двома скибками хліба, щоб не забруднити рук і ними карт» [2, с. 138].

В українському національному варіанті існує велика група сакральних відантропонічних назв страв, які пов'язані з народно-релігійними (язичницькими, фольклорними, міфологічними) традиціями.

На думку С. М. Руденко та Л. Я. Сапожнікової, «ці власні назви, деонімізувавшись у складі харчової лексики (припускаємо, саме через їхню традиційну потужну частотність уживання ще в давні часи), перейшли до розряду апелятивів, які номінують страви з багатовіковою історією, національні за своєю сутністю й незмінні за своїм традиційним змістом, технологією та формою» [4, с. 53]. Це *корочун* (*красун, кречун*) (назва різдвяного обрядового хліба, що випікали разом з калачами для вечірників та колядників до Святої

Вечері), *калита* (*калата, калета, маламай*) (назва коржа, який пекли на Андрія (13 грудня), у цей день відбувалися великі молодіжні гуляння, дівочі ворожіння тощо), *вілія* (так у деяких місцевостях України називали кутю, яку готували до Різдяного Святвечора; назва походить від імені прадавньої богині Віли (Вили), у якої було 30 сестер; наші пращури приносили їм у жертву хліб та курей), *миколайці* (*миколайчики*) (назва святкових пряників; у Карпатах, на Закарпатті й Прикарпатті на свято Святого Миколая, 19 грудня, носили дарунки (зазвичай це були пряники у вигляді символізованого святого Миколая – *миколайці, миколайчики*). Чемним дітям роздавали печиво, а неслухняним спершу показували лозину, а потім, змиловившись, таки дарували пряник), *маланка* і *василь* (назви новорічних хлібів) та інші [4, с. 53].

О. О. Приймак проаналізувала дериваційні особливості гастрономічних термінів і номенів, що походять від пропріативів, основні тенденції й чинники цього процесу [3, с. 1]. М. М. Торчинський зазначає, що «О. О. Приймак навела чимало прикладів менюонімів (описала 1600 мовних одиниць), проте сам термін не використовувала. Групування матеріалів здійснено на основі інших, ніж денотатно-номінативний, критеріїв (походження, способу творення, семантики твірної основи тощо)» [5, с. 199].

Визначивши найважливіші лінгвістичні параметри творення та функціонування термінів і номенів предметної галузі харчування, С. М. Руденко та Л. Я. Сапожнікова зробили висновок, що «між термінами та номенами немає неперехідної межі, обсяг значення спеціальної мовної одиниці може змінюватися в процесі функціонування. На противагу термінам, наукові номені мають посилену денотативність, співвідносяться з одиничними поняттями через терміни, відбивають класи однорідних предметів, зазвичай оформлені з додаванням стандартних елементів» [4, с. 105].

Отже, у сучасній лінгвістиці засвідчено помітний інтерес до вивчення кулінарної лексики. На нашу думку, додаткового дослідження потребують власні назви страв, оскільки до кінця не з'ясованим залишається проблема віднесення чи невіднесення їх до сфери номенклатури. Варто проаналізувати

також особливості їхнього словотворення, функціонування, причини вибору тих чи тих найменувань кулінарних об'єктів.

Список використаної літератури

1. Дубовис Г. О. Власні назви в кулінарії. *Дивослово*. 2002. № 5. С. 19–21.
2. Ковалик І. І. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову. *Вчення про словотвір. Вибрані праці*. Упорядник та автор передмови Грещук В. В. Івано-Франківськ; Львів : Місто НВ, 2007. С. 170–235.
3. Покровська О. А. Дослідження нових аспектів формування складників кулінарної термінології (на матеріалі номенклатури кулінарної лексики). *Українська термінологія і сучасність* : збірник наукових праць. Київ, 2003. Випуск V. С. 69–74.
4. Приймак О. О. Відономастичний словотвір у сфері термінології та номенклатури (на матеріалі кулінарної лексики) : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Харків, 2002. 16 с.
5. Торчинський М. М. Денотатно-номінативна структура ергонімії. *Studia* 2009. Випуск 10 : Ономастика. Топоніміка. С. 185–192.

*Іванна ГРИГОРКО, студентка групи СОУ-21-1
Хмельницького національного університету
Науковий керівник – Марія ГАВРИШ,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології*

ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ НУШ (5–7 КЛАСИ)

Стаття присвячена аналізу соціолінгвістичних проблем, які висвітлюються у шкільних підручниках української мови для 5–7 класів, розроблених у рамках Нової української школи (НУШ). Дослідження зосереджується на визначенні ступеня інтеграції соціолінгвістичних аспектів у навчальні матеріали та їхній відповідності сучасним педагогічним підходам. На основі проведеного аналізу запропоновано рекомендації щодо вдосконалення соціолінгвістичного компонента у шкільній мовній освіті.

Ключові слова: *НУШ, освіта, підручник, соціолінгвістика, школа.*

Реформа освіти в Україні, що втілюється в концепції Нової української школи, передбачає суттєві зміни у підходах до навчання, зокрема у викладанні української мови. Одним із важливих аспектів сучасної мовної освіти є формування соціолінгвістичної компетенції учнів, яка полягає в розумінні взаємозв'язку між мовою та суспільством, усвідомленні соціальних аспектів функціонування мови.

Соціолінгвістика як наука вивчає мову в контексті соціальних відносин, досліджує вплив соціальних чинників на мовну поведінку, мовні варіації залежно від соціальних параметрів, мовну політику та мовне планування. Інтеграція соціолінгвістичних знань у шкільну освіту є необхідною умовою формування в учнів повноцінної мовної картини світу та розвитку їхньої комунікативної компетентності.

Метою дослідження є аналіз підручників української мови для 5–7 класів НУШ щодо представлення в них соціолінгвістичних проблем та визначення шляхів удосконалення соціолінгвістичного компонента в шкільній мовній освіті.

Соціолінгвістика як міждисциплінарна галузь мовознавства сформувалася в середині ХХ ст. Її основоположниками вважаються У. Лабов, Д. Хаймс, Ч. Фергюсон та ін. В українському мовознавстві соціолінгвістичні дослідження виконували Л. Масенко [8], Г. Мацюк [9], О. Тараненко, О. Ткаченко та інші науковці.

Соціолінгвістичний підхід у мовній освіті передбачає усвідомлення учнями соціальної природи мови, варіативності мовних засобів залежно від соціальних параметрів, функціонування мови в різних соціальних контекстах. Він спрямований на формування в учнів умінь доречно використовувати мовні засоби в різних комунікативних ситуаціях з урахуванням соціальних чинників.

Серед ключових соціолінгвістичних проблем, які доцільно висвітлювати в шкільних підручниках, можна виділити: мовну ситуацію в Україні; статус української мови як державної; мовну політику; двомовність і проблеми мовної взаємодії; мовний етикет; соціальну диференціацію мови; вплив соціальних чинників на мовлення; мовні варіації залежно від ситуації спілкування.

Для аналізу підручників української мови для 5-7 класів НУШ було використано методи контент-аналізу, порівняльного аналізу, систематизації та узагальнення. Було проаналізовано підручники, рекомендовані Міністерством освіти і науки України, зокрема підручники авторства О. Авраменка [1], О. Глазової [2; 3], С. Єрмоленко [5], В. Заболотного й О. Заболотної [6] та ін.

У підручниках для 5 класу соціолінгвістична проблематика представлена переважно імпліцитно, через тексти та завдання, спрямовані на формування культури мовлення та засвоєння мовного етикету. Зокрема, значна увага приділяється ситуативному використанню формул мовленнєвого етикету, вибору мовних засобів відповідно до ситуації спілкування.

Наприклад, у підручнику О. Глазової запропоновано вправи на складання діалогів у різних комунікативних ситуаціях, що сприяє усвідомленню учнями

залежності мовленнєвої поведінки від соціальних чинників. Однак теоретичні відомості щодо соціолінгвістичних понять практично відсутні [2].

У підручнику О. Авраменка наявні тексти, що стосуються ролі української мови в суспільстві, її статусу як державної мови, однак системного висвітлення соціолінгвістичних проблем не спостерігається [1].

У підручниках для 6 класу соціолінгвістична проблематика представлена більш виразно. Зокрема, у підручнику С. Єрмоленко введено поняття мовної ситуації, розглядаються питання вибору мовних засобів залежно від умов спілкування. У розділі «Лексикологія» подано матеріали про діалектизми, жаргонізми, що сприяє усвідомленню учнями соціальної диференціації мови [5].

У підручнику В. Заболотного та О. Заболотної акцентовано увагу на особливостях функціонування української мови в різних сферах суспільного життя, що є важливим аспектом соціолінгвістики. Також запропоновано завдання на розрізнення офіційно-ділового, наукового, публіцистичного, художнього та розмовного стилів, що сприяє формуванню уявлень про функціональну варіативність мови [6].

У підручниках для 7 класу спостерігається поглиблення соціолінгвістичного компонента. Зокрема, у підручнику О. Глазової введено поняття соціолектів, розглядаються питання молодіжного сленгу, професійної лексики. Особлива увага приділяється залежності мовних засобів від соціальних характеристик мовців [3].

Аналіз підручників української мови для 5–7 класів НУШ засвідчив, що соціолінгвістична проблематика представлена в них недостатньо системно. Основна увага приділяється формуванню культури мовлення, засвоєнню мовного етикету, вивченню функціональних стилів мови, однак такі важливі соціолінгвістичні проблеми, як мовна ситуація в Україні, мовна політика, двомовність, соціальна диференціація мови, висвітлені лише фрагментарно.

Позитивною тенденцією є поступове поглиблення соціолінгвістичного компонента від 5 до 7 класу, що відповідає принципу наступності в навчанні. Також варто відзначити наявність у підручниках текстів і завдань, що сприяють

формуванню соціолінгвістичної компетенції учнів, зокрема завдань на складання діалогів у різних комунікативних ситуаціях, аналіз мовленнєвих ситуацій з урахуванням соціальних чинників.

Соціолінгвістична проблематика є важливим компонентом сучасної мовної освіти, який сприяє формуванню в учнів повноцінної мовної картини світу та розвитку їхньої комунікативної компетентності. Аналіз підручників української мови для 5–7 класів НУШ засвідчив, що соціолінгвістичні проблеми висвітлені в них недостатньо системно, хоча й спостерігається поступове поглиблення соціолінгвістичного компонента від 5 до 7 класу.

Для вдосконалення соціолінгвістичного компонента в шкільній мовній освіті необхідно розробити систему соціолінгвістичних понять, адаптованих до вікових особливостей учнів, посилити увагу до актуальних проблем мовної ситуації в Україні, збільшити кількість завдань, спрямованих на формування соціолінгвістичної компетенції учнів.

Перспективою подальших досліджень є розробка методичних рекомендацій щодо викладання соціолінгвістичних аспектів у курсі української мови, створення системи соціолінгвістичних вправ для учнів 5–7 класів, аналіз підручників для старшої школи щодо висвітлення в них соціолінгвістичних проблем.

Список використаної літератури

1. Авраменко О. М. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Грамота, 2018. 208 с.
2. Глазова О. П. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 240 с.
3. Глазова О. П. Українська мова : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 256 с.
4. Державний стандарт базової середньої освіти. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення: 20.04.2025).
5. Єрмоленко С. Я., Сичова В. Т. Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Грамота, 2019. 256 с.

6. Заболотний В. В., Заболотна О. В. Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2019. 240 с.

7. Концепція Нової української школи. URL : <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 21.04.2025).

8. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.

9. Мацюк Г. П. До витоків соціолінгвістики: Соціологічний напрям у мовознавстві: монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 432 с.

*Анастасія ДЗЯДЗЯ, студентка групи СОУ-21-1
Хмельницького національного університету
Науковий керівник – Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української філології*

ЕТИМОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ВЛАСНИХ ОСОБОВИХ ІМЕН

У статті проаналізовано етимологічні особливості українських власних особових імен, їхню історичну еволюцію та мовні закономірності. Розглянуто запозичені та автохтонні антропоніми, вплив різних культурних етапів на формування системи власних імен. Особливу увагу приділено використанню особових імен як навчального матеріалу в закладах середньої та вищої освіти.

Ключові слова: антропонімія, власне особове ім'я, етимологія, історичний розвиток, орфографія.

Українська антропонімія формувалася під впливом різних мов і культур, що зумовило її унікальний склад. Давньоукраїнські імена зазнали змін унаслідок історичних процесів, зокрема християнізації, міграційних рухів та соціальних трансформацій.

Актуальність дослідження. Українські власні особові імена є важливою частиною мовної системи, що відображає історичні, культурні та соціальні процеси розвитку суспільства. Такі антропоніми є носіями давніх традицій, релігійних вірувань і мовних закономірностей. Аналіз етимології особових імен дає змогу простежити їхню історичну еволюцію, виявити вплив запозичень із різних мов і зрозуміти закономірності їхнього функціонування в сучасній українській мові.

Дослідження етимологічних особливостей власних імен також є актуальним у контексті вивчення орфографічних, морфологічних та фонетичних норм,

оскільки особові імена містять цінний матеріал для навчального процесу в закладах середньої та вищої освіти.

Метою роботи є аналіз етимологічних особливостей українських власних особових імен, їхньої історичної еволюції, мовних закономірностей та функціонування в сучасній українській мові. Також досліджено роль особових імен у вивченні орфографії й морфології в освітньому процесі.

Українські особові імена можна поділити на чотири основні групи:

1) слов'янські імена, що походять від давньослов'янських коренів (*Володимир, Святослав, Ярослав*). Вони часто мали двоосновну структуру та відображали бажані якості носія (*Ярослав* – «той, що славить яре світло»);

2) Біблійні та християнські імена, запозичені з грецької, латинської та єврейської мов (*Іван, Марко, Петро*). Їхнє поширення пов'язане з прийняттям християнства та канонізацією святих;

3) запозичені імена, що прийшли до української мови з європейських мов під впливом культурних та політичних зв'язків (*Альберт, Карл, Стефан*);

4) новітні імена, утворені у ХХ ст. під впливом революційних ідей або нових модних тенденцій (*Владлен, Ідея, Майя*) [6].

Особові імена є зручним ілюстративним матеріалом для вивчення орфографії, оскільки вони демонструють закономірності написання власних назв, чергування голосних і приголосних, а також особливості іншомовної адаптації.

Подвоєння приголосних

У власних іменах подвоєння відбувається відповідно до норм українського правопису, що часто пов'язане з іншомовним походженням антропонімів: *Геннадій, Ілля, Римма*.

Водночас деякі імена не мають подвоєння, хоч у вимові спостерігається подовжений звук: *Іполит, Сава* [2].

Йотовані голосні після голосних

У низці імен зберігається написання йотованих голосних після голосних: *Анатолій, Сергій, Юрій*. При відмінюванні перед голосним йотований звук зберігається: *Андрій – Андрія, Олексій – Олексія* [4].

Вживання великої літери

Відповідно до «Українського правопису» (2019 р.), антропоніми, зокрема власні імена людей, завжди пишуться з великої літери: *Тарас Шевченко, Іван Франко*. Подвійні імена також пишуться з великої літери: *Олександр-Микола, Іван-Павло* [5].

Апостроф у власних іменах

Використання апострофа є важливою особливістю української орфографії. Він уживається після губних приголосних перед йотованими голосними: *Валер'ян, Лук'ян, Мар'ян*.

Вивчення особових імен у розділі «Іменник»

Власні імена входять до загальної системи іменників, проте мають свої морфологічні та синтаксичні особливості. Зокрема, особові імена розрізняються за родами: *Олександр* (чоловічий), *Марія* (жіночий). Українські імена належать до різних типів відмінювання: імена на **-а (-я)** – до першої відміни: *Олена – Олени*; імена на приголосний – до другої відміни: *Андрій – Андрія*; незмінні імена іншомовного походження до відмін не належать: *Дідьє, Луї* [1]. Особові імена у кличному відмінку мають специфічні форми, що відрізняються від інших іменників: *Андрію, Іване, Олександрє*.

Запозичені імена та їхня адаптація

Запозичені імена переважно пристосовуються до української фонетичної системи: *Джордж* → *Джордж*, але *Луї* (французьке ім'я) не перетворюється на *Луїс*.

У ході дослідження встановлено, що українські особові імена є важливим елементом мовної системи, який відображає історичні, соціальні та культурні процеси. Аналіз етимології показав, що більшість українських імен мають слов'янське, грецьке, латинське або єврейське походження [3].

Формування системи особових імен відбувалося під впливом історичних змін, зокрема християнізації та запозичення іншомовних традицій. У сучасному мовному вжитку імена демонструють різноманітні орфографічні явища, такі як подвоєння приголосних, написання йотованих літер та особливості чергування голосних.

Окрему увагу приділено ролі особових імен у навчальному процесі. Їх використання при вивченні орфографії сприяє кращому засвоєнню мовних норм та

збагаченню мовної культури. Імена також є важливим матеріалом для вивчення теми «Іменник», оскільки демонструють специфічні морфологічні особливості.

Таким чином, дослідження етимологічних особливостей особових імен не лише дозволяє глибше зрозуміти історію української мови, а й сприяє розвитку мовної компетентності учнів та студентів. Такі антропоніми є важливою частиною національної ідентичності, відображаючи традиції, цінності та соціальні тенденції різних історичних періодів.

Список використаної літератури

1. Дзятківська Н. П, Скрипник Л. Г. Українські імена : словник-довідник. Київ : Наукова думка, 2005. 334 с.
2. Пономарів О. Культура слова : мовностилістичні поради. Київ : Либідь, 2001. 240 с.
3. Правопис власних назв. URL : <https://naurok.com.ua/pravopis-vlasnih-nazv-154695.html> (дата звернення: 10.03.2025).
4. Традиційні імена українців: їх походження та значення. URL : <https://rodovody.com.ua/index.php/uk/ua-articles/103-imena-ukrainciv> (дата звернення: 16.01.2025).
5. Український правопис. Київ : Наукова думка, 2019. 393 с.
6. Чучка П. Українські особові імена : історико-етимологічний словник. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород : Ліра, 2004. С. 20–26.

*Луїза ДУДА, учениця 8 класу
Хмельницького приватного ліцею «Мої обрії»
Науковий керівник – Ольга КОРОЛЕВСЬКА,
учителька української мови та літератури*

ФЕМІНІТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ АВТОМАТИЧНОГО РОЗПІЗНАВАННЯ

У статті подано результати дослідження фемінітивів в українській мові, проаналізовано історію, творення та вживання цих слів, сприйняття в суспільстві, а також виявлення проблем автоматизованого розпізнавання фемінітивів. Установлено, що, незважаючи на активне вживання фемінітивів в українській мові, вони недостатньо представлені в текстових корпусах, що ускладнює їх розпізнавання моделями обробки тексту.

***Ключові слова:** анотаційний проєкт, лінгвістичне явище, словотвірний підхід, стилістичний вияв, фемінітив.*

Фемінітиви в українській мові є важливим і багатогранним явищем, що відображає зміни в суспільстві та еволюцію мовної системи. Вони є невід’ємною частиною мовної практики, що сприяє відображенню ролі жінок у різних сферах діяльності. Фемінітивна підсистема формувалася упродовж усієї історії розвитку української мови і стала відбиттям багатьох лінгвістичних явищ – від глибоких дописемних часів і протягом усієї писемної доби.

Актуальність дослідження фемінітивів в українській мові зумовлена кількома факторами: суспільними змінами, мовною еволюцією та розвитком сучасних технологій. Зростає роль жінок у політиці, науці, культурі, військовій сфері та бізнесі. Фемінітиви підкреслюють внесок жінок у розвиток суспільства. Українська мова, як і будь-яка інша, постійно розвивається та адаптується до потреб суспільства. Поява та активне використання фемінітивів є природним процесом, що відображає зміни в соціокультурному контексті. Розвиток

сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту, ставить перед дослідниками нові завдання. Автоматичне розпізнавання та генерація фемінітивів є важливим аспектом обробки природної мови, що потребує глибокого вивчення їхньої структури та функцій.

Фемінітиви – це слова жіночого роду на позначення посад, професій, виду діяльності, зайнятості жінок. Вони є органічними в українській мові (як і в інших мовах, зокрема – і слов'янських) та історично зумовленими [7].

Фемінітиви властиві українській мові і мають дуже давню історію. Найперші такі слова утворились у період праіндоєвропейської єдності. Це загальні назви жінок за родинними стосунками: *баба, вдова, мати*. У «Повісті минулих літ» вживається фемінітив «княгиня». У «Слові о полку Ігоревім» є слова «діва», «мати» [2].

У староукраїнських пам'ятках XVI–XVIII ст. містяться такі назви для позначення жінок: *панна, братова, господиня*. У першому українському друкованому словнику Лаврентія Зизанія (1596 р.) «Лексисі» є сім жіночих означень.

Багато фемінітивів містить словник Бориса Грінченка (1907–1909 рр.): *аптекарка, артистка, арештантка, арфистка* та ін. У «Словнику української мови» Дмитра Яворницького (1920 р.) є такі слова, як *домовласниця, абатиса, дивачка, догадничка, кажанка* тощо. Іван Огієнко в мовознавчій праці «Наша літературна мова» зазначає: «Наша мова витворила паристі форми для назв істот: чоловічі й жіночі, наприклад, *учитель – учителька, професор – професорка, гість – гостя, друг – другиня, учень – учениця*» [2].

Павло Тичина створив іменник «юнка». Мовознавець Олександр Пономарів наголошував, що вживання чоловічого роду на позначення жінки суперечить морфолого-синтаксичним нормам української мови. Уникання фемінітивів збіднює мову: робить її більш канцелярською, звужує до офіційно-ділового стилю [8].

Марія Брус зазначає, що «введення назв жінок на рівень загальноновживаних стилістично нейтральних слів» – це «давня тенденція розвитку фемінітивної системи української мови» [1, с. 62].

Фемінітиви стали невід'ємною частиною багатьох лексикографічних видань ХХ ст. У сучасному словнику української мови в 11 томах нараховано понад 1500 пар слів чоловічого та жіночого роду. Сьогодні фемінітиви повертаються в щоденний вжиток і роблять жінок видимими в усіх сферах суспільства [7].

Інтенсивне творення нових фемінітивів відбулося після Революції Гідності. Чимало жінок почало обіймати раніше недоступна їм посади, що позначилось на активному творенні фемінітивів.

У правописі 2019 р. затвердили використання фемінітивів та їхні найпродуктивніші моделі творення. Це засвідчує, що наша мова жива, вона розвивається і має свою ідентичність.

Фемінітиви органічно вписуються в сучасне життя, в оголошеннях запрошують на роботу *дизайнерку, перекладачку, експертку*. В офіційних документах жінок-керівниць називають *директорка, головна лікарка, координаторка, професорка, депутатка*.

Вживання фемінітивів – це не лише питання мовної норми, але й важливий крок до утвердження української ідентичності. Розглянемо правила утворення фемінітивів в українській мові. Найпоширеніший спосіб їх творення – додавання суфіксів до іменників чоловічого роду. О. Пономарів зазначає, що суфікси, за допомогою яких творяться фемінітиви (**-к**, **-иц-я**, **-ин-я**), є історично закоріненими та продуктивними [8].

У правописі української мови 2019 р. зазначено, що за допомогою суфіксів **-к-**, **-иц-**, **-ин-**, **-ес-** та інших від іменників чоловічого роду утворюють іменники на означення осіб жіночої статі [3].

Найуживанішим є суфікс **-к-**. Він поєднується з різними типами основ: *авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, співачка, студентка, фігуристка, лідерка, прем'єрка, ораторка, депутатка* та ін.

Суфікс **-иц-** приєднуємо до основ на **-ник**: *співрозмовниця, фехтувальниця, верстальниця, набірниця, порадиця, речниця, вершинця* та на **-ень**: *учениця*.

Суфікс **-ин-** сполучаємо з основами на **-ець**: *кравчиня, плавчиня, філологиня, фотографиня, продавчиня, фахівчиня, мисткиня*.

Суфікс *-ес-* трапляється в словах української мови рідше: *дияконеса, патронеса, поетеса, пілотеса, стюардеса, критикеса*.

Для творення фемінітивів також використовують інші суфікси, наприклад: *-ен:* *німкеня*; *-ис:* *актриса, директриса*. Іноді може відбуватися чергування приголосних або голосних, наприклад, «*борець*» – «*борчиня*», «*співак*» – «*співачка*».

Якщо не вдається утворити фемінітив за допомогою суфікса, можна використати такий варіант: *фахівчиня з енергетики, пані генерал, пані посол*.

Від іменників спільного роду не утворюють фемінітивів, наприклад: *суддя, колега*. Можна сказати: «*мій колега*» та «*моя колега*». Слово «*колежанка*» має інший відтінок і передбачає не формальні, а теплі стосунки.

Найбільш уживаними фемінітиви є в розмовному, публіцистичному та художньому стилях, менш уживаними – у науковому та офіційно-діловому. У художній літературі їх використання залежить від авторського задуму, а в розмовному мовленні – від особистих уподобань мовців. Вживання фемінітивів в українській мові поступово унормовується.

Сучасне суспільство потребує більш точного та диференційованого опису дійсності. Фемінітиви допомагають задовольнити цю потребу, надаючи можливість називати жінок різноманітними способами, що відповідає їхній ролі та ідентичності.

Нам вдалося провести анкетування щодо вживання фемінітивів і ставлення респондентів до цих слів. В анкетуванні взяло участь 95 осіб. Переважна більшість опитаних – жінки (65 %), чоловіків менше – 35 %. Анкети пропонували респондентам різних вікових категорій. Найбільш активною була вікова категорія до 18 років (53 %), інші вікові категорії були менш ініціативними (від 10 % до 16 %). Опитування людей різного віку дозволило створити реалістичну картину щодо сприйняття та вживання фемінітивів.

Ставлення до цих слів переважно позитивне (59 %) або нейтральне (39 %). Є невелика кількість негативних відповідей (2 %), особливо серед чоловіків старшого віку. Найчастіше фемінітиви вживають жінки, особливо молодого віку.

Чоловіки вживають фемінітиви рідше. Позицію «рідко вживаю» обрало 44 % опитаних, «постійно» – 38 % , лише 14 % опитаних ще не визначилися зі своєю позицією.

Відсутність офіційної уніфікованої системи не є перешкодою до вживання фемінітивів. Українці розумні та винахідливі. Більшість опитаних самостійно утворюють фемінітиви за допомогою суфіксів (63 %). Деякі користувачі перевіряють їх правопис у словниках (34 %). Окремі респонденти зазначали власну відповідь: щоб вжити фемінітив, вони «просто говорять» або «запитують у батьків».

Більшість опитаних (75 %) підтримують думку, що фемінітиви мають бути нормою української мови. Лише 24 % опитаних не має чіткої думки з цього питання. 60 % опитаних не відчують дискомфорту від вживання фемінітивів. 36 % частково відчують дискомфорт від того, що чують чи вживають такі слова. Це цілком нормальний процес, який потребує часу. До слова «проект» ми теж звикли не відразу.

Ставлення до фемінітивів в українському суспільстві стало більш позитивним у 55 % опитаних. У 40 % залишилося таким самим. Більш негативним стало ставлення лише у 5 % опитаних.

Українські фемінітиви є поширеними в повсякденному вжитку, але вони мало представлені в корпусах текстів, гірше розпізнаються моделями опрацювання тексту. Автоматичне розпізнавання фемінітивів – це непросте завдання, тому що ці слова утворюються за різними правилами та можуть мати різні варіанти написання.

Нещодавно ми мали можливість взяти участь у проєкті створення gender-swapper – інструмента, який переписує речення, змінюючи особи чоловічого роду на жіночий і навпаки. Для аналізу було запропоновано 1500 речень із різних сфер діяльності (переважно це були професії, прізвища та імена людей). Наприклад: *«Бойко Іван працює лікарем»* змінено на *«Бойко Ірина працює лікаркою»*.

Мета проєкту – покращити розпізнавання фемінітивів у моделях опрацювання української мови. Gender-swapper при генерації тексту робить різні помилки: неправильно утворює фемінітиви, не узгоджує форму дієслова, пропускає слова чи додає нові. Ми як учасники проєкту знаходили та виправляли помилки в реченнях, які згенерував gender-swapper. Правильність утвореного фемінітива перевіряли за словниками та правописом. При перевірці речень дотримувалися відповідних правил.

Слова на позначення осіб чоловічої / жіночої статі змінювали на відповідні аналоги протилежної статі. Неправильно: *«Керівниками ПАТ є менеджери»* – *«Керівницями ПАТ є менеджери»*. Виправлено: *«Керівницями ПАТ є менеджерки»*.

Якщо професія спільного роду, слово залишається незмінним: *суддя, голова, бариста, листоноша, аташе* тощо. Правильно: *«Вона працює баристою»* – *«Він працює баристою»*. Неправильно: *«Прийшла голова нашого відділу»* – *«Прийшла головчиня нашого відділу»*. Виправлено: *«Прийшла голова нашого відділу»*.

При зміні слів перевіряли форму слова за числом (однина або множина). Правильно: *«Вони працюють менеджерами»* – *«Вони працюють менеджерками»*. Неправильно: *«Працівники були здивовані»* – *«Працівниця була здивована»*. Виправлено: *«Працівниці були здивовані»*.

Дотримувалися збереження відмінка. Правильно: *«Я зустрів перекладача на вулиці»* – *«Я зустрів перекладачку на вулиці»*. Неправильно: *«Ми розмовляли з вчителькою»* – *«Ми розмовляли з вчитель»*. Виправлено: *«Ми розмовляли з вчителем»*.

Узгоджували слова за родом. Неправильно: *«Депутат здійснював підозрілі операції»* – *«Депутатка здійснював підозрілі операції»*. Виправлено: *«Депутатка здійснювала підозрілі операції»*.

Слова на позначення родинних зв'язків (*брат, дівчина, бабуся, родич*) залишали без змін. Правильно: *«Сестра керівника банку має сім квартир»* – *«Сестра керівниці банку має сім квартир»*. Неправильно: *«Мама олігарха Вікторії одразу виїхала з країни»* – *«Тато олігархині Вікторії одразу виїхав з країни»*. Виправлено: *«Мама олігархині Вікторії одразу виїхала з країни»*.

Отже, незважаючи на активне вживання фемінітивів в українській мові, вони недостатньо представлені в текстових корпусах, що ускладнює їх розпізнавання моделями обробки тексту. Участь у проєкті зі створення gender-swapper, інструменту для автоматичної зміни роду іменників, стала важливим кроком у вирішенні цієї проблеми, а також дозволила побачити усі складнощі автоматизованого перекладу фемінітивів.

Список використаної літератури

1. Брус М. Фемінітиви української мови в переплетенні давніх і сучасних тенденцій. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка: Серія «Філологія»*. 2009. Випуск 46. Ч. 1. С. 61–69.
2. День вчителя і вчительки: Коли ми полюбимо фемінітиви в українській мові? *Освіторія Медіа*. URL: <https://osvitoria.media/experience/den-vchytelya-i-vchytelky-koly-my-polyubymo-feminityvy-v-ukrayinskij-movi/> (дата звернення: 12.12.2025).
3. НАН України. Український правопис. Київ : Наукова думка, 2018. 391 с. URL: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Pravopys.2019/ukr.pravopys.2019.pdf> (дата звернення: 02.02.2025).
4. Синчак О. Словник української мови. *Вебсловник жіночих назв української мови*. URL : https://r2u.org.ua/html/femin_details.html (дата звернення: 15.01.2025).
5. Словник української мови. *Тлумачні словники української мови*. URL : <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 10.01.2025).
6. Словник української мови. *Словник української мови. Томи 1–15 (А-П'ЯТЬ)*. URL: <https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0> (дата звернення: 20.02.2025).
7. Словник фемінітивів. *Gendergid*. URL : <https://gendergid.org.ua/m/> (дата звернення: 08.01.2025).
8. Що троїчани знають про фемінітиви – Троїцьке. City. *Троїцьке. City*. URL : <https://troyitske.city/blogs/33456/scho-troichani-znayut-pro-feminitivi> (дата звернення: 20.02.2025).

*Олена КОРЖУК, студентка групи ФУМ-21-1
Хмельницького національного університету
Науковий керівник – Михайло Торчинський,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української філології*

СТРУКТУРНО-ДЕРИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНИХ НАЗВ МОРІВ

У статті описано структурні та дериваційні особливості пелагонімів в українському ономастиконі. Також звернено увагу на історію становлення структурної і дериваційної типологій пропріальних одиниць, які тісно взаємопов'язані.

***Ключові слова:** будова оніма, власна назва моря, дериваційна структура, пелагонім.*

Типологія власних назв, заснована на їхній структурі, зазвичай класифікується як **структурна**, оскільки це впливає із самого поняття «структура» (лат. *structura* – побудова, розміщення [4, с. 650]).

Зацікавленість дослідників структурою власних назв виявляється давно, однак їхній аналіз переважно супроводжував інші типології, що ґрунтувалися на різних критеріях. Наприклад, у класифікації Ф. Міклошича граматичний принцип (включаючи частиномовну належність, словотвір і морфемну структуру) поєднувався із семантичним [6]. Згодом структура найменувань стала основою окремої типології власних назв, що привело до виділення простих, ускладнених і складних онімів [8]; первинних, вторинних і складених топонімів [7]; однослівних назв і назв-словосполучень із подальшою деталізацією: назв-основ, основ із афіксами, двохосновних структур, словосполучень та прийменниково-іменникових конструкцій; первинних, вторинних похідних і складених пропріативів тощо [5, с. 242].

Увага дослідників найбільше зосереджена на простих пропріальних одиницях, проте значна продуктивність характерна й для складних та складених пропріативів. Класифікація онімів, запропонована В. В. Німчуком, містить структурне групування власних назв, які тісно переплітаються зі словотвірною та семантичною класифікаціями. Це детальний опис складних і складених назв [2, с. 27–29]. Структурна класифікація базується на кількості компонентів у складі власних назв. Відповідно, виділяють прості, складні та складені найменування [2, с. 27–28, 39, 60–61, 96–97].

В «Основній системі і термінології слов'янської ономастики» зазначено три структурні типи власних назв: прості, складні та складені. При цьому детально описано лише прості, визначені як однослівні назви без онімного форманта чи спеціальної ономастичної ознаки [3, с. 186]. Однак ототожнення простої і непохідної назви не зовсім коректне, оскільки багато онімів утворені шляхом онімізації апелятивів. Також проста назва може мати онімний формант або бути результатом скорочення [3, с. 185, 196–199, 261].

Власні назви морів є специфічним класом географічних найменувань, які відбивають структуру природних об'єктів через мову. Пелагоніми мають характерні структурні особливості, які відображають як їхню типологію, так і мовні закономірності їх творення. Структурна типологія пелагонімів ґрунтується на класифікації за будовою, яка поділяє їх на прості, складні та складені назви [5, с. 245].

Прості назви морів є однослівними однокореневими найменуваннями. До простих належать однослівні одноосновні назви, які можуть бути безафіксними або афіксальними. Безафіксні назви (складаються лише з кореня) найчастіше є результатом онімізації апелятивів або мають історичне походження. Наприклад, назва моря *Акі* відображає географічне положення, а корінь походить від загальної назви регіону (провінція Акі). Афіксальні назви (утворені шляхом додавання суфіксів чи префіксів до кореня) включають словотвірний афікс, що вказує на належність до певного географічного чи етнічного регіону. Наприклад, назва *Каспійське* походить від етноніма «каспії» з додаванням суфікса [5, с. 245].

Складні пелагоніми – це однослівні назви, що мають двокореневу (двохоснóвну) структуру. Вони можуть бути двокореневими (двохоснóвними) або багатооснóвними. Складні пелагоніми поділяються на власне композити та афіксальні композити [5, с. 246].

У власне композитних назвах корені об'єднуються за допомогою з'єднувальних голосних або без них. Наприклад, *Новогвінейське* (розташоване біля острова Нова Гвінея), *Південнокитайське* (розташоване біля південного берега Китаю) або ж *Середземне*, префікс якого вказує на розташування «посеред земель».

У назвах з афіксальними композитами додаються афікси до об'єднаних основ (наприклад, *Австрало-Азійське*, яке розташоване між берегами Австралії та Азії).

До **складених** пелагонімів належать дво- і багатослівні назви. Вони поділяються на оніми-словосполуки та оніми-словосполучення.

Словосполуки характеризуються поєднанням повнозначного слова зі службовим (наприклад, назва протоки *Ла-Манш* має французьке походження (La Manche) та складається з означеного артикля *La* (вказує на іменник жіночого роду однини) та іменника *Manche* (перекладається як «рукав»).

Словосполучення – безприсудкові конструкції сурядного чи підрядного типу, які можуть бути простими (двокомпонентними) та складними (багатокомпонентними). Назва *Внутрішнього Японського моря* є прикладом простої безприсудкової конструкції підрядного типу із синтаксичною структурою «прикметник + прикметник» [5, с. 246].

Будова власних назв морів демонструє багатогранність структурних моделей, які варіюються від однослівних до багатослівних конструкцій. Ці назви є не лише номінативними одиницями, але й носіями важливої культурної, географічної та історичної інформації. Структурний аналіз пелагонімів дозволяє краще зрозуміти принципи їх творення та функціонування в мовній системі.

Деривація найменувань морів реалізується двома шляхами – морфологічним і лексико-семантичним способами.

Морфологічний спосіб творення поділяється на афіксальний, безафіксний, складання та конверсію. Пелагоніми, утворені за допомогою афіксального способу, – це насамперед суфіксальні деривати.

Назви морів, утворені за допомогою суфіксального способу, зазвичай представлені прикметниками, що мають іменникове походження. Наприклад, *Азовське*, яке знаходиться в басейні Атлантичного океану, отримало свою назву від назви міста Азов (Азов + -ськ- -> *Азовське*). Таким же способом утворені назви *Гренландське* та *Японське* (моря басейну Тихого океану).

Складання як окремий різновид морфологічного способу деривації передбачає власне складання та зрощення.

Власне складання – це об'єднання двох та більше корневих морфем (основ), які за допомогою сполучних голосних або без них утворюють нове слово. На основі цієї ознаки можливе членування складання на дві групи – інтерфіксальне та нуль-інтерфіксальне (тобто з використанням поєднувальних голосних або без них [5, с. 233]. Назва *Східносибірське* (море розташоване в басейні Північного Льодовитого океану) поєднує корені «схід-» та «сибір-», що з'єднані між собою сполучним голосним «о», та належить до групи інтерфіксального складання. Тим самим способом утворені пелагоніми *Східнокитайське*, *Новогвінейське* та *Південнокитайське* (моря розташовані в басейні Тихого океану).

Шляхом конверсії (субстантивації) прикметників були, наприклад, створені назви морів *Біле* (басейн Північного Льодовитого океану), *Червоне* (басейн Індійського океану) та *Чорне* (басейн Атлантичного океану).

Лексико-семантичний спосіб творення онімів поєднує в собі власне семантизацію, плюралізацію і синтаксичний різновид.

Власне семантизація – процес переходу слів у певні розряди власних назв без будь-якої зміни їхньої граматичної структури та звучання [5, с. 236]. Назви, утворені шляхом власне семантизації, – *Вісаян* та *Селіш*; ці моря розташовані в басейні Тихого океану й отримали назви від етносів, які мешкають біля берегів цих водойм.

Трансонімізація як вид власне семантизації вказує на власну назву, яка перейшла з одного класу онімів в інший, не зазнавши при цьому змін. Пелагоніми *Дейвіса* та *Співдружності* (басейн Південного океану) утворені від антропоніма або назви політичної структури.

При плюралізації відбувається закріплення пропріатива у формі називного відмінка множини, причому засвідчено, що обидва компоненти словотвірного ланцюжка її не змінюють [5, с. 236]. Прикладом є пелагонім *Лаптевих* (басейн Північного Льодовитого океану), яке назване в честь Дмитра та Харитона Лаптевих, дослідників Арктики (але слово вживається в родовому відмінку, тому може бути кваліфіковане і як генітивна назва).

Синтаксичний спосіб є одним з основних шляхів збагачення ономастикону. Включення його до лексико-семантичного типу зумовлене вживанням різних синтаксичних конструкцій (словосполук, словосполучень, речень, або фраз) у функції окремої номінативної одиниці [5, с. 238]. Пелагоніми *Австрало-Азійське Середземне* та *Внутрішнє Японське* (басейн Тихого океану) є складеними назвами – словосполученнями підрядного типу, які вказують на їх розташування.

Дослідження способів творення власних назв, зокрема пелагонімів, є важливим напрямом сучасної ономастики. Аналіз історичних і сучасних підходів до словотвору онімів засвідчує значну роль морфологічного і лексико-семантичного способів деривації. Визначено, що більшість назв морів формуються за допомогою афіксації, складання, а також шляхом семантичних та трансонімічних процесів. Розгляд основних моделей творення пелагонімів дозволяє простежити загальні тенденції розвитку онімної системи та її зв'язок з історико-культурними факторами.

Список використаної літератури:

1. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1999. 207 с.
2. Матіїв М. Д. Гідронімія басейну Стрию : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Запоріжжя, 1999. 20 с.

3. Ординська І. Я. Мікротопонімія Північної Хмельниччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Вінниця, 2020. 18 с.
4. Редьква Я. П. Гідронімія Західного Поділля : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Тернопіль, 1998. 22 с.
5. Торчинський М. М. Ойконімія Південно-Західного Поділля : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 – українська мова. Київ, 1993. 276 с.
6. Rospond S. Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych. *Prace Wrocławskiego towarzystwa naukowego*. Ser. A, № 58. Wrocław etc. : Wyd-wo PAN, 1957. 73 s.
7. Skok P. Prilozi k ispitavanju srpskohrvatskih imena mjesta. *Rad Jugoslavenske Akademije znanosti j umjetnosti*. 1921. S. 12–24.
8. Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, 1964. 317 s.

*Тетяна КРАСНАЙ, студентка групи ФУМЗ-21-1
Хмельницького національного університету
Науковий керівник – Оксана ЮЩИШИНА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології*

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОНІМІВ У РОМАНІ «ДРАБИНА» ЄВГЕНІЇ КУЗНЕЦОВОЇ

У статті досліджено семантико-стилістичні особливості вживання онімів у романі Є. Кузнецової «Драбина». Проаналізовано функціональний вплив власних назв у художньому тексті, зокрема те, як вони відображають ментальні, культурні, соціальні й індивідуально-авторські смисли. Акцент зроблено на ідентифікаційній, стилістичній та символічній функціях онімів, які сприяють побудові художньої картини світу.

Ключові слова: *антропонім, «Драбина», ергонім, Євгенія Кузнецова, онім, семантико-стилістичний аналіз, топонім, функції власних назв.*

Постановка проблеми та її актуальність. Оніми – це власні назви, що позначають конкретні, унікальні об'єкти (імена людей, географічні назви, назви установ, подій тощо) і мають потужний семантичний потенціал у художньому тексті.

Актуальність дослідження зумовлена зростаючим інтересом до онімів як елементів, що формують художній простір, сприяють розкриттю характерів персонажів, часу й місця дії, а також транслюють авторське бачення дійсності. У сучасному літературознавстві спостерігається тенденція до глибшого аналізу мовних одиниць із погляду їхніх комунікативно-прагматичних та естетичних функцій. У цьому контексті вивчення онімів у романі Є. Кузнецової «Драбина» дозволяє не лише поглибити розуміння поетики твору, а й простежити, яким чином власні назви індивідуалізують художній світ і слугують інструментом художньої типізації.

Аналіз джерел. Під час роботи над статтею було проаналізовано роман Є. Кузнецової «Драбина», а також статті про дослідження онімів у літературних текстах. Особливу увагу приділено працям, у яких розглядаються онімні одиниці як маркери національної ідентичності.

Метою роботи є семантико-стилістичний аналіз онімів у романі «Драбина» Є. Кузнецової, визначення їхньої функціональної ролі в структурі художнього простору, в розкритті ідентичності персонажів та формуванні авторського стилю.

Виклад основного матеріалу Оніми як невід’ємна частина художнього тексту виконують низку функцій, які виходять за межі суто номінативної. У романі Є. Кузнецової «Драбина» власні назви (антропоніми, топоніми, ергоніми, теоніми, зооніми, клерикал-геортоніми) відіграють ключову роль у побудові смислового поля тексту.

У дослідженні ми звернулися до художнього світу сучасної української авторки Євгенії Кузнецової, зосередившись на романі «Драбина», який хоч і не містить безпосередніх описів бойових дій, однак глибоко відображає психологічний та культурний досвід війни, вимушеної міграції та внутрішньої трансформації особистостей.

На першому етапі ми здійснили структурно-семантичну систематизацію онімів, використаних у творі, аби простежити, як вони формують цілісну картину художньої реальності та впливають на сприйняття читачем героїв, ситуацій і простору.

Особистість Євгенії Кузнецової суттєво впливає на її творчість: авторка народилася в Україні, нині проживає в Іспанії, де захистила дисертацію з реалізму, активно працює як перекладачка й дослідниця медіа. Її мовна чутливість і багатокультурний досвід знайшли втілення в романі «Драбина», що є своєрідним продовженням і розвитком її дебютного твору «Спитайте Міечку».

Роман «Драбина» – це історія про людей, що втекли від війни, про життя в еміграції, про спроби адаптуватися до нової реальності. Важливу роль у побудові художнього світу відіграють оніми – імена, прізвища, топоніми, антропоніми та інші власні назви, що виступають не просто ідентифікаторами, а й потужними смислотвірними одиницями.

У ході було виявлено десять основних груп онімів.

1. **Антропоніми. Особисті імена героїв** (*Альба, Іруся, Ліда, Поліна, Таня, Толік*) формують образи персонажів, часто мають зменшено-пестливу форму, що додає емоційної глибини. Особливої уваги заслуговує те, як самі герої ставляться до своїх імен. Це – частина їхнього самосприйняття. Наприклад, коли персонаж відмовляється називати себе іншим іменем за кордоном – це акт спротиву, боротьба за суб'єктність. А коли дозволяє комусь називати себе по-іншому – це, можливо, втома, або навіть спроба втекти від себе.

Русифіковані антропоніми (*Мстіслав, Льоня*) – сигналізують про ідентичні та мовно-культурні зміщення, зокрема в контексті війни.

2. **Прізвиська** (*Григорівна*) в тексті часто використовуються іронічно, демонструючи дистанцію або ставлення до персонажа.

3. **Повні імена й по батькові** (*Анатолій Степанович*) увиразнюють соціальну ієрархію та мовленнєві маркери.

4. **Теоніми** (*Господь, Діва Марія, Ісус*) вжиті символічно, іноді навіть іронічно, у контексті духовного пошуку чи втрати.

5. **Назви політичних діячів** (*Путін, Сталін*) мають чітке ідеологічне навантаження.

6. **Історико-культурні постаті** (*Антоніо Гауді*) створюють додаткові інтелектуальні смислові зв'язки.

7. **Зооніми**, зокрема **кіноніми** – клички собак (*Владік, Рябчик, Собакевич, Чана*) і **феліноніми** – клички котів (*Друся, Зуся, Матільда*), вживаються для створення образу тварини, її характеру чи навіть соціального статусу.

8. **Топоніми**, зокрема **ойконіми** – найменування міст (*Кам'янець-Подільський, Лохвиця, Миколаїв, Одеса, Харків*), **гідроніми / потамоніми** – назви водних об'єктів / річок (*Дніпро*), **хороніми** – найменування територій, часто країн (*Єгипет, Іспанія, Крим, Україна, Туреччина, Шотландія*), використовуються для створення просторової ідентичності, географічної належності та емоційного контексту.

9. **Клерикал-геортоніми** – найменування церковних свят (*Різдва*) служать для увиразнення духовного виміру внутрішнього світу героїв тексту.

10. **Ергоніми** – найменування організацій, виробничих і суспільних об'єктів (*Діор, Кларіне, Шанель*) додають тексту соціально-економічного контексту, підкреслюючи статус чи респектабельність персонажів. Вони створюють асоціації з розкішшю, модою чи престижем, а також використовуються для виокремлення класових та культурних відмінностей героїв у суспільстві [2].

Загалом у ході аналізу було зафіксовано понад 80 онімів, які виконують не лише ідентифікаційну, а й емотивну, географічну, символічну, сатиричну і навіть культурологічну функції. Таким чином, оніми в романі «Драбина» – це не просто мовні одиниці. Це коди доступу до внутрішнього світу персонажів, це артеріальна система тексту, яка наповнює тіло роману кров'ю – пам'яттю, емоціями, досвідом. І в цьому – глибока стилістична майстерність авторки.

Класифікація та підхід

У роботі використано семантико-стилістичну класифікацію онімів, зокрема поділ їх:

- за лексико-граматичною природою (антропоніми, топоніми, теоніми тощо);
- за функцією в тексті (ідентифікаційна, символічна, оцінна, експресивна, тощо);
- за емоційно-стилістичним забарвленням (нейтральні, експресивні, іронічні, тощо).

Цей підхід дозволив виявити, що оніми в романі є не лише частиною сюжету, а й засобом глибокої характеристики персонажів, соціальних контрастів та політичної позиції авторки [1]. Так, наприклад, герой *Толік* постає як збірний образ українця в еміграції – його ім'я, зменшувально-емоційна форма, контрастує з мужнім іменуванням по батькові – *Анатолій Степанович*. Цей контраст підсилює психологічну драму персонажа, який не вписується в традиційне уявлення про «героїчну мужність».

Діалогічна мова твору, насичена вигуками, неповними реченнями, фрагментованими конструкціями та повтореннями, додає автентичності та розкриває психологію героїв. Це є підтвердженням живої мови, що транслює як індивідуальну ментальність, так і колективну травму [7].

Висновки. Проаналізовані оніми у романі «Драбина» Є. Кузнецової демонструють багатofункціональність цієї мовної категорії в художньому тексті. Власні назви не лише номінують реалії, а й забезпечують змістове та емоційне наповнення твору. Вони служать засобом ідентифікації персонажів, конструювання простору й часу, актуалізують культурні альянзи та формують індивідуальний стиль автора. Таким чином, оніми виступають інструментом глибокого прочитання художнього тексту, розкриваючи приховані смисли та поглиблюючи інтерпретацію.

Список використаної літератури

1. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.
2. Вербич С. О. Сучасна українська онімна лексика: функціональний аспект. *Вісник НАН України*. 2008. № 5. С. 54–60.
3. Єфименко І. В. Ономастика. *Інституту мовознавства ім. О. Потебні НАН України – 75, 1930–2005*: Мат. до історії. Київ : Довіра, 2005. 60 с.
4. Лабінська Г. М. Топоніміка: навчальний посібник. Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2016. 274 с.
5. Литвин Л. В. Ономастичний простір художнього твору і типи власних імен. Мовні і концептуальні картини світу. Київ, 2001. № 5. – 128 с.
6. Лучик В. В. Актуальні напрями української ономастики. *Записки з ономастики*: збірник наукових праць. За редакцією Карпенка Ю. О. Одеса : Вид-во ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2011. Випуск 14. С. 126–130.
7. Малюга Н. М. Використання власних назв у художньому тексті: суб'єктивний погляд на об'єктивну дійсність. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*: збірник наукових праць. Київ, 2006. Випуск 25. С. 235–240.

*Маргарита ЛОЄВСЬКА, учениця 9 класу
КЗЗСО «Лицей № 13» Хмельницької міської ради
Науковий керівник – Заругі КРАСНОГОЛОВЕЦЬ,
учителька української мови та літератури*

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вивчення української мови в закладах загальної середньої освіти, схарактеризовано використання різноманітних комп'ютерно-орієнтованих засобів на різних етапах уроків та з різною дидактичною метою.

***Ключові слова:** інтерактивний плакат, інформаційно-комунікаційні технології, комп'ютерні засоби навчання, презентація, українська мова.*

Постановка проблеми. Освіта на сучасному етапі, як і суспільство взагалі, вступила в нову еру – еру інформатизації та інформаційних технологій. Відповідно, постала потреба не тільки активного впровадження інформаційних технологій, але й ефективної їхньої інтеграції з іншими навчальними галузями.

Учитель повинен будувати кожен урок так, щоб у всіх учнів був стійкий інтерес, навчальна активність і бажання творити й пізнавати, експериментувати, формулювати й перевіряти гіпотези – завдання сучасного вчителя. Без застосування ефективних педагогічних ідей, інноваційних методів та комп'ютерних технологій при підготовці таких уроків тут не обійтись. Тому, поряд із традиційними методами, обов'язково треба використовувати інноваційні, що можуть активізувати активну енергію учнів, направивши її в потрібне русло.

Аналіз попередніх досліджень. Дидактичні проблеми й перспективи використання інформаційних технологій у навчанні досліджувала І. Роберт,

психологічні основи комп'ютерного навчання визначив Ю. Машбіц, систему підготовки педагога до використання інформаційної технології в освітньому процесі запропонував і обґрунтував М. Жалдак. Американському вченому С. Пейперту належить ідея «комп'ютерних освітніх середовищ», на якій базується більшість сучасних навчальних комп'ютерних програм. Він досліджував можливості комп'ютера як засобу для розвитку розумової діяльності учнів.

Мета статті – розглянути особливості формування знань і вмінь учнів закладів загальної середньої освіти на уроках української мови засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Новий час вимагає нових підходів в освіті, нових технологій, зокрема й комп'ютерних. Справді, використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках дає можливість впливати на всі канали сприйняття людини: зоровий, механічний, слуховий та емоційний, а отже, сприяє ефективному засвоєнню навчального матеріалу. Відомо, що більшість людей запам'ятовує 5 % почутого і 20 % побаченого.

Одночасне використання аудіо- та відеоінформації підвищує запам'ятовуваність до 40–50 % [3].

Інформаційно-комунікаційні технології навчання (ІКТ) – це сукупність методів і технічних засобів реалізації інформаційних технологій на основі комп'ютерних мереж і засобів забезпечення ефективного процесу навчання.

Інформаційні технології – це сукупність інформаційних процесів з використання засобів обчислювальної техніки, що забезпечують швидкий пошук інформації, доступ до джерел інформації.

Комп'ютер може використовуватися на всіх етапах: як під час підготовки до уроку, так і в процесі навчання, під час пояснення (введення) нового матеріалу, закріплення, повторення, контролю.

Застосування сучасних інформаційних технологій у навчанні – одна з найбільш важливих і стійких тенденцій розвитку світового освітнього процесу.

У вітчизняній загальноосвітній школі в останні роки комп'ютерна техніка й інші засоби інформаційних технологій стали все частіше використовуватися у процесі вивчення більшості навчальних предметів.

При застосуванні ІКТ на уроках української мови перед учителем стоїть декілька питань, що окреслюють проблемну ситуацію: чи можуть взагалі використовуватися ІКТ при навчанні мови; як найкращим чином організувати взаємодію з ІКТ при вивченні мови; які потрібні зміни змісту предметної галузі під час навчання із застосуванням ІКТ.

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій на уроках української мови передбачає підвищення ефективності та якості освітнього процесу, інтенсифікацію навчання мови й активності пізнавальної діяльності, поглиблення знань учнів з предмета, розвиток креативного мислення, комунікативних умінь, мовленнєвої компетенції, формування вмінь адаптуватися до будь-якої ситуації спілкування.

Серед форм використання ІКТ на уроках української мови виділимо основні: мультимедійна презентація; інтерактивні плакати; відеофайли; інтерактивні тести та різноманітні вправи; електронні словники, довідники.

Інформаційно-комунікаційні технології на уроках української мови можна використовувати на різних етапах: для перевірки домашнього завдання, при поясненні нового матеріалу, закріпленні, повторенні, контролі знань учнів.

Нині більшість шкіл мають інтерактивні дошки, що можуть допомогти прогресивному учителеві у засвоєнні знань учнями нового матеріалу.

Однією з досить цікавих форм використання ІКТ на уроці української мови є інтерактивний плакат, який допоможе організувати навчання дітей у більш динамічній та яскравій формі. Він подає навчальний матеріал у вигляді інтерактивних елементів (зображення, тексту), до яких за допомогою гіперпосилань приєднані дидактичні матеріали: текстові документи, графічні зображення, відео- та аудіофайли, презентаційні матеріали, допоміжні навчальні засоби тощо. Такі плакати можна застосовувати для поглиблення та засвоєння учнями інформації про конкретні розділи української лінгвістики. Відомо, що

людина більшу частину інформації сприймає органами зору (близько 80 %) і органами слуху (до 15 %) [4, с. 67].

Мультимедійні технології дозволяють впливати одночасно на ці найважливіші органи чуття людини.

Інтерактивний плакат дозволяє сприймати інформацію усіма основними органами чуття. Основним функціональним елементом інтерактивного плаката є тригер. «Тригер» – логічний елемент, що дозволяє керувати відображенням елементів на слайді, завдяки цьому презентацію можна зробити нелінійною [3, с. 125].

Таким чином, презентація може реагувати на дії учня, забезпечуючи інтерактивну взаємодію навчального матеріалу з ним. Завдяки використанню тригерів учень стає активним учасником освітнього процесу. При цьому педагог може сам визначити хід перегляду всієї презентації або її окремих частин [1]. Це значно економить час учителя, адже весь потрібний обсяг інформації подано в опорних таблицях та схемах, що сприяє кращому запам'ятовуванню та оптимізації знань.

Такий тип завдання можна використовувати при вивченні нового матеріалу, а також для повторення та засвоєння знань учнів. Тобто спочатку учням треба продемонструвати основні правила застосування тих чи інших суфіксів, показати, які відбудуться при цьому дії (якщо до літер *з, ж, з* + суфікс *-ськ-*, в результаті цього отримаємо те чи інше слово). Потім можна цю інформацію закрити й поетапно запитувати учнів, що відбудеться, якщо до тих чи інших літер додати певний суфікс.

Схожими за призначенням у цікавій та розважальній формі є презентації, які можна подати з великою кількістю графічних елементів та за допомогою Smart-Art продемонструвати інформацію про ті чи інші явища або вправи.

Наступною формою при застосуванні ІКТ є інтерактивні вправи та тести, які можна створити на сайті.

Learning Apps – онлайнний сервіс, який дозволяє створювати інтерактивні вправи. Їх можна використовувати в роботі з інтерактивною дошкою або як індивідуальні вправи для учнів.

Найчастіше використовуються вправи на вписування або ж, як вони називаються на сайті, «заповнити пропуски». Учні, виконуючи завдання, практикуються в правописі та згадують необхідні їм правила, адже знають, що обійти цю програму неможливо, потрібно виконати все правильно заради отримання позитивного результату.

Вправи на класифікацію представлені такими типами завдань, як «таблиця відповідностей», «знайди пару», «вікторина і відповідь». Вони можуть містити не лише текст, а й графічні елементи. Виконуючи інтерактивні вправи, учень узагальнює та поглиблює свої знання. Цей вид завдань можна використовувати для проведення як самостійних, так і контрольних робіт, або ж дистанційно перевіряти власні знання. Тести усувають наявність кількох правильних відповідей, що значно спрощує завдання для учня, який націлений на отримання гарного результату.

Ще один із типів мультимедійних засобів навчання – це відеофайли, насамперед озвучування віршів, оповідань та інших текстів. Відеоматеріали можна створити та озвучити за допомогою безкоштовних програм Windows Movie Maker та Windowslife. У поєднанні з приємною необтяжливою музикою та ілюстраціями відео може виконувати різні функції (наприклад, бути взірцем виразного читання, краще сприймати поезію, допомогти учителеві у проведенні аудіювання). Це сприяє покращенню слуху, пам'яті та уваги учнів, удосконаленню їхньої дикції.

Висновки. Розвиток сучасної інформаційної техніки спричинив виникнення якісно нових умов функціонування системи освіти. Це зумовлює необхідність вивчення особливостей впливу процесу інформатизації на модернізацію формальних і змістових аспектів освітнього процесу [2, с. 145]. Отже, інформаційно-комунікаційні технології досить актуальні в освітньому процесі. У комп'ютерних технологіях закладені невичерпні можливості для

навчання учнів на якісно новому рівні. Вони надають шанси для розвитку особистості учнів і реалізації їхніх здібностей. Використання анімації і звукового супроводу в навчальних програмах впливає на декілька каналів сприйняття навчального матеріалу (аудіальний, візуальний), що дозволяє при навчанні враховувати особливості кожного учня.

Комп'ютерні технології істотно підсилюють мотивацію до навчання, підвищують рівень індивідуалізації навчання, інтенсифікують процес навчання тощо.

Список використаної літератури

1. Аман І. С. Цікавинки PowerPoint. URL : <http://blogppamanis.blogspot.ru/2014/09/trygery.html> (дата звернення: 17.04.2025).

2. Бойчук В. М. Теоретичні і методичні основи художньо-графічної підготовки майбутнього вчителя технологій : монографія. Вінниця : ФОР Рогальська О. І., 2015. 564 с.

3. Босак С. П. Використання ІКТ на уроках української мови. *Творча майстерня вчителя*. URL : <http://dorobok.edu.vn.ua/article/view/69> (дата звернення: 16.04.2025).

4. Кобися В. М., Оліванчук О. А. Створення і використання мультимедійного інтерактивного електронного підручника «Англійська мова»(8 клас) за допомогою пропрієтарного програмного забезпечення Microsoft OneNote. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : збірник наукових праць. Київ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. Випуск 41. С. 65–70.

5. Кобися А. П., Осадчук І. В. Використання проектних технологій на уроках української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць. Редколегія : Зязюн І. А. (голова) та ін. Київ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. Випуск 39. С. 124–128.

Анастасія ЛУЦИШИН, студентка групи СОУ-21-1

Хмельницького національного університету

Науковий керівник – Анатолій ЯНЧИШИН,

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри української філології

СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено спробу проаналізувати сучасні підходи та методики, що застосовуються у процесі вивчення фразеології в закладах загальної середньої освіти в контексті реформ Нової української школи. Окрема увага приділена інтерактивним, ігровим, проектним і дослідницьким формам роботи з фразеологізмами, які сприяють формуванню мовної компетентності, розвитку критичного мислення та креативності учнів. Представлено приклади ефективних вправ і методів, які мають практичне значення для сучасного уроку української мови.

Ключові слова: *інтерактивні методи, методика навчання, мовна компетентність, Нова українська школа, фразеологія.*

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю модернізації підходів до вивчення фразеології в закладах загальної середньої освіти відповідно до сучасних освітніх стандартів і потреб учнів. Умови Нової української школи передбачають компетентнісне навчання, яке вимагає не лише засвоєння теоретичних знань, а й уміння практично застосовувати мовний матеріал. Фразеологія як складник мовної системи відіграє важливу роль у формуванні мовленнєвої культури, національної свідомості та розвитку образного мислення школярів. Традиційні методи її викладання часто втрачають ефективність у контексті сучасного інформаційного простору, що вимагає впровадження новітніх методик та інтерактивних технологій.

Мета роботи полягає в тому, щоб проаналізувати сучасні методики вивчення фразеології в закладах загальної середньої освіти, визначити їхню ефективність у формуванні фразеологічної компетентності учнів, запропонувати шляхи оптимізації навчального процесу з використанням інноваційних підходів.

Інтерактивні методи навчання фразеології в закладах загальної середньої освіти є важливим аспектом сучасної педагогічної практики, орієнтованої на активну участь учнів у навчальному процесі. Вони ґрунтуються на взаємодії вчителя та учнів, забезпечуючи розвиток критичного мислення, креативності та навичок самостійного пошуку інформації. Використання інтерактивних методів у навчанні фразеології має на меті не лише передачу знань, а й формування мовної компетентності учнів через практичне застосування фразеологічних одиниць у реальних комунікативних ситуаціях.

Одним з основних напрямів впровадження інтерактивних методів у вивчення фразеології є використання рольових ігор, які активно залучають учнів до комунікативного процесу. Ігри як метод активного навчання створюють ситуації, в яких школярі повинні застосовувати фразеологізми в конкретних контекстах, при цьому вони не тільки навчаються правильно використовувати мовні одиниці, а й розвивають вміння адаптувати їх до різних ситуацій. Наприклад, гра «Відгадай фразеологізм» дозволяє учням вгадувати значення фразеологічних одиниць на основі опису чи їхнього контексту, а також самостійно формулювати нові вирази, що розвиває творчі здібності.

Іншим ефективним методом є так званий «мозковий штурм», що активізує креативне мислення школярів і дозволяє їм генерувати ідеї щодо використання фразеологізмів у різних контекстах. Наприклад, під час мозкового штурму учні можуть обговорювати можливі варіанти вживання конкретного фразеологізму в контексті сучасної реальності, що сприяє розвитку їхнього критичного мислення і глибшому розумінню мовних явищ.

Дослідження показують, що метод мозкового штурму є ефективним інструментом для стимулювання креативних процесів і розвитку когнітивних

здібностей учнів, оскільки він забезпечує активне залучення учасників до генерації нових ідей без обмежень на традиційні підходи до навчання.

Важливим методом є також використання методу проєктів, що передбачає створення школярами власних навчальних продуктів, таких як презентації, відео- чи інші мультимедійні матеріали, які включають фразеологізми. Це сприяє інтеграції знань і навичок із різних предметних сфер, а також розвитку вміння застосовувати фразеологічні одиниці в певних контекстах. У результаті учні не лише вивчають фразеологію, але й формують уміння працювати в групах, комунікувати і презентувати свої ідеї, що є важливими навичками для сучасної освіти.

Також ефективними є методи інтерактивного навчання, що ґрунтуються на використанні технологій, зокрема комп'ютерних програм й онлайн-платформ для вивчення мови [1]. Інтерактивні презентації, вікторини у Kahoot, міні-ігри на платформах LearningApps, Quizlet або Genially дають змогу закріплювати фразеологічні одиниці в цікавій і доступній формі [2, с. 65].

Особливого значення інтерактивне навчання в контексті НУШ набуває в умовах постійного розвитку технологій, зміни підходів до освітнього процесу та акценту на формуванні компетентностей учнів. В основі цього підходу лежить концепція активного учнівського навчання, де школяр стає не лише отримувачем знань, але й активним учасником процесу.

Це підвищує мотивацію до навчання, адже учні беруть на себе більшу відповідальність за свій навчальний процес, здійснюють вибір методів та форм роботи, що, у свою чергу, сприяє розвитку їхнього критичного мислення, самостійності та здатності ухвалювати рішення.

Інтерактивне вивчення фразеології дозволяє не лише засвоювати нові мовні одиниці, але й критично оцінювати їхнє використання в різних контекстах. Учні не просто запам'ятовують значення фразеологізмів, а й аналізують їх у зв'язку з культуральними та соціальними особливостями, а також визначають, як саме зміни в соціумі, політиці чи технологіях можуть призводити до зміни або зникнення певних фразеологічних зворотів. Цей процес формує в дітей здатність синтезувати нові знання та вміння на основі аналізу вже відомої інформації.

Завдяки інтерактивним методам навчання фразеологія не лише розширює словниковий запас учнів, але й формує важливі навички комунікації. Оскільки фразеологізми часто використовуються для підсилення емоційного забарвлення висловлювань або для створення певної стилістичної атмосфери в мовленні, уміння правильно вибирати та застосовувати фразеологічні одиниці у відповідних контекстах є важливим для ефективної комунікації. Це, своєю чергою, сприяє розвитку комунікативної компетентності, що необхідно для школярів у майбутньому як у повсякденному спілкуванні, так і в професійному середовищі.

Наприклад, під час обговорення різноманітних життєвих ситуацій або професійних тем учні, використовуючи фразеологізми, можуть точніше передавати свої думки, демонструючи глибше розуміння культурних аспектів мови та її значення.

Це важливо не тільки для розвитку навичок вираження своїх думок, а й для здатності розуміти і правильно інтерпретувати висловлювання інших людей [3]. Тому, застосовуючи інтерактивні методи вивчення фразеології, школярі мають можливість розвивати комунікативні навички, що допоможуть їм ефективно взаємодіяти в соціумі на різних рівнях – від особистісного до професійного.

Ці методи навчання сприяють також розвитку креативності, оскільки учні можуть використовувати фразеологізми в нових, оригінальних контекстах, створювати власні твори, відображаючи в них актуальні соціальні чи культурні реалії. Таким чином, інтерактивні методи вивчення фразеології сприяють не лише досягненню академічних цілей, але й формуванню школярів як творчих і критичних мислителів, здатних знаходити нові рішення у різних ситуаціях.

Особливо важливим є те, що цей підхід відповідає вимогам Нової української школи, що ставить перед собою мету не лише забезпечити високий рівень академічних знань, але й виховати учнів із розвиненими критичними і творчими здібностями, готових до активної участі в житті суспільства. Через інтерактивні методи навчання фразеології школярі не лише засвоюють мовні конструкції, але й отримують інструменти для розв'язання складних соціальних, культурних та навіть професійних завдань.

Таким чином, інтерактивні методи навчання фразеології є важливим інструментом для підвищення ефективності навчання, розвитку критичного та творчого мислення учнів, а також для формування мовної компетентності в контексті Нової української школи. Їх застосування дозволяє зробити процес вивчення фразеології більш цікавим, змістовним і практично орієнтованим, що сприяє не лише засвоєнню матеріалу, а й розвитку важливих навичок, необхідних для успішної комунікації в різних життєвих ситуаціях.

Список використаної літератури

1. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови у початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Літера ЛТД, 2012. 364 с.

2. Венжинович Н. Фраземи української мови з ономастичним компонентом у лінгвокультурологічному висвітленні. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія : Мовознавство. Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2017. Випуск 1 (27). С. 63–66.

3. Кочерга О. В., Шорохова В. В. Використання балансування дошки доктора Френка Белгау з навчально-корекційної роботи з учнями 5–6 класів із порушеннями психофізичного розвитку. URL : <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/12324/> (дата звернення: 09.01.2025).

*Олександра МАРЧУК, учениця 11 класу
Стуфчинецького ліцею Лісовогринівецької сільської ради
Хмельницького району Хмельницької області
Науковий керівник – Людмила КАЧЕРАЙ,
вчителька української мови*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОР У РОМАНІ ОЛЬГИ САЛІПИ «ДЕРЕВО РОДУ. ДИКІ ПАРОСТКИ (КНИГА 1)»

У статті здійснено спробу описати загальний стан використання метафор у романі Ольги Саліпи «Дерево роду. Дикі паростки (книга 1)». Підкреслено, що цей художній засіб у творі виконує не лише художню, а й концептуальну функцію.

***Ключові слова:** метафора, історичні метафори, природні метафори, метафоричні образи.*

Ольга Саліпа – майстерний прозаїк, уважна до внутрішніх протиріч поетеса, добре знана на своїй справі журналістка та просто приємна у спілкуванні людина. Ольга стоїть осторонь постмодерністської літератури, не слідує її особливостям – вона творить свій стиль, відмінний від решти. Тексти Саліпи гармонійні, без труднощів вкладаються у пам'яті й викликають непідробне захоплення кожним реченням, абзацом, сторінкою, до якої ніжно торкається читацька рука. Загалом її стиль характеризується поєднанням реалістичних описів із глибоким психологізмом, що дозволяє читачам відчувати емоційну напругу та переживання героїв. Однак оскільки постать є малодослідженою, хочемо звернути увагу на різноманіття тропів у її творчості, зокрема вживання метафор (на прикладі роману «Дерево роду. Дикі паростки (книга 1)»).

Метафора (від грец. *metaphora* – переміщення, віддалення, перенесення) – вид тропів, побудованих на основі вживання слів та виразів у переносному значенні. Це найуживаніший, універсальний троп. У широкому розумінні

метафорою називають будь-яке вживання слів у переносному значенні. У метафорі відображається здатність людини вловлювати схожість і подібність між різними індивідами, класами об'єктів, а потім за цією схожістю переносити назви справжнього носія чи функції на характеризовану особу або предмет [1, с. 328].

Метафора є одним із найпотужніших художніх засобів, що надають тексту глибини та виразності [2, с. 82]. У романі Ольги Саліпи «Дерево роду» вона відіграє ключову роль, допомагаючи передати складність людських почуттів, взаємин та історичних подій.

Центральним образом роману є дерево, що символізує родину, покоління та зв'язок між минулим і майбутнім. Авторка майстерно використовує метафору дерева, щоб показати, як сімейні корені впливають на долю людини. Міцне коріння уособлює традиції, спадковість і силу предків, а розлогі гілки – різні життєві шляхи нащадків. Наприклад, у творі є фрази: *... родова пам'ять не давала забути людям ...* [3, с. 40]; *Паростки ... швидко проросли у свідомість* [3, с. 66]. Ці метафори підкреслюють непорушність родинних зв'язків навіть у найскладніші часи.

Також роман багатий на метафори, пов'язані із землею. Наприклад, фраза *... а якого ми роду?.. Роду цієї землі...* [3, с. 56] несе в собі багатий символічний зміст: рід ототожнюється із землею – не лише як територією, а як джерелом життя, історії, культури та ідентичності. Людина є не просто частиною народу, а «витвором» своєї землі – з її духом, традиціями, болями й радощами. Земля тут виступає матір'ю, що народжує націю.

Ольга Саліпа використовує метафори для яскравого змалювання своїх героїв. Наприклад, одна з героїнь порівнюється з весняним паростком, що пробивається крізь труднощі, а один із ключових чоловічих персонажів уподібнюється до дуба – символу сили та незламності. Завдяки таким метафорам читач глибше розуміє характери персонажів та їхні внутрішні переживання. Приклад із тексту: *Вона була, як той молодий пагін, що тягнеться до світла*

попри всі перешкоди [3, с. 334]. Це підкреслює її силу духу і здатність долати життєві випробування.

Авторка також застосовує метафоричні образи для опису суспільних змін. Розпад старих традицій і народження нового світу порівнюються з осіннім листопадом і весняним відродженням. Це підкреслює плинність часу та неминучість змін.

Отже, метафори в романі Ольги Саліпи «Дерево роду» виконують не лише художню, а й концептуальну функцію. Вони допомагають розкрити глибину теми спадковості, сімейних зв'язків і історичних трансформацій. Завдяки використанню цих образних засобів твір набуває емоційної насиченості та філософської глибини, залишаючи глибокий слід у свідомості читача.

Список використаної літератури

1. Ашиток Н. Способи актуалізації метафоричного слова у художньому творі. *Сучасний погляд на літературу*. Київ, 2000. Випуск 4. С. 156–162.

2. Качуровський І. Основи аналізу мовних форм (стилістика). *Фігури і тропи*. Мюнхен-Київ, 1995. С. 149.

3. Саліпа О. Дерево роду. Дикі паростки (книга 1). Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2022. 352 с.

*Аліна ОСТРОВСЬКА, студентка групи СОУ-21-1
Хмельницького національного університету
Науковий керівник – Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української філології*

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ НА ПОЗАКЛАСНИХ ЗАНЯТТЯХ

У статті проаналізовано специфіку використання власних назв на позакласних заняттях, зокрема при вивченні особливостей їх написання, закріпленні орфографічних правил та застосуванні інтерактивних форм роботи з онімами. Розглянуто ігрові методи, картографічні диктанти та дослідницькі завдання як засоби розвитку мовної компетентності учнів.

***Ключові слова:** антропонім, апелятив, власна назва, інтерактивний метод, картографічний диктант, онім, позакласне заняття.*

Власні назви, або оніми, або пропріативи, – це периферійно найбільш поширені в мові й мовленні одиниці, якими можуть бути субстантиви (іменники і вжиті в їхньому значенні інші слова, словосполучення і речення), що використовуються для індивідуального називання одиничних денотатів (окремих об'єктів або їхніх сукупностей як єдиного цілого), є соціально зумовленими і суспільно закріпленими, а також вторинними, генетично переважно похідними від апелятивів, виконують передусім номінативну й диференційну функції, характеризуються опосередкованим зв'язком із поняттями і мають специфічні семантичні, граматичні, функціональні та інші особливості [5].

Вивчення ономастики в школі має базуватися на вирішенні низки лінгводидактичних завдань в єдиному семантичному просторі. Семантичний простір визначається граматичними, орфографічними, лексичними

мовознавчими завданнями. Таким простором може бути й онімія, або ж власні назви. Вони тісно пов'язані з культурою, історією країни і, разом із тим, мають специфічні риси морфемної будови, словозміни, словотвору та орфографії. Саме власні назви дозволяють познайомити дитину-школяра з мовною картиною світу. Разом із тим, учитель у ході роботи може сприяти запам'ятовуванню учнями лінгвістичної термінології. Таку роботу педагог-словесник може розпочинати вже з п'ятого класу, поступово вдосконалюючи її [2].

Мета статті – дослідити специфіку використання власних назв на позакласних заняттях, проаналізувати ефективні методи їх опрацювання та визначити інтерактивні форми роботи, що сприяють розвитку мовної компетентності учнів.

У сучасному освітньому процесі важливим є не лише засвоєння теоретичних знань, а й розвиток практичних навичок школярів, зокрема мовної грамотності. Використання власних назв на позакласних заняттях дозволяє поглибити знання учнів про оніми, їхнє походження та правописні особливості. Інтерактивні методи, такі як мовні ігри, картографічні диктанти, дослідницькі завдання та вікторини, сприяють формуванню комунікативних навичок, підвищенню рівня грамотності й розвитку зацікавленості у вивченні мови. Позакласна робота з власними назвами також допомагає створювати мовне середовище, що важливо для удосконалення мовленнєвої культури школярів. Цим і зумовлена **актуальність теми** нашої статті.

Позакласна робота з української мови – обов'язковий складник навчально-виховного процесу в школі, який слугує засобом розширення, поглиблення і вдосконалення знань, здобутих учнями. Якими би змістовними й методично досконалими не були уроки мови, вчитель не досягне бажаних результатів, якщо не організує систематичної і багатогранної позакласної роботи.

Під позакласною роботою з мови переважна більшість методистів розуміє «спеціальні заходи, які проводяться в позаурочний час і мають зміст, не завжди передбачений навчальною програмою, специфічні форми, методи та прийоми проведення й організуються на принципі добровільної участі в них учнів» [3].

Між позакласною роботою й уроками існують певні відмінності:

– у змісті, тому що на позаурочних заходах часто розглядаються мовні питання, які не визначені програмою і не вивчаються в класі. Це питання мовознавства, які дадуть можливість розширити знання про мову низкою нових явищ і понять, важливих для загального розвитку світогляду школярів;

– у методиці проведення, оскільки навіть при однаковій тематиці на уроках і в позакласній роботі використовуються різні методи і прийоми роботи.

Якщо не враховувати ці відмінності при організації позакласних заходів, вони будуть приречені на невдачу [4].

Плануючи зміст позакласної роботи, учитель керується програмою з української мови для відповідного класу. Добираючи тематику позакласної роботи, він враховує, по-перше, інтереси й запити учнів, по-друге, їхні знання, вікові особливості, підготовленість до проведення відповідної роботи, по-третє, важливість теми для навчання, удосконалення культури мовлення, виховання школярів [3].

Позакласна робота спрямована на розвиток творчості учнів, вироблення умінь аналізувати, систематизувати, критично мислити, тому вчителю необхідно володіти знаннями з психології творчості, методами розвитку творчого потенціалу школярів, використовувати завдання, котрі сприяють дослідницькій, пошуковій діяльності учнів.

Важливо, щоб позакласна робота мала системний характер, адже діяльність, спрямована на формування й розвиток творчих здібностей школярів, потребує багато часу [1].

Головною кінцевою метою позакласної роботи є створення українськомовного середовища й умов, що сприяють формуванню комунікативних навичок школярів та вміння користуватися українською мовою в різних сферах життєдіяльності [3].

Специфіка використання власних назв на позакласних заняттях полягає в поглибленні знань учнів про походження та значення онімів. Цікаві форми роботи з найменуваннями на позакласних заняттях допомагають

урізноманітнити навчальний процес і зробити його більш захопливим для школярів.

Якщо на позакласному занятті вивчається написання слів з великої літери, можна організувати словниковий диктант. Така діяльність допоможе закріпити орфографічні навички учнів та звернути увагу на правила написання власних назв.

Наведемо приклад словникового диктанту: *Новий рік, Андріївська церква, Дністер, хом'як Хома, орден Богдана Хмельницького, король, Різдво Христове, Золоті ворота, депутат Верховної Ради, Індійський океан, Великий піст, День захисту дітей, Харків, Шевченківська премія, Ярослав Мудрий.*

Окрім диктанту, можна запропонувати учням виправити помилки в запропонованому тексті. Це сприятиме не лише засвоєнню теоретичного матеріалу, а й розвитку уважності та мовної грамотності.

Гра «Я – редактор»: *Стара Синява, Кандидат філологічних наук, Будинок Учителя, Майдан Незалежності, велика Ведмедиця, прем'єр-міністр України, кінь гнідко, Старосинявська об'єднана територіальна громада, бульвар академіка Вернадського, Києво-Могилянська Академія, Князь, грінченків словник, Голова Верховного Суду України, королівство Непал, епоха відродження, біблія, народний артист України, Великдень, національний банк України, Верховна рада України, Київський залізничний вокзал, Печерська лавра.*

Вивчення написання власних назв разом, окремо та через дефіс є важливим аспектом мовної грамотності учнів. Позакласна робота на цю тему дозволяє закріпити орфографічні правила в цікавій та інтерактивній формі. Використання творчих завдань і практичних вправ сприяє кращому засвоєнню матеріалу та розвитку уважності до мовних норм.

Гра «Картографічний диктант». Учитель чітко й повільно диктує географічні назви. Школярі записують власні назви у три стовпчики (разом, окремо, через дефіс): *Прикарпаття, Рудня-Новенька, Нова Ушиця, Білогір'я, Кривий Ріг, Старокостянтинів, Кам'янець-Подільський, Запоріжжя, Іванно-Франківськ, Дніпропетровськ, Михайло-Коцюбинське, Закарпаття, Майдан-*

Чернелевецький, Велика Рішнівка, Веселинівка, Біла Церква, Білгород-Дністровський, Чорний Острів, Стара Синява, Муровані Курилівці.

При вивченні апострофа на позакласних заняттях можемо закріпити правила його вживання, дослідити походження власних назв та практикувати правильне написання імен, у яких він використовується.

«Таємниці апострофа в антропонімах». Запропонувати дітям знайти якнайбільше імен, у яких є апостроф. Для того щоб зробити це завдання більш цікавим й організованим, потрібно поділити дітей на дві групи: одна буде шукати чоловічі імена з апострофом, а інша – жіночі. Наприклад, чоловічі імена: *В'ячеслав, Дем'ян, Лук'ян, Валер'ян, Мар'ян*; жіночі: *Мар'яна, Дар'я, Одар'я, Лук'яна, В'ячеслава*.

Вікторина «Знавці апострофа». Учні можуть змагатися у знанні правил вживання апострофа у власних назвах, а також у вмінні правильно писати такі назви.

1. У яких випадках у власних назвах ставиться апостроф? Наведіть приклади.

2. Після яких букв у власних назвах найчастіше ставиться апостроф?

3. Чи ставиться апостроф перед літерами «я», «ю», «є», «ї» у власних назвах?

4. Як пишуться з апострофом прізвища, що закінчуються на «-ський», «-цький»?

5. Чи потрібно ставити апостроф у географічних назвах, що складаються з кількох слів? Наведіть приклади.

6. У яких випадках апостроф у власних назвах не ставиться? Наведіть приклади-винятки.

7. Як правильно писати з апострофом іноземні власні назви, що транслітеруються українською мовою?

8. Наведіть приклади складних випадків вживання апострофа у власних назвах. Що саме викликає складнощі?

9. Як впливає на вживання апострофа у власних назвах їхнє походження (іншомовне, слов'янське тощо)?

Вправа «Знайди ключ» – ефективний та цікавий спосіб для позакласної роботи, який допоможе учням зрозуміти правила вживання лапок у власних назвах.

Із поданих сполучень слів виписати ті, що беруться в лапки: *газета (ш)епетівський вісник, казка (м)айже чарівна розмова, медаль за відвагу, озеро (с)вяте, видавництво (р)анок, гори (к)арпати, автомобіль (т)аврія, магазин (а)врора, фірма (с)вітанок, вулиця (в)ишнева, (з)олоті ворота, картина (п)еред грозою, голова (р)ади ветеранів, (б)іблія, комбайн (н)ива, спортклуб (а)вангард, журнал (с)тудент, князь (я)рослав (м)удрий, драма (л)яльковий дім, ресторан (в)енеція, цукерки (п)ташине молоко, шоколад (р)ошен, готель (п)оділля.*

Вправа «М'яка карта України». Це завдання є комплексним і має велику навчальну цінність. Воно дозволяє учням поєднати знання з географії та української мови, сприяє розвитку творчих та аналітичних здібностей, допомагає вивчати важливі правила правопису через цікаву й інтерактивну діяльність.

Створити карту України, позначивши на ній міста, села, річки та інші географічні об'єкти, у назвах яких є м'який знак. Наприклад: *Донецьк, Кропивницький, Хмельницький, Зіньків, Бальківці, Васьківці, Хоморець, Косецька, Тростянець.*

Отже, аналіз форм та методів роботи із власними назвами в позаурочний час показав, що найефективнішими є проєктна діяльність, дослідницькі роботи, краєзнавчі експедиції, інтерактивні ігри та вікторини. Використання таких форм сприяє активному залученню учнів до самостійної роботи, розвитку їхньої мовної компетенції та формуванню цікавості до мовознавства.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. У., Новоселецький В. Ф. Концепція позакласної виховної роботи загальноосвітньої школи. *Рідна школа*. 1991. № 6. С. 48–55.

2. Волянюк І. Актуальність вивчення ономастики в школі. URL : [file:///C:/Users/ASUS/Downloads/Npd_2014_2_34%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ASUS/Downloads/Npd_2014_2_34%20(1).pdf) (дата звернення: 25.02.2025р.).

3. Позакласна робота з української мови як обов'язкова складова навчально-виховного процесу. URL : <https://osvita.ua.com/2020/01/85919/> (дата звернення: 25.02.2025р.).

4. Специфіка позакласної роботи (цілі, завдання, принципи) з української мови та літератури. URL : <https://vseosvita.ua/library/embed/01007pmd-e549.doc.html> (дата звернення: 25.02.2025р.).

5. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Ч. II. Функціонування власних назв : монографія. Хмельницький : ХНУ, 2009. 454 с.

*Юлія ПЛЕЧУНЬ, студентка групи СОУМ-41
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Науковий керівник – Світлана БОРОДИЦА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання*

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА РЕЦЕПЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПРОЗИ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

У статті простежено критичну рецепцію творчого доробку І. Роздобудько в сучасному українському літературознавстві. Відзначено, що творчість письменниці є цікавим художнім феноменом, перспективним для дослідження в жанровому, стильовому, образному, наративному та інших вимірах.

***Ключові слова:** велика проза, Ірен Роздобудько, літературознавча рецепція, масова література, роман.*

У сучасному українському літературознавстві поняття «жіноча проза» виходить за рамки авторства чи тематики творів, написаних жінками. Воно охоплює творчість жінок-письменниць, їхніх індивідуальних підходів до літературної техніки, особливостей образотворчості та естетики, а також їхньої ролі у формуванні української літературної традиції. Відтак науковці запропонували термін «жіноче письмо» («Écritureféminine»), вперше вжитий в есе Елен Сіксу «Сміх медузи» в 1975 році [1, с. 229].

Л. Таран у студії «Жіноча роль» вважає, що «неможливо дати визначення жіночої практики письма, і ця неможливість існуватиме завжди, якщо ця практика не буде затеоретизованою, закритою, закодованою, але це не означає, що її нема взагалі» [6, с. 6]. В українських реаліях проза сучасних авторок, на

жаль, тривалий час перебувала на маргінесі уваги критиків та літературознавців, котрі здебільшого акцентують на вивченні творчості видатних українських жінок-прозаїків – Марка Вовчка, Олени Пчілки, Лесі Українки, Ольги Кобилянської та ін. Ці письменниці – не лише класики українського письменства, вони стали прикладом для інших жінок, які прагнуть утвердитися в літературному світі.

Ірен Роздобудько – знана українська письменниця, котра пише в різних жанрах – від детективів, мелодрам до психологічних романів та романів-біографій. Сьогодні вона є однією з найяскравіших постатей української літератури межі ХХ–ХХІ століть. Художній світ авторки самотній, оскільки заґрунтований у психологізм та філософську проникливість. На думку Н. Герасименко, «твори Ірен Роздобудько – абстрактне, естетичне явище, не зв'язане з жодною із загальноприйнятих моральних систем. Це – створення світу-фотографії, де читачеві надається змога сприймати світліну залежно від його бажання, освітлення, кута зору тощо» [2, с. 38].

Романи І. Роздобудько популярні серед українських поціновувачів художнього слова. Це засвідчує пильна увага до них науковців (А. Галич, Н. Герасименко, Я. Голобородько, Л. Горболіс, Ю. Джугастрянська, О. Романенко, І. Старовойт, Т. Тебешевська-Качак, Г. Улюра та ін.), а також рецензії Т. Дігай, Я. Дубинянської, Ж. Куяви, Є. Поветкіна, Н. Сняданко та ін.

У творчому доробку письменниці різножанрова велика проза («Пастка для жар-птиці», «Подвійна гра в чотири руки», «Останній діамант міледі», «Шості двері», «Гудзик», «Гудзик-2. 10 років по тому», «Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя», «Зів'ялі квіти викидають», «Амулет Паскаля», «Оленіум», «Гра в пацьорки», «Неймовірна», «Прилетіла ластівочка»), література non-fiction («Мандрівки без сенсу і моралі», «Переформулювання», «Одного разу»), дитячі твори («Пригоди на невідомому острові», «Свист крізь дірку в зубах», «Арсен», «Коли оживають ляльки»). Враження літературознавців і читачів неоднозначні: з одного боку, мелодраматизм знижує художність авторського письма, а з іншого, його поліфонічний характер її увиразнює. За

словами Г. Улюри, Ірен Роздобудько є чи не найбажанішою постаттю сучасного українського літературного дискурсу [7, с. 145].

Щодо «масовості» своїх текстів І. Роздобудько в одному з інтерв'ю зазначає: «Під масовою літературою не бачу нічого страшного й принизливого. Все вирішують два «ч»: час і читач. Тому я не кваплюся вішати ярлики з ознаками негативу на будь-яку книжку. А «масовість» сприймаю як ознаку попиту». Т. Вергелес, аналізуючи творчість письменниці, стверджує, що «книги Ірен – це серйозна література, а не бульварні романи. Всі, хто читає ці книги, розуміє, що це не легковажна література, а та, що допомагає нам жити».

Я. Голобородько впевнено вводить тексти І. Роздобудько до fashion-літератури, бо упродовж 2005–2015 років вона змогла створити власний прозовий тренд або ж «дизайнерський дім», провідним концептом якого є «неабияка сюжетна фантазія і винахідливість» [3, с. 42]. Творчий доробок авторки «розрахований майже на всі ціннісні й споживчі смаки, адже тексти Ірен Роздобудько є достатньо різними за своїми фабульно-жанровими ознаками» [3, с. 42]. Серед текстів-трендів письменниці літературознавець вирізняє роман «Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя», де «містяться соковиті, фонічні, можливо, навіть, неперевершені фантазмагорійні малюнки і видіння» [3, с. 48].

Поділяємо авторитетну думку Л. Горболіс, що І. Роздобудько «не створює літературу, не шукає прототипів, не намагається «фотографувати» реальність, не прагне бути в контекстах – проза письменниці прикметна прагненням творити літературу, яка наповнювала б життя сенсом, виховувала читача, дбала про його смаки й уподобання» [5, с. 12]. Творчість авторки цікава насамперед філософською проблематикою, яка, як зазначає сама письменниця, «є у всіх творах, навіть у детективних»: особистісна та національна ідентичність, пошуки свого призначення у світі, заперечення «трав'яного» (бездумного) існування в соціумі, важкий шлях до всього справжнього, сміливі вчинки, а «не плисти за течією». Ці художні аспекти вирізняють велику прозу І. Роздобудько в сучасній українській літературі.

Список використаної літератури

1. Вайнорене І. Герої Джейн Остін у дискурсі сучасної англomовної жіночої прози (досвід літературного аналізу роману К. Шин «Три дами Вейсманн з Вестпорту»). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія. 2015. Випуск 21. С. 228–231.
2. Герасименко Н. Особливості творчої манери І. Роздобудько. *Слово і час*. 2005. № 11. С. 36–39.
3. Голобородько Я. Українська fashion-література: тексти і цінності Ірен Роздобудько. *Вісник Національної академії наук України*. 2010. № 1. С. 42–49.
4. Голобородько Я. Художнє IQ Ірен Роздобудько. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2011. № 6. С. 5–8.
5. Горболіс Л. М. Музика як смислова домінанта роману Ірен Роздобудько «Прилетіла ластівочка». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2019. Випуск 43 (1). С. 12–15.
6. Таран Л. Жіноча роль: жінка-автор у сучасній українській прозі: емансипаційний дискурс. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2007. 126 с.
7. Улюра Г. Гендерні студії в літературознавстві : навчальний посібник. За ред. Погребної В. Л. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2008. С. 6–20.
8. Філоненко С. Гендерна проблематика і нова концепція особистості жінки в сучасній українській жіночій прозі. URL : www.bdpu.org/philological/faculty/.../s.../gender1.doc (дата звернення: 12.04.2025).
9. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр : монографія. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. 432 с.

*Наталія ПОДЗЕРЕЙ, студентка групи СОУ-21-1
Хмельницького національного університету
Науковий керівник – Василь ДЕНИСЮК,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології*

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ЯКІСНИХ ПРИКМЕТНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ СЕРЕДИНИ XVII СТ.

У статті досліджено ступені порівняння якісних прикметників в українській поезії середини XVII століття, їх сполучуваність з іменниками, а також специфіку їх використання в контексті часової традиції. Увагу приділено формам вищого і найвищого ступенів порівняння як засобам вираження емоційності та експресивності художнього мовлення.

***Ключові слова:** аналітична форма, компаратив, поезія, синтетична форма, суперлатив, якісний прикметник.*

Історична морфологія вивчає питання формування та розвитку граматичних категорій, а також способи їх представлення в системі конкретної мови. Прикметник – це самостійна частина мови, яка описує непроцесуальну ознаку предмета, виражаючи її через граматичні категорії роду, числа та відмінка. Хоча це «продукт пізнішого розвитку мови, він більш абстрактний, молодший від іменника й утворився з нього» [9].

Якісними називають прикметники, які описують ознаки предметів за їхньою якістю і можуть проявлятися в різних ступенях. На сучасному етапі якісні прикметники сприймаються як непохідні слова, хоча в минулому вони були пов'язані з назвами предметів і, відповідно, виражали відносні ознаки через ці предмети. Вони мали форми, що вказували на кількісний прояв ознаки, тобто ступені порівняння, які були успадковані зі спільнослов'янської мови. Історію цих ступенів порівняння в українській мові досліджував С. В. Зінченко, який

зазначив, що «становлення синтетичних форм компаратива й суперлатива сучасної української мови загалом завершилося в кінці XVIII ст.» [7, с. 16].

У сучасній українській літературній мові категорія ступенів порівняння представлена двома грамемами: вищим і найвищим ступенями. Слова, вживані у вищому та найвищому ступенях порівняння, мають дві форми – синтетичну та аналітичну. Синтетична форма утворена за допомогою відповідних суфіксів і префіксів, тоді як «аналітична – аналітичними синтаксичними морфемами *більш* і *найбільш*» [4, с. 139–141].

Донині, як зазначають лінгвісти, питання формування ступенів порівняння прикметників в українській мові остаточно не з'ясоване. На думку В. В. Денисюка, «доцільно було би проаналізувати його крізь призму локального параметру (адже й донині не відомо, чи існувала різниця у використанні різних засобів ступенювання прикметників на різних територіях), жанрово-стильового (пропорційно однаково чи по-різному репрезентовано форми і засоби ступенів порівняння в писемних текстах різних стилів і жанрів), мовно-варіантного (яка з мов та який із її варіантів закріплювали ту чи ту форму і засіб як нормативний) та ін.» [5, с. 33].

Вищий ступінь порівняння, або компаратив, відображає інтенсивність ознаки в опозиційних парах, порівнюючи форму прикметника, що вказує на якість без порівняння, із формою прикметника, де ця якісна ознака виражена вищою мірою. Саме тому «прикметники вищого ступеня порівняння у спільнослов'янській мові утворювалися за допомогою суфікса *-jbs* (*-jes*), який приєднувався в одних випадках безпосередньо до прикметникової основи, а в інших – до основи, ускладненої суфіксальним елементом *-e-*» [3, с. 180].

Синтетична форма вищого ступеня утворюється за допомогою суфіксів *-и-* та *-иш-*, які можуть змінюватися залежно від фонемного оточення. У сучасній українській літературній мові поширення набув суфікс *-и(ий)*, що «фонетично сходить на давніший *-jьш* (з *-jis-*), добре засвідчений і старослов'янською, і іншими слов'янськими мовами» [2, с. 299]. Історики мови докладно дослідили еволюцію цих суфіксів, зазначивши, що афікс *-иш-* є сучасною версією

києворуського форманта **-ѣиш-**. Цей формант тривалий час мав трифонемну структуру, але «згодом голосний [и] скоротився до нескладового [й], а з часом зовсім зник. У пам'ятках XIV століття зустрічається написання **-ѣиш-: безпечнѣишии**» [8, с. 117].

Як засвідчує проведене дослідження, автори поетичних творів активно використовували ступені порівняння якісних прикметників, аби підкреслити експресивність і емоційність висловленої думки. В аналізованих поезіях середини XVII ст. вищий ступінь порівняння прикметників утворено за допомогою суфіксів: **-ѣйш-**: за нашими підрахунками, усього в досліджуваних віршах ужито 140 прикметників із цим суфіксом, напр.: *Здѣ бо лежит мудрѣйшій отец Епифаній* (с. 39; тут і далі подаємо номер сторінки за виданням: Українська поезія. Середина XVII ст. Упоряд. Крекотень В. І., Сулима М. М. Київ : Наукова думка, 1992. 680 с.); *Кто не хочет, аки кот, злобен быти, аще-сь силнѣйшій, менших не хтѣй озлобити*» (с. 48); *Же мужных Желѣборских рука врагов косит Без взгляду, прето ж косы клейнот дому носит Крест над косами, певный знак звитязства в бою Яснѣйшій крест пастырскій маючій з собою* (с. 59–60); *То в свѣтѣ упоминок згола переднѣйшій, И над всѣ Пироповы кроплѣ коштовнѣйшій, Хто тя годне выславит; всѣ юж о том знают: Тебе цноты по свѣтѣ твои залецают* (с. 65); *Перлѣ честнѣйшой и славнѣшой дана, Славою й честью глава бы вѣнчана* (с. 93); *Некрасна начертанна здѣ – в небѣ краснѣйша, паче звѣзд и мѣсяца и солнца свѣтлѣйша* (с. 249); *О твердѣйша над камень отца, тя гонивша, в отверзшемся каменѣ, дѣво, себе скрывша, Мене в твердом покровѣ твоєя молитвы сокрый от гонящія вражія ловитвы* (с. 282); *ИСУСЕ, осужденный бывый на смерть крестну, тогда сущу безчестну, нынѣ зѣло честну, Дажд ми, грѣшнику, лютой смерти жало стерти, не пасти в безчестнѣйшій суд вѣчныя смерти* (с. 287). Інших суфіксів значно менше; **-иш-**: *Смерть, яко тать, ба, еше и горшая татя; в том, яко тать, же нагла, человекче, на тя, Горшая зась, бо злодѣй крадѣж часом вернет, а смерть не ворочает, що к себѣ завернет* (с. 252); **-ѣиш-**: *То в свѣтѣ упоминок згола переднѣйшій, И над всѣ Пироповы кроплѣ коштовнѣйшій; Перлѣ честнѣйшой и славнѣшой дана, Славою й честью глава*

бы вѣнчана (с. 65); Началнѣишии вожды во первых приспѣша, Но Боемунд съ ними не восхотѣ быти, Иныи в наметах то на поли бѣша, Многіе и в Тортозѣ изволили жити (с. 419); -айиш-: За множайшии его труды въ писаніях, Тщанно-мудрословные въ претолкованіях На память ему да будет Вѣчно и не отбудет (с. 38); Но нынѣ мечи и щиты державны Во мнѣ крѣпчайших чад всѣх надсмѣянны; Вои велики худыми бываютъ, Од скифскихъ языкъ на земли падаютъ, Сами-бо в себѣ меч свой угрязиша И мене, матер свою, уязвиша (с. 107); СЛАВЫ вѣчныя талант имаши дражайшій, Образ Божій лицем зря на небѣ ближайшій (с. 243); Исусе, мой сладчайшій и преблагій Боже, кто благодарити тя достойно возможно, Яко изволил еси страсть и смерть подяти и кров свою нещадно о нас изліяти? (с. 278); В высокой верѣ ради красоты тѣлесной храненная, ближайша красотъ небесной, Дажд ми горѣ имѣти сердце сохраненно, небеси достойными дѣлы украшенно (с. 282).

На нашу думку, у середині XVII ст. аналітичні форми прикметників не використовували через переважання синтетичних форм; не було потреби в докладному оцінюванні; мовна норма була нестабільною; вплив інших мов ще не призвів до формування нової граматичної структури. У «літературній мові (з прислівниками *більш/менш, найбільш/найменш*) засвідчуються тільки на початку XX ст.» [7, с. 16]. Недаремно І. Р. Вихованець відстоював думку, що «вищий ступінь порівняння – грамема морфолого-синтаксико-словотвірної категорії ступенів порівняння, що пов'язана з модифікаційним типом словотворення вказівкою на вищий ступінь вияву якості предмета порівняно з іншим предметом...» [3, с. 142].

Найвищий ступінь порівняння, або суперлатив, відмінний від вищого вказівкою на найвищий ступінь вияву. Такі конструкції форм найвищого ступеня є одним із найдавніших способів їх утворення, який, імовірно, виник ще на спільнослов'янському мовному ґрунті. Як відомо, у сучасній українській літературній мові синтетичну форму найвищого ступеня порівняння утворено за допомогою префікса *най-* і синтетичної форми вищого ступеня порівняння. С. П. Бевзенко не погоджувався з думкою про те, що «в мові стародавніх східних

слов'ян уже здавна не було спеціальної форми найвищого ступеня» [1, с. 222], зазначивши, що такий спосіб утворення найвищого ступеня був властивий мові давніх східних слов'ян, принаймні діалектам півдня та заходу давньої Русі. У поезії середини XVII ст. зафіксовано синтактичні ступеньовані форми із префіксом *-най*: *Превелебности твоєй, мнѣ велце милостивого пана и пастыря, найнижшій служебник Григорій Бутович, студент презацной Академіи Замойскои; Найменшіє аффекта, обоих строн мѣры, Іако то єст горливість, невѣрства и вѣры, Истность, лож, гнѣв, любов, злость, смуток и веселє, Жарливоє до каждой речи распаленє (с. 204); Видѣла-м Пана над всѣх найвышшого, На злосливый свѣт барзо гнѣвливого (с. 212); Агнец найпокорнѣший, сын Бога и отца; Тому не маш початку, не будет и конца, Котрий за мир заклан быст, а нынѣ з гробу встал И свѣтом бозтва своего свѣт хмурний привитал (с. 338); Тоє минѣ похвалит найподлѣйший орач (с. 339); Дата з Ровного, з найубогшеи школы Вашей велебности моєго милостивого пана всей добра зычливый найнызшый служе[б]нык з служебников (с. 190); Найменшій з братіи общежительной монастыря Печерського, превелебности твоєи в духу сын и послушник Софроній Почаській, гимнастес кіновата монах печерській, реторики професор (с. 176); Того ж и я, з дитинных праве моих лѣт прагнуци, каждому добродѣєви моєму старал-єм ся яковым-колвек слушным и от мене можным способом за отриманыи добродѣйства нагородити, в чом и тепер, не уставаючи, поневаж на том святом мѣстцу, в том богоспасаємом градѣ Лвовѣ странствуючи, спосрод иных добродѣєв моих, от вашности, яко от горливого милостника всѣх духовных, найпервѣй и найзначнѣй ласки, упрійности и добродѣйств дознал-єм, и по всѣ часы гойне дознаваю, вашности, добродѣєви моєму, найпервѣй знак вдячности оказати, и за оныи нагородити пристоит и принадлежит (с. 147); Див, же крушиши найпротивнѣйших собѣ, Бо не спростают в славѣ, в моци тобѣ (с. 53); Найпреднѣйшій а праве гетман и вож всѣх красомовцов рымских, сладкомовный Цицеро, ласкавый добродѣю, знаменитую цноту вдячности улюбивши, и в оной роскохавишия, овыи слова в одной с книг своих написал: «Хочу же бы-м и был и всѣ мене мѣли за вдячного (с. 147).*

Засвідчено форму, ускладнену префіксом *що-*, який виконує функцію підсилення, інтенсивності прикметника та надає йому елятивного, або безвідносного, значення, напр.: *От мы смерти спечѣмо щонайбольший колач* (с. 339).

В аналізованих віршах зафіксовано форму найвищого ступеня, ускладнену префіксом *пре-*, напр.: *Пренайдостойнѣйшему в Христѣ отцу и пану его милости господину Петру Могилѣ з ласки Божей митрополиту киевскому, галицкому и всей Руси, воєводиचेвы земл молдавских, пану своєму милостивому М. Н. здоров'я, щастя и долголѣтнего повоженя вѣрно зычу и вѣншую (с. 189); Невинного невинне окрутне бичуют, Пренайчистшее его тѣло канцеруют* (с. 154); *В шату ся чловеченства рабско одѣвает, Кровь пренайдорожшую гоине проливаєт* (с. 170).

Аналітична форма найвищого ступеня прикметника, утворювана нині за допомогою слів *найбільш* / *найменш* та форм звичайного ступеня, у поезії не засвідчена. «Правда, аналітичні форми найвищого ступеня порівняння в українській мові зустрічаються рідко» [1, с. 223]. Причину цього вказано вище.

У діалектних формах аналітичні засоби градуації з часткою «май» у південнозахідних діалектах української мови виникли в XVII столітті, тоді як «відомі також форми з префіксом *на-*: *настарши, навшиши* (поліські говірки)» [6, с. 182].

Отже, проаналізовані пам'ятки демонструють етап розвитку способів і засобів утворення форм ступенів порівняння прикметників. Основними засобами творення були суфікси *-ѣйш-*, *-айш-*, а також префікси *най-* та з підсилювальними префіксами *що-*, *пре-*. Панівним способом представлення градуації був синтетичний. Аналітична форма жодного разу не зафіксована.

Список використаної літератури

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. Ужгород : Закарпат. обл. вид-во, 1960. 415, [1] с.
2. Булаховський Л. А. Вибрані праці : в 5 т. Київ : Наукова думка, 1977. Т. 2. Українська мова. 631 с.

3. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. За ред. Вихованця І. Р. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.
4. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові. Київ : Наукова думка, 1978. 208 с.
5. Денисюк В. В. Функціонування форм ступенів порівняння прикметника в українській мові XVII–XVIII ст. *Науковий вісник* : збірник наукових праць. Зайченко І. В., Чепка О. В., Денисюк Т. К. (відп. за випуск) та ін. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. Випуск 1. С. 32–38.
6. Жовтобрюх М. А., Волох О. Т., Самойленко С. П., Слинько І. І. Історична граматики української мови : навчальний посібник. Київ : Вища школла, 1980. 318 с.
7. Зінченко С. В. Історія ступенів порівняння в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. Ніжин, 2000. 20 с.
8. Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматики : навчальний посібник. Київ : Академія, 2010. 246 с.
9. Прикметник. URL: <https://studfile.net/preview/7241686/> (дата звернення: 05.04.2025).

*Наталія ПРИЙМАК, студентка групи СОУМ-41
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Науковий керівник – Світлана БОРОДИЦА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання*

ІСТОРИОСОФСЬКІ АСПЕКТИ В ПОВІСТІ «ЗАХАР БЕРКУТ» ІВАНА ФРАНКА

У статті окреслено історіософські домінанти історичної повісті І. Франка «Захар Беркут», які розкривають глибоку мудрість, людську гідність та національну невгнутість українського народу. Проаналізовано історичну добу та психологізований пейзаж Підкарпатської Русі XIII століття, що засвідчують високу майстерність І. Франка-прозаїка та україноцентричну позицію І. Франка-громадянина.

***Ключові слова:** «Захар Беркут», Іван Франко, історіософські аспекти, повість.*

Ідейні переконання щодо громадського життя, висловлені в повісті «Захар Беркут», І. Франко обґрунтував у розвідці «Мислі о еволюції в історії людськості»: «Без свободи нема ні рівності, ні братерства; без рівності нема свободи; без братерства, дружності – рівність і свобода на нінащо не здадуться» [2, с. 129]. І. Франко багато років цікавився працями та людським баченням щодо образу громади та її життя. У праці «Галицько-руські народні приповідки» наявні 30 фольклорних афоризмів зі словом «громада» та 15 – з «громадський», проте деякі з них є застарілі та занедбані.

Історіософія І. Франка реалізована через зображення тодішнього громадського ладу, побуту, характеристику персонажів, низку образів та

символів. Автор відтворив ідеальний устрій життя громади Підкарпатської Русі XIII століття – Тухольщини, котра знаходилася між Угорщиною та Підгір'ям. Тухольська громада гуртувалася з іншими локальними групами на тій географічній території, усвідомлюючи цю нерозривну єдність: *Глядіть на нього, на се знамено наше! З одного здорового пня вироблений весь той суцільний ланцюг, сильний і немов замкнутий у собі, а прецінь свободний в кождім поєдинчім колісці, готовий прийняти всякі зв'язки. Сей ланцюг – то наш руський рід, такий, який вийшов з рук добрих, творчих духів. Кожне колісце в тім ланцюзі – то одна громада, нерозривно, з самої природи зв'язана з усіма іншими, а проте свободна сама в собі, немов замкнена сама в собі, живе своїм власним життям і вдоволяє свої потреби. Тільки така суцільність і свобода кожної поодинокій громади робить усю цілість суцільною й свободною. Нехай тільки одно колісце трісне, розпадеться само в собі, то й цілий ланцюг розпадеться, одноцілий його зв'язок розірветься. От так і упадок вольних громадських порядків у одній громаді стає раною, котра приносить недугу, а то й заразу для цілого тіла нашої святої Русі. Горе громаді, котра добровільно станеться тою раною, котра не уживє всіх сил і способів, щоб удержати себе при здоров'ю! Ліпше би було такій громаді щезнути з лиця землі, запастися в безодню!» [3, с. 254].*

Дружні зв'язки із сусідніми громадами, описані автором, мотивували головну мету тухольців – знищити спільного ворога – монголо-татарську навалу: *Зі всіми підгірськими громадами ми стоїмо в зв'язку: вони обов'язані нам, а ми їм доносити якнайшвидше всякі вісти, важні для громадського життя. Підгірські ж громади стоять у зв'язках з дальшими, покутськими та подільськими, тож про все, с'як чи так важне для нас, що діється на нашій Червоній Русі, йде блискавкою вість від громади до громади» [3, с. 260].*

Ще одним важливим моментом у повісті є зображення героя-вождя – Захара Беркута, котрий, на наше переконання, знає і вмє все. Письменник не випадково дав таке прізвисько головному персонажеві, воно символізує великого хижого птаха, котрий гніздиться здебільшого на високогір'ях, зокрема й карпатських, а у народі цей птах здобув собі славу короля птахів за свою силу, гордовиту

сміливість і мудрість, бо вполювати його складно. Захар Беркут завжди давав мудрі поради, ефективно лікував людей (цьому ремеслу навчився на Афоні), був надзвичайно працьовитим, а також, що важливо, відвертим, чесним розсудливим, і найголовніше, він – авторитет, що мудро керує, в не володарює. Саме ці риси характеру увиразнюють образ ідеальної людини.

І. Франко у повісті накреслив свою систему образів-оберегів, значущих для розуміння головної ідеї. У ній домінує сонце як основна вітаїстична сила. До цього небесного світила звертаються тухольські громадяни в час небезпеки, підносять свої молитви Дажбогові-Сонцю: *Сонце, великий преясний володарю світа! відвічний опікуне всіх добрих і чистих душею! Зглянься на нас! Бач, ми нападєні диким ворогом, що понищив наші хати, зруйнував наш край, порізав тисячі нашого народу. В твоїм імені стали ми з ним до смертельного бою і твоїм світлом клемось, що не уступимо до остатньої хвилі, до посліднього віддиху нашого. Поможі нам у тім страшнім бою! Дай нам твердість, і вмлість, і згоду! Дай нам не злякатися їх многоти і вірити в свою силу! Дай нам дружністю, і згодою, і розумом побідити нищителів! Сонце, я поклоняюсь тобі, як діди наші тобі поклонялися, і молюсь до тебе всім серцем: дай нам побідити!»* [3, с. 330].

І. Франко виділяв і головний, на нашу думку, образ Сторожа (його назва промовиста) – величезного кам'яного стовпа, в основі підмитого водою, а зверху – *немов головатий, оброслий папороттю та карлуватими берізками. Се був широко звісний Сторож, котрий, бачилось, пильнував входу в тухольську долину і готов був упасти на кожного, хто в ворожій цілі вдирався б до сього тихого, щасливого закутка* [3, с. 238].

Ще одним символом-оберегом Тухольщини була Морана – богиня смерті, що перетворилася на Сторожа. Саме вони – Сторож і Морана – втілюють дві світові сили, вічні в боротьбі зла і добра. Через них І. Франко у повісті «Захар Беркут» доводив читачеві, що у світі для хороших відносин повинна бути рівність, братерство, свобода. Тільки тоді можна говорити про ідеальне

громадське життя. Тому, щоб його досягнути, потрібно виховувати дітей відповідно до традицій громади, а не лише сім'ї.

В історичній повісті «Захар Беркут» І. Франко змодлював різні типи характеру персонажів. Це і мудрий, кмітливий Захар Беркут, який уособлює ідеального наставника громади; і мужній, сміливий, чесний, справедливий Максим – вправний воїн і стратег, вірний і коханий чоловік; і Мирослава – смілива дівчина, котра не зрадила батьківщину, навіть переступивши батьківську волю. Такі ідеалізовані персонажі творять модель ідеального громадського життя, заґрунтовану в історичне минуле свого народу.

Поділяємо думку І. Нечуя-Левицького щодо історичної повісті І. Франка «Захара Беркута»: «Прочитав я «Зорю» за два роки і Вашу повість «Захар Беркут». Конечне, мені найбільше сподобалась Ваша повість «Захар Беркут». Повість дуже хороша. Характери обох Беркутів, Вовка Тугара і його дочки видержані дуже добре з початку до кінця повісті. Епоха обхарактеризована правдиво й згідно з історією. Це самий смутний період в нашій історії, іменно період переходу землі з рук громад чи кол в руки аристократії» [1, с. 208].

Список використаної літератури

1. Легкий М. Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці : монографія. Львів: ДУ «Інститут Івана Франка НАН України», 2021. 608 с.
2. Франко І. Лист до М. Павлика від 12.11.1882 р. *Зібрання творів: у 50 т.* Київ : Наукова думка, 1986. Т. 48. С. 324–332.
3. Франко І. Я. Борислав сміється. Захар Беркут : повісті. Львів : Каменяр, 1990. 352 с.

*Софія ПРИЙМАК, учениця 10-Б класу
КЗЗСО «Лицей № 17» Хмельницької міської ради
Науковий керівник – Алла ШПИЛЮК,
вчителька української мови та літератури
вищої категорії, учитель-методист*

ГЕНЕЗА ТА РОЗВИТОК УРБАНІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ У СВІТОВОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглянуто генезу та розвиток урбаністичного дискурсу в світовому та українському літературному процесі. Проаналізовано основні етапи становлення міського тексту в українській прозі, зокрема його тематичні, жанрові та поетикальні риси. Особливу увагу приділено аналізу зображення міста в літературі різних історичних епох – від античності до сучасності. Підкреслено значення урбаністичного мотиву в національній літературній традиції як засобу художнього осмислення ідентичності, духовного пошуку та культурного самовизначення.

Ключові слова: *культурна ідентичність, міський текст, урбаністичний дискурс.*

Початок ХХІ ст. характеризується посиленням процесів урбанізації, що позначилося і на літературному просторі. В українській прозі відбувається активне осмислення міського простору як повноцінного художнього феномену, що зумовлює зростання інтересу до проблем становлення й утвердження «міського тексту», «міської літератури», «урбаністичної прози». До вивчення цих явищ зверталися такі дослідники, як Віра Агеєва, Тамара Гундорова, Ярослав Поліщук, Ірина Прасс, Ольга Харлан. Особливе місце серед наукових студій посідає фундаментальне дослідження Віри Фоменко, присвячене українській урбаністичній прозі ХХ ст., яке дало змогу окреслити її жанрово-стильову та тематичну специфіку, виявити еволюцію художніх моделей міста в літературі.

Нагальним завданням сучасного літературознавства є з'ясування генези міського тексту в українському письменстві, що й становить **актуальність** нашого дослідження. У статті маємо **за мету** простежити основні етапи становлення міського тексту в українському письменстві, з'ясувати особливості художньої репрезентації урбаністичного простору в літературі, виявити ключові тематичні, жанрові й поетикальні риси міської прози в контексті культурно-історичних трансформацій та літературних тенденцій новітнього часу.

Урбаністичний простір посідає важливе місце в літературі з найдавніших часів, виступаючи не лише тлом подій, але й символом розвитку, влади й цивілізації.

До зображення картин міського життя митці звертаються ще в добу античності. У творах Аристофана, Еврипіда, Софокла місто-поліс стає символом нових суспільних порядків.

Митці Середньовіччя також приділяють увагу описам міського життя та його духовним, етичним і соціальним аспектам. У «Божественній комедії» Данте Аліг'єрі можна побачити метафоричне зображення міста Флоренції, сповненого моральних суперечностей, що стало віддзеркаленням складних духовних і соціальних процесів того часу.

У літературі Нового часу, зокрема доби Просвітництва і романтизму, місто втілює дві протилежні теми: прогрес та його темні сторони. Наприклад, у романах Чарльза Діккенса Лондон XIX ст. постає як середовище соціальних контрастів, злиднів і розкоші, де на фоні міського пейзажу відбуваються важливі для персонажів моральні й соціальні випробування. «Лондон – вагома складова роману. Він диктує свої правила, встановлює закони, яких неможливо не виконувати» [1, с. 101].

Модернізм у західноєвропейській літературі суттєво трансформував образ міста, надаючи йому особливої значущості як простору, в якому відображаються головні етико-естетичні ідеї цієї епохи. У творах, як-от «Улісс» Джеймса Джойса, Дублін перетворюється на складну мозаїку символів, де кожен елемент міського простору відображає психологічний стан персонажів, їхні пошуки ідентичності. Місто стає лабіринтом, у якому герой шукає відповіді на екзистенційні питання, де соціальний простір зливається з внутрішнім світом людини.

У кожній літературній епосі письменники порушували тему міста, його місця й ролі в житті героїв. Тому в літературознавстві сформувався особливий фокус вивчення специфіки зображення міста в художніх творах – урбаністичні дослідження. Віра Фоменко, досліджуючи урбаністичну літературу, наголошує на універсальності цієї тематики у світовому літературному процесі, адже «художній образ сучасника, його мрії та прагнення, процес становлення як особистості, подолання кризи самоідентифікації та вирішення нагальних проблем відбувається в основному в контексті міста» [2, с. 129].

Урбаністична тема в українському художньому просторі присутня з початків зародження письменства. Період Київської Русі став визначальним для зародження урбаністичної культури в Україні. У IX–XII ст. розвиваються перші великі міста – Київ, Чернігів, Переяслав та інші, які перетворюються на центри політичного, економічного й культурного життя держави. Ці міста знайшли відображення в літописах. Наприклад, у «Повісті минулих літ» Київ постає як символ могутності та слави Русі, місце, де закладаються основи державності й де ухвалюються важливі політичні рішення. У «Слові о полку Ігоревім» Чернігів згадується як місто із сильною оборонною структурою і важливий військовий центр. Ці описи відображають не лише топографічні риси, але й емоційне сприйняття міста його мешканцями, їхню гордість за свій край і готовність захищати його.

Наступною сторінкою в появі міських мотивів у структурі художніх текстів є доба козаччини. У художніх творах, літописах та козацьких літературних піснях цього часу часто описуються міста й містечка, пов'язані з козацьким побутом і життям. У «Літописі Самовидця» та «Літописі Григорія Граб'янки» міста постають як сцени драматичних подій: оборони від ворогів, військових походів, обрання гетьманів. Особлива увага приділяється фортифікаційним спорудам, битвам за міські укріплення, що відображає значення цих міст у житті козацької держави. Наприклад, Київ, Черкаси, Чигирин, Батурин та інші міста згадуються як важливі центри, що пов'язують політичне і культурне життя України.

У творчості Григорія Сковороди образ міста має особливе значення та набуває символічних рис, які відображають його філософські переконання. У

творах він часто протиставляв міський і сільський спосіб життя, що відбиває його ставлення до міста як простору, де панують суєта, жадоба до матеріальних благ і моральна розбещеність.

У другій половині XIX ст., коли в українській літературі поширюються реалістичні й натуралістичні тенденції, урбаністична тема набуває нового значення. Місто стає багатовимірним простором, у якому проявляються глибокі соціальні та психологічні конфлікти.

Наприклад, у творах Івана Нечуя-Левицького, зокрема в повісті «Над Чорним морем» та романі «Хмари», показано життя героїв у містах, де традиційний устрій життя зіштовхується з новими соціальними та економічними умовами, формується нова культура. «Хронотоп міста у творах письменника включає як реально географічний, так і символічний зміст» [3, с. 129]. Митець-реаліст детально змальовує Київ як складний, багатогранний простір, де переплітаються різні соціальні й культурні світи.

Традиційне протиставлення села й міста є однією з ключових тем в українській літературі, особливо наприкінці XIX ст. У романі «Повія» Панаса Мирного місто стало символом ворожого середовища, де герої втрачали зв'язок із корінням і духовними цінностями. Місто в романі стає простором соціальної несправедливості, де конфлікт між багатими й бідними особливо відчутний, загострюючи особистісні й суспільні проблеми. Погоджуємося з міркуваннями Ярини Цимбал щодо тривалого і болісного процесу «щеплення урбанізму» в українській літературі, коли «... національний літературний організм відштовхував його як заразу, як чужорідне тіло, хворів і боровся, щоб, зрештою, прийняти й змиритися. Попри двозначне ставлення до міської культури, попри одночасні любов і ненависть до неї, в українській літературі урбанізм, як і скрізь в Європі та світі, означав модернізм» [3, с. 28].

На межі XIX–XX ст. українська література переживає розквіт урбаністичної тематики, який багато в чому пов'язаний із поетикою модернізму. Цей період відзначається значним переосмисленням образу міста, що виходить за межі реалістичного зображення й наповнюється новими, символічними

значеннями. Так, у поезії Миколи Вороного міста зображені не лише як осередки культури і духовного зростання, але й як місця, що можуть зруйнувати особистість, поглинаючи її у свій вихор. Пізніше, у добу розвиненого модернізму, місто набуває ще більшої символічної ваги. У творах Валер'яна Підмогильного, зокрема в романі «Місто», Київ постає як живий організм, що випробовує людину і водночас відкриває їй нові горизонти.

Варто зазначити, що саме на межі XIX–XX ст. закладаються основи національного урбаністичного дискурсу, що вирізняється глибинною поетикою, філософськими пошуками та особливою увагою до впливу міста на свідомість і світовідчуття українського інтелігента.

Наприкінці XX – початку XXI ст. українська література значно актуалізувала урбаністичну тематику, розширивши її інтерпретації та підходи. Місто стало об'єктом більш глибокого й міфологізованого осмислення, що дозволило авторам відобразити сучасні виклики та нові аспекти особистісної ідентичності в умовах урбанізації. У цей період письменники не лише зображують місто як простір фізичного існування, але й створюють його метафізичний образ, наповнений міфологічними значеннями, символами й архетипами.

Таким чином, урбаністична тематика присутня в мистецькому процесі протягом тривалого періоду. Особливої популярності тема зображення міського життя набула наприкінці XIX – на початку XX ст. У сучасному літературному дискурсі ця тема набуває все більшої популярності, що переважно пов'язано з глобалізаційними процесами. Міський топос не лише організовує простір твору, але й дозволяє авторам досліджувати глибокі теми особистого й колективного досвіду, ставлячи місто в центр світосприйняття та літературного дискурсу.

Список використаної літератури

1. Фоменко В. Місто і література: українська візія. Луганськ : Знання, 2007. 312 с.
2. Харлан О. Чернівецький текст у циклі повістей Ірини Вільде «Метелики на шпильках». *Слово і час*. 2008. № 2. С. 27–32.
3. Цимбал Я. Привиди урбанізму. *Критика*. 2007. Ч. 4 (114). С. 27–29.

*Зоряна ПТИЦЬ, студентка групи СОУМА-42
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Науковий керівник – Світлана БОРОДИЦА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання*

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ ДИСКУРС ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ЮРКА ПОЗАЯКА

У статті проаналізовано постмодерністські тексти представника «Пропалої грамоти» Юрка Позаяка. Підкреслено, що в поезіях митця домінують деструкція форми, мовна поліфонія, синтез страху і сміху, пасивності та боротьби, скепсису й надії, іронії й романтизму, діють ліричні герої – переважно маргінальні типи – неформали, бомжі, блазні, котрі іронічно ставляться до порядків тодішнього суспільства, висміюючи за допомогою широкого спектру комічних засобів його вади та недоліки.

Ключові слова: *деконструкція, іронія, маска, пародія, постмодернізм.*

Іронічність і пародійність творчої манери Юрка Позаяка (справжнє прізвище – Лисенко), помножені на неабиякий його ліричний таланти, майстерно реалізовані в поетичній збірці «Шедеври». Поет, об'єднавшись із Віктором Недоступом і Семеном Либонем у літературний гурт «Пропала грамота», виразно авангардною творчістю оновив сучасну українську поезію. Вони – українські постмодерністи – свідомо порушили традиційні норми, трансформували стиль, мову, впевнено відкинувши усталені норми, звільнившись від суспільної упередженості та нав'язаних стереотипів.

І. Лучуку, вважаємо, вдалося точно окреслити літературний портрет Юрка Позаяка: «Виникає враження, що йому було занадто просто писати «звичайні»

вірші, тому він вирішив зодягнути маску такого собі фривольного бешкетуна, який у вірші тільки бавиться. Але шила у мішку не сховаєш, і ліричний первень його поезії дає про себе знати якщо не щокроку, то бодай щоверсти. За цими віршами проступає ґрунтовна філологічна освіта, яка дає змогу насичувати тексти чималою кількістю ритмічних і смислових алюзій» [1, с. 19]. О. Ірванець підкреслює, що перша скрипка в цьому тріо належить саме Ю. Позаяку – «ентузіасту вина і жарту, прекрасному жонглеру словами і смислами» [1, с. 19].

Найбільш гротескним, замаскованим, тому і вразливішим серед трьох учасників літературного гурту «Пропала грамота» вважають Юрка Позаяка. Безжальною і злостивою виступає іронія в поета. М. Розумний зазначає, що серія «Колекція поетів» завдала деякого удару, якого давно вже не отримував український Парнас: *«... цей ляпас призначався не комусь конкретно, а поетичному «я» в будь-якій іпостасі»* [4, с. 78]. Витончені аристократичні манери є характерними для Ю. Позаяка, *«але ніхто більше від нього не кепкує з «кристалічно елітарних аборигенів вищих сфер»* [4, с. 78]. Поет, так би мовити, втішає «гурманів від стилістики», адже йому притаманне віртуозне володіння мовою, *«а на додаток ще й посолонцювати скабресністю»*. Серед віршів Ю. Позаяка можна простежити тенденцію: більшість із них написані від першої особи, а отже, про себе. Малювати карикатури на себе – улюблена справа Ю. Позаяка, адже традиційно своя персона цікавить поета найбільше. Попри це, простежуємо увагу автора до страхіть НКВД, Чорнобильського реактора, Афгану та подібних «чорних» реалій радянської епохи. Навіть осмислюючи складні національні й суспільні проблеми, поет намагається висміювати: його сміх, як не дивно, животворний. З одного боку, він знищує старе, застійне, відмерле, з іншого – вітаїстичний, бо очисний. Можемо стверджувати: Ю. Позаяк – майстер «чорного» гумору. Він його максимально поглиблює, розширює, адже *«... цей сміх розщепився, роздвоївся і балансує тепер між двома однаково небезпечними для цього крайнощами: стати надто легким, поверховим, тобто втратити свій зв'язок з глибинними коренями життя, – або*

ж стати надто важким, «чорним» і зловісним» [2, с. 150]. Таке неоднозначне вираження сміху прочитуємо в наступних поетичних рядках:

*Мене принесли під ранок,
Зішкрібиши з липкої трави,
Хірург підійшов, поглянув:
Ампутація голови.
Я зло засміявсь зубами... [3, с. 25].*

На думку Ю. Позаяка, українські поети надто багато знають, вони часто демонструють перспективні візії, як, наприклад, у поезії із символічною назвою «Втеча»:

*Я вірив, я знав,
Що настане ця дата –
Із сірого будня
До світлої мрії
Мене понесе
Кольорово-строката
Повітряна куля
Шизофренії [3, с. 24].*

Ю. Позаяк ускладнює свій текст інтертекстуальними елементами. Так, його улюбленим образом-персонажем є П'єро, котрий відводить читача до епохи комедії дельарте і аж до футуропоема М. Семенка. Такі висновки підтверджують наступні рядки:

*П'єро феєрокарнавалів,
Весела маска без лиця,
Я з кришталевих п'ю бокалів,
Я віртуозно б'ю серця... [3, с. 48].*

Карнавальні маски у творчості Ю. Позаяка часто змінюються, автор жонглює ними відповідно до описаних ситуацій чи пережитих настроїв. Наприклад, різновидом такої маски є тип київського молодика – «тридцятилітнього Буратіно»: «... веселий, гарний, дерев'яний Країни Дурнів

патріот» [3, с. 16] чи сентиментального денді – *«Прощай! Тобі я залишаю димок Герцеговини флор»* [3, с. 19].

Прикладів неприйняття, виштовхування, пародіювання традиційних жанрових форм, банальних стереотипів мислення чи нав'язаних ідеологічних схем можемо простежити безліч: вірші Юрка Позаяка дають уявлення про те, якою має бути сучасна авангардна поезія. Письменник досить тонко й вміло відчуває фальшивість інтонації, що намагаються сховати на обличчях представники влади («Приходьте до мене завтра...», «Щойно ми народились...», «Фаталістична візія», «Лушпайки» та ін.).

Юрко Позаяк як майстерний жонглер словами і смислами виступає найбільш гротескним, максимально відвертим українським поетом-постмодерністом 1990-х років. Його витончені аристократичні манери резонують із безжальною й дещо злостивою іронією, найкраще представленою в поетичному циклі «Колекція поетів», що привернув увагу літературних критиків. Бо саме тут поет розкривав своє поетичне «я», балансує на межі естетики-деестетики. Він безжально відкинув гримаси піднесених і пафосних псевдодружби та псевдопатріотизму, вдаваної наївності, фальшивої сентиментальності, водночас уникнувши банальних висновків чи образів. Тому й сьогодні поетична творчість Юрка Позаяка залишається яскравим зразком українського постмодернізму.

Список використаної літератури

1. Лучук І. Літературний джаз. Серія «ЛУГОСАД». Тернопіль : Богдан, 2011. 336 с.
2. Москалець К. Діти з майданів (Група «Пропала грамота»). *Сучасність*. 1992. № 5. С. 148–150.
3. Позаяк Ю., Недоступ В., Либонь О. Пропала грамота : поезії. Київ : Радянський письменник, 1991. 102 с.
4. Розумний М. Уроки самоіронії (Група «Пропала грамота»). *Слово і час*. 1992. № 7. С. 77–79.

*Даниїл РУДЮК, студент групи К-21
Національного університету
водного господарства та природокористування
Науковий керівник – Тетяна КРУТЬКО,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов*

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ФУТБОЛЬНОГО ДИСКУРСУ

У статті розглянуто специфіку англomовного футбольного медіадискурсу як важливого компонента медійного простору. Розглянуто типологію футбольної лексики як спосіб економії мовних ресурсів та підвищення комунікативної ефективності. Дослідження свідчить, що футбольний дискурс не лише репрезентує спортивні події, а й виконує функцію соціального комунікатора, сприяючи популяризації футболу серед аудиторії.

***Ключові слова:** абрeвіатури, дискурс, лексика, скорочення, футбольний медіадискурс.*

Ні для кого не є секретом той факт, що футбол на сьогодні відіграє набагато ширшу роль, аніж просто різновид спорту. Це явище, що має величезний вплив на різні аспекти громадського життя, включаючи культуру, економіку, соціальну взаємодію та міжнародні відносини. Він об'єднує мільйони людей незалежно від їхнього віку, національності, соціального статусу чи політичних уподобань, виконуючи функцію потужного інструменту комунікації та інтеграції.

Протягом тривалого часу ми мали можливість спостерігати за поступовим, але стабільним розвитком футбольної індустрії в її спортивному вимірі – зростанням професіоналізму, удосконаленням тренувальних методик та інфраструктури, підвищенням рівня конкуренції на міжнародній арені. Проте одночасно з цим невід'ємною частиною цього процесу став розвиток медійного

супроводу, який почав відігравати дедалі важливішу роль у формуванні загального сприйняття футболу.

Медійний складник футболу розширив можливості впливу цієї гри, перетворивши її на постійно присутній інформаційний продукт, що охоплює телевізійні трансляції, цифрові платформи, соціальні мережі та численні аналітичні ресурси. Це забезпечило новий рівень залучення аудиторії та значно посилило комерційний потенціал спортивних змагань. Протягом десятиліть ми могли слідкувати за зростаючою популярністю спорту як медіаподії [6, с. 237].

Медіадискурс у спорті – це мовлення (в усній чи письмовій формі), котре передає змістовність, що визначає спортивну діяльність (дискурс як процес), та сукупність створених текстів, у яких репрезентована ця суть (дискурс як результат), тобто сукупність мовних творів, що були зафіксовані письмово або на пам'ять [1, с. 108].

В. Л. Котенко звертає увагу на багатокомпонентність та широке охоплення поняття «спортивний дискурс», наголошуючи, що його не можна зводити винятково до вузько спеціалізованого викладу спортивних подій. За його словами, спортивний дискурс формується не тільки безпосередніми учасниками журналістського процесу, такими як кореспонденти, коментатори чи репортери, а й аналітиками, публіцистами та дослідниками, котрі створюють значно глибший контекст сприйняття спорту як суспільного явища. До компонентів цього дискурсу входять різноманітні форми інформаційного контенту – від традиційних статей, репортажів, інтерв'ю та оглядів до розлогіх аналітичних матеріалів, нарисів та науково-популярних публікацій. У межах цих текстів здійснюється не лише інформування про перебіг спортивних подій, але й вичерпне осмислення ролі окремих гравців, тренерських рішень, стратегій команд та соціокультурного контексту, в якому відбувається спортивне змагання. Таким чином, спортивний дискурс виявляється комплексною системою оцінки, аналізу та інтерпретації, яка поєднує об'єктивне висвітлення з елементами суб'єктивного бачення авторів [3, с. 256].

Окрім того, до формування цього дискурсу долучаються й уболівальники, які виражають свої думки та емоції в соціальних мережах і блогах електронних версій спеціалізованих видань [2, с. 214–215]. Соціальні медіа, блоги, YouTube, офіційні вебсайти, мобільні технології та додатки стають інструментами цифрового маркетингу та сприяють популяризації футбольних клубів [4, с. 49].

Поняття «футбольний дискурс» виникло наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., коли футбол став невід’ємною частиною соціального життя. У дисертації І. Р. Процик поняття «футбольний дискурс» визначається як специфічна форма спортивного дискурсу, яка включає тематичну спрямованість, орієнтована на конкретного адресата, використовує особливий мовний інструментарій та являє собою сукупність текстів різних жанрів і стилів з різними комунікативними напрямками [5, с. 788]. З огляду на це, важливо звернути увагу не лише на тематику текстів футбольного публіцистичного дискурсу, а й на специфічні позамовні та мовні характеристики, які виокремлюють цей дискурс серед інших.

Досліджуючи футбольний лексикон, виокремлюємо:

-прості терміни: *card, corner, defeat, equalizer, foul, offside, partisan, pass, penalty, period, pitch, post, referee, space, steward, strike, substitute, supporter, team;*

-складні терміни: *ball boy, crossbar, free-kick, goalkeeper, handball, left-back, linesman, score line, sideline, silverware, spot-kick, wall-pass;*

-терміни-словосполучення: *advantage rule, aggregate score, extra time, national team, partisan crowd, transfer fee.*

До структурних типів, що трапляються в текстах футбольного публіцистичного дискурсу, можна також віднести використання скорочень та аббревіатур, що є характерними для спеціалізованих текстів. Фіксуємо використання скорочення ключових термінів, таких як *ref* замість *referee*, *stats* замість *statistics*, а також аббревіатури для назв відомих футбольних клубів – *Atleti* замість *Atletico*. Серед аббревіатур трапляються такі, як *aet* (after extra time), *PSV* (Philips Sport Vereeniging), *FA* (Football Association), *FC* (Football Club),

UEFA (Union of European Football Associations), *FIFA* (Federation of International Football Associations).

Окрім широкого використання скорочень та абревіатур, характерною ознакою англomовного футбольного медіадискурсу є активне застосування контекстного еліпсису як засобу досягнення лінгвістичної економії. У цьому випадку відбувається опущення окремих компонентів складених термінів або найменувань, внаслідок чого в тексті залишається лише один ключовий елемент, який, завдяки наявному контексту, легко ідентифікується реципієнтом та асоціюється з повною формою вислову. Такий підхід значно підвищує динамічність комунікації, водночас зберігаючи її змістовну насиченість.

Типовим прикладом є вживання замість офіційної назви футбольного клубу *Manchester City* спрощеної форми *City*, яка в контексті футбольної журналістики сприймається без додаткових роз'яснень. Наприклад: *If City could ever go into a derby as favourites ...* (1). Подібне використання є не лише прийнятним, а й очікуваним у межах жанру спортивної аналітики або репортажу.

Найбільш яскравим і поширеним прикладом контекстного еліпсису в англійському футбольному просторі є назва лондонського клубу *Tottenham Hotspur*. У переважній більшості медіатекстів, а також у розмовному вжитку замість повного найменування використовується стисла форма *Spurs* – прізвисько, яке закріпилося за командою на рівні офіційного бренду. Зокрема, навіть на офіційній сторінці клубу в соціальних мережах використовується відповідний юзернейм, що свідчить про інституціоналізованість такого скорочення.

Підсумовуючи, маємо підкреслити, що англійський футбольний медіадискурс займає важливе місце у структурі сучасного глобального медійного простору. Його вплив охоплює не лише сферу спортивної комунікації, а й ширші соціокультурні виміри, адже він формує громадську думку, впливає на смаки аудиторії та слугує засобом тлумачення подій як спортивного, так і позаспортивного характеру.

Важливою ознакою цього дискурсу є його прагматична адаптованість до потреб аудиторії: широке використання професійної термінології, численних скорочень, абревіатур, а також контекстуального еліпсису забезпечує оперативність і доступність подачі інформації. Це значно полегшує сприйняття медіаконтенту, зокрема для непрофесійної аудиторії, яка не має спеціальної підготовки, але активно цікавиться футболом. Характерними рисами англійського футбольного дискурсу є також прагнення до стислості, лаконізму та емоційного забарвлення при збереженні інформативності. Його відкритість до взаємодії з типами дискурсу – політичним, комерційним, культурним тощо – свідчить про багатовимірність цього явища. Отже, футбольний дискурс виконує не лише інформативну, а й соціально-культурну функцію, сприяючи популяризації спорту, зміцненню комунікаційних зв'язків і формуванню єдиного інформаційного простору. Водночас футбольний дискурс не є замкненим, а активно взаємодіє з іншими дискурсами, що робить його важливим елементом у сучасному медійному просторі.

Список використаної літератури

1. Карпенко Є. О. Спортивний дискурс у сучасних українських інтернет-виданнях : магістерська робота : 061. Журналістика. Запоріжжя, 2022. 108 с.
2. Котенко В. Соціолінгвістична маркованість сучасного іспаномовного футбольного дискурсу. *Мова і суспільство*. 2013. Випуск 4. С. 213–220.
3. Котенко В. Л. Мова спорту: лінгвістичні та комунікативні аспекти. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. 256 с.
4. Крутько Т. В. Засоби реалізації експресивності у рекламних текстах (на матеріалі реклами футбольного клубу). *Сучасні проблеми викладання іноземних мов у навчальних закладах: матеріали Всеукраїнського науково-методичного семінару*, Харків, 1 грудня 2023 р.. Харків : ХНАДУ, 2023. С. 49–51. URL : <https://drive.google.com/file/d/1fgSLVYjKv-ubFgFpP9bXHnLLcB47X9SG/view?usp=sharing> (дата звернення : 14.04.2025).
5. Процик І. Р. Футбольна лексика у формальному та неформальному дискурсах : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Київ, 2020. 788 с.

6. Taborek J. The language of sport : Some remarks on the language of football. *Informed teaching - premises of modern foreign language pedagogy*. Piła : Wydawnictwo PWSZ, 2012. Pp. 237–255.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Manchester City vs Manchester United – Full Match Oct. 02, 2022. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=RBMT-Mdtwo4> (дата звернення : 14.04.2025).

*Марічка САПІЩУК, студентка групи СОУМ-41
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Науковий керівник – Світлана БОРОДИЦА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання*

**ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ-БАЙОПІКА
«ПРИЛЕТІЛА ЛАСТІВОЧКА» І. РОЗДОБУДЬКО**

У статті окреслено проблемне поле роману-байопіка «Прилетіла ластівочка» І. Роздобудько, зокрема акцентовано увагу на головній проблемі твору – ролі і значенні митця в тоталітарному суспільстві, котрий, попри усі перешкоди, зберіг національну ідентичність, гідність, пам'ять, утвердивши високий естетичний рівень українського мистецтва у світі.

Ключові слова: жанр, І. Роздобудько, проблематика, роман-байопік.

Українське літературознавство оперує значною кількістю жанрових означень: міф, казка, новела, роман, повість, вірш, пісня, байка, балада, драма, комедія тощо. Кожен жанр у сучасних умовах трансформується: оновлюючись, він демонструє широкі формальні можливості. Як приклад, роман, що в масовій літературі представляє багатство різновидів: травелог, фентезі, мелодрама, трилер, детектив та ін. Серед них виділяємо новий жанровий варіант – байопік, що з'явився не так давно, в середині ХХ ст. Цей термін синонімічний «біографічному фільму». Байопік, або біографічний фільм, – кінематографічний жанр, пов'язаний із життям відомої особистості. Шлях до формування байопіку як жанру кіномистецтва проклали твори художньої літератури про видатні постаті: це – героїчний епос, агіографії, життєписи тощо. Здебільшого байопіки містять елементи драми, проте деякі з них мають виразні ознаки бойовика,

комедії та інших жанрів. Ці жанрові ознаки визначають відомі літературознавці, як-от: В. Агеєва – досліджуючи роль біографії у творчості українських письменників-модерністів; М. Жулинський – окреслюючи біографічний дискурс в історичній романістиці, О. Пахльовська – аналізуючи біографічні мотиви в сучасній українській літературі; Т. Гундорова – визначаючи біографічні та автобіографічні елементи в українській прозі.

Одним із впізнаваних в українській літературі романом-байопіком є «Прилетіла ластівочка» І. Роздобудько. Синтез байопіку й художньої біографії, як правило, передбачає особливу аудиторію читачів чи навіть глядачів, адже є своєрідним способом зображення життя відомої, виняткової чи знакової в історії нації особистості через призму національної історії. Л. Белей захоплювався персонажами твору, адже «саме імена реальних відомих історичних осіб здатні чи не найбільшою мірою викликати у читачів бажані авторові асоціації з визначеною історичною добою» [1, с. 36].

І. Роздобудько пише про життєвий і творчий шлях відомого композитора Миколи Леонтовича, акцентуючи в романі «Прилетіла ластівочка» визначальні епізоди розвитку українського мистецтва в умовах тоталітарного режиму. Авторка зображує низку історичних подій, на основі яких вибудовує загальну концепцію і, зокрема, проблематику роману-байопіка «Прилетіла ластівочка». Першочерговою проблемою в ньому постає доля митця в радянському соціумі. Упродовж усього роману авторка описує М. Леонтовича як сильну, незламну духом особистість, котра бореться із жорстокими методами впливу радянської влади. Тоталітарний режим (товариш Сіренко, Іван Рябков) обмежував свободу слова, морально знищував, не дозволяв самовиражатися та локалізував культурний простір: *Рябков звівся з-за столу, промовив стислим голосом: – Я вам не погрожую, Миколо Дмитровичу. Я просто раджу прийняти умови. Ви – талановитий композитор. А радянська влада дбає про талановитих ...* [5, с. 89].

Радянська влада ніколи не приховувала свого невдоволення стосовно вираження національних ідентичності та свідомості українців. Під впливом жорстоких репресій та заборон митці були змушені «прогинатися». Все ж дехто

з них таки зумів вистояти та захистити себе. Вустами Івана Рябкова І. Роздобудько показує відважність кожного причетного та демонструє безжальні методи тоталітаризму: *Жартуєте? Та завтра ж! Завтра ж за вами прийдуть! Ці листи з-за кордону достатній аргумент для того, аби вас поставили до стінки! І я, – при всій повазі і приязні! – нічого не зможу зробити! Вам про власне життя треба подбати. Наша влада милосердна до митців. Ви ж, певно, знаєте товариша Довженка? А він був петлюрівцем! Так само як товариш Сосюра. Гадаєте, нам це не відомо? Помиляєтесь. А люди перекувались, зрозуміли, що таке радянська влада. І тепер осівають її. А Тичина! Чи не він прославляв ваших крутянських молокососів?! І що? Живе і працює. Ми повертаємо до стада заблудлих овець, якщо вони – справжні митці! Такі визначні особистості й поведуть за собою молодь до світлого майбутнього!* [5, с. 136].

Авторка розповідає про М. Леонтовича не лише як про геніального композитора, але і як про звичайну людину: завжди творив, завжди любив, але й не міг творити, якщо був голодним, не міг любити, бо любов пройшла осторонь. Сім'я та любов, кохання та творче піднесення воєдино переплітаються в романі. Так окреслюється ще одна, важлива, проблема твору – кохання й самотності. Одного дня композитор закохався в Клавдію, любив безмежно, одружився радо, жилося добре, а згодом – минулося обом. Його натура жадала творити, а їй треба було якось рятувати сім'ю. Звуки його мелодій виводили її з рівноваги: *Вона заходила кімнатою, тримаючи живіт обома руками. На кожне своє слово чула монотонний відгук розстроєного піаніно – Микола безтямно натискав то на одну, то на іншу клавішу, ніби вибудовував цегляну стіну. – Миколо Дмитровичу!! До-до-до... – Прошу тебе, отямся! Фа-фа-фа... – Яка нині музика? Ре-ре-ре... – Невже ти не бачиш, що відбувається?! – Ля-ля-ля...* [5, с. 76].

Авторка відверта в описах міжособистісних стосунків, але не критикує жодного персонажа, бо розуміє, що кохання має властивість минати. Люди поступово віддаляються, стаючи чужими. Та все ж творчість знаходить

натхнення в коханні. У житті М. Леонтовича з'являється Надія: *русалкою – темнокою, звабливою, невловимою, з руками, здатними затягти на саме дно і так само легко винести на берег. Або нести, обхопивши, немов потопельника, проти течії. Врятувати від самотності, вдихнути в охололі груди жагу нового життя* [5, с. 100].

І. Роздобудько обережно відтворює вічну драму любовного трикутника, де серце змушене обирати між *милосердною жінкою, другом навіки, із тих, хто тихо стоїть за спиною, подаючи рушник* [5, с. 131] і *Русалкою, що не топить, а виносить на берег! Рятує, дає дихати, обпікає жаром вогню і холодом води* [5, с. 131]. Клавдія дає чоловікові мирне сердечне благословіння на нову любов, Надія ж є Музою натхнення. Обираючи між двома, він так і не дізнається, що вибору цього зробити не встигне. Його було вбито на світанку, пострілом, у домі власного батька. Так і завершилось життя відомого українського композитора Миколи Леонтовича.

«Прилетіла ластівочка» – роман-байопік, у якому авторка демонструє широку палітру незбагненності людських почуттів навіть в умовах тоталітаризму. Його проблематика багатоплощинна: від буденних труднощів звичайної людини до ролі талановитого митця в загроженому суспільстві. І. Роздобудько вміє справити враження на читача таким чином, щоб той зрозумів ціну слави та як смертоносні репресії змінювали культурний ландшафт української історії. Життєва та творча історія М. Леонтовича є гідним прикладом того, як, попри моральні утиски та фізичне знищення, сила духу митця-генія творить дива, зберігаючи національні ідентичність, гідність, пам'ять.

Список використаної літератури

1. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. Ужгород : Патент, 1995. 120 с.
2. Голобородько Я. Художнє IQ Ірен Роздобудько. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2011. № 6. С. 5–8.
3. Грушевський М. Історія української літератури: у 6 т., 9 кн. Київ : Либідь, 1993. Т. 1. 392 с.

4. Дяченко В. А. Микола Дмитрович Леонтович. 4-те вид. Київ : Музична Україна, 1985. 134 с.

5. Роздобудько І. Прилетіла ластівочка. Роман. Київ : Нора-Друк, 2018. 304 с.

6. Роздобудько І. Розмова з успішною жінкою; розмовляла Є. Кононенко. *Українська культура*. 2007. № 4. С. 14–15.

Ксенія СТАРОСТИНА, студентка групи СОУА-21-1

Хмельницького національного університету

Науковий керівник – Марія ГАВРИШ,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української філології

СЛЕНГІЗМИ В МОВЛЕННІ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто теоретичні засади дослідження сленгізмів у мовленні школярів. Аналізується поняття «сленг», його лінгвістичні ознаки, класифікація за тематичними групами та способами творення. Особливу увагу приділено соціальним і психологічним аспектам вживання сленгу в підлітковому середовищі, функціям, які він виконує в мовленні молоді, та впливу соціокультурних чинників на його поширення. З'ясовано, що сленг є важливим інструментом самовираження, соціальної ідентифікації та адаптації в шкільному середовищі.

Ключові слова: *експресивна лексика, ідентичність, комунікація, молодіжне мовлення, підліткова мова, сленг, сленгізм, соціолінгвістика, функції мови.*

Актуальність проблеми. Дослідження сленгізмів у мовленні школярів є важливим аспектом сучасної лінгвістики, оскільки відображає динамічні процеси, що відбуваються в мові під впливом соціальних, культурних та психологічних чинників.

Поняття «сленг» є багатогранним і в лінгвістиці не має однозначного трактування. У широкому сенсі сленг розуміється як ненормативна лексика, що використовується певною соціальною групою, об'єднаною спільними інтересами, віком, професією чи способом життя. На відміну від літературної мови, сленг характеризується емоційною забарвленістю, експресивністю та часто – неофіційністю.

Мета дослідження – розкрити теоретичні засади вивчення сленгу, визначити його лінгвістичну сутність, розглянути основні класифікації, проаналізувати соціально-психологічні аспекти його вживання в підлітковому середовищі, окреслити основні функції сленгу в мовленні школярів та дослідити вплив соціокультурних факторів на його поширення.

Виклад основного матеріалу. Дослідники пропонують свої визначення сленгу, наголошуючи на різних його аспектах. Наприклад, одні лінгвісти визначають сленг як нестандартні лексичні одиниці, що виникають і функціонують у певних соціальних групах і відрізняються від загальноприйнятої літературної мови емоційно-експресивним забарвленням та часто – жаргонним характером (Коваль А. П., Коптілов В. В.). Інші ж акцентують увагу на його соціальній функції, розглядаючи сленг як засіб групової ідентифікації та комунікації.

Увага філологів до нелітературних форм мови значно посилилася в 90-х роках ХХ ст., що було зумовлено змінами в мові на тлі політичних, економічних і соціальних перетворень. У цей час відзначається найсильніший вплив жаргонної й просторічної лексики на літературну мову, спричинений «детабуїзацією» мови ЗМІ, свободою слова, яку вони декларували, а також входженням у публічне життя представників різних соціальних груп – носіїв специфічних жаргонів й інших форм нелітературного мовлення. Водночас змінюється й психологічне ставлення людей до мови загалом і до норми зокрема.

Сленговий лексикон – один із найбільш рухливих пластів мови, схильний до примх моди, зміни мовного смаку. Незважаючи на динаміку входження лексичних одиниць до його складу й виходу з нього, фрагменти дійсності, які номінують ці одиниці, залишаються незмінними й концентруються навколо людини: переважно її фізичних, фізіологічних, психологічних властивостей, здатності до самореалізації в соціумі тощо

Незважаючи на різноманітність підходів, можна виокремити основні лінгвістичні ознаки сленгу:

• **ненормативність:** сленг виходить за межі загальноприйнятих літературних норм, часто порушуючи лексичні, граматичні та стилістичні правила;

• **експресивність та емоційність:** сленгові одиниці вирізняються яскравим емоційним забарвленням, часто мають іронічний, жартівливий або зневажливий відтінок;

• **неофіційність:** сленг використовується переважно в неформальному спілкуванні, у колі «своїх»;

• **групова належність:** сленг є маркером належності до певної соціальної групи, сприяє її згуртованості та взаєморозумінню;

• **динамічність та мінливість:** сленг є дуже рухливим явищем, нові слова та вирази постійно з'являються, а застарілі – зникають або змінюють своє значення;

• **метафоричність та образність:** утворення сленгових одиниць часто ґрунтується на метафоричному переосмисленні загальноживаних слів або на створенні нових, образних виразів;

• **короткість та лаконічність:** сленгові одиниці часто є скороченнями, аббревіатурами або відзначаються стислістю вираження.

Сленг – це слова, або вислови, які використовують люди деяких професій чи класових прошарків. Сленг традиційно протистоїть офіційній загальноприйнятій мові й до кінця зрозумілий лише представникам порівняно вузького кола осіб, котрі належать до певної соціальної або професійної групи, яка запровадила в мову слово або вислів. Інколи під сленгом розуміють викривлене, ненормативне, вульгарне мовлення (близьке до арго), коли предмету надають принизливої оцінки. На відміну від арго, сленг / жаргон має в основі літературну мову або іншомовні вкраплення.

Молодіжний сленг, як і будь-який інший, є тільки лексиконом на фонетичній і граматичній основі загальнонаціональної мови і відрізняється розмовним, а іноді й грубо-фамільярним забарвленням. Найрозвиненіші

семантичні поля – «Людина», «Зовнішність», «Одяг», «Житло», «Дозвілля». Чимало елементів є різними скороченнями і похідними від них, а також англійськими запозиченнями або фонетичними асоціаціями. Характерною особливістю, яка відрізняє молодіжний сленг від інших видів сленгу, є його швидка мінливість, яка пояснюється зміною поколінь.

Класифікація сленгізмів є важливим етапом їхнього дослідження, оскільки дозволяє систематизувати зібраний матеріал та виявити закономірності їхнього утворення та функціонування. Існують різні підходи до класифікації сленгізмів, залежно від критерію, що береться за основу.

Класифікація за тематичними групами ґрунтується на семантичному значенні сленгових одиниць. Найчастіше виокремлюють такі тематичні групи:

- **назви осіб** (*ботанік, зубрила* – про старанного учня; *мажор* – про заможну людину; *кент* – друг);
- **оцінка** (*круто, класно* – добре; *відстій* – погано; *забити* – проігнорувати);
- **навчальний процес** (*домашка* – домашнє завдання; *контроша* – контрольна робота; *пара* – навчальне заняття);
- **дозвілля та розваги** (*тусовка* – вечірка; *чілити* – відпочивати; *зависати* – проводити час десь);
- **емоційний стан** (*пруха* – гарний настрій; *тоска* – нудьга; *фейл* – невдача);
- **техніка та інтернет** (*гаджет* – пристрій; *нет* – Інтернет; *лайкнути* – схвалити).

Класифікація за способом творення враховує морфологічні та словотвірні процеси, за допомогою яких утворюються сленгові одиниці:

- **семантичні неологізми:** надання нового значення вже існуючим словам (*бомба* – щось дуже гарне; *палити* – розуміти);
- **морфологічні деривати:** утворення нових слів за допомогою афіксації (*зашарити* – поділитися; *підлизатися* – догодити);
- **скорочення та аббревіатури:** утворення коротших варіантів слів або словосполучень (*комп* – комп'ютер; *дз* – домашнє завдання; *імхо* – на мою думку);

- **запозичення з інших мов:** адаптація іншомовних слів (*окей* (з англійської); *бабки* (можливо, з ромської));

- **фразеологізми та стійкі словосполучення:** утворення нових експресивних виразів (*ловити гав* – бути неуважним; *морочити голову* – обманювати);

- **звукonasлідування та вигуки:** використання звукonasлідувальних слів або вигуків у новому значенні (*блін* – вираз розчарування).

Використання обох типологій дозволить отримати більш повне уявлення про структуру та особливості сленгізмів у мовленні школярів.

Ставлення до сленгу, експресивно-емоційної лексики усного розмовного мовлення неоднозначне, особливо серед науковців. Одні оцінюють його прихильно, визнаючи у ньому невичерпний мовотворчий потенціал, інші ж заперечують, вказуючи на негативний вплив сленгів. Але мову не перекреслиш і не виправиш, вона є не лише інструментом, засобом комунікації, а ієрогліфами, в які людина вкладає світ і свою уяву. Сленг – це бенкет метафор та експресії.

Підлітковий вік є важливим етапом соціалізації особистості, періодом активного пошуку власної ідентичності та місця в суспільстві. Вживання сленгу відіграє значну роль у цих процесах, виконуючи низку соціальних та психологічних функцій.

Соціальні аспекти

- **ідентифікація з групою:** сленг є одним із ключових маркерів належності до певної підліткової субкультури або групи однолітків. Використання спільного лексикону сприяє згуртованості групи, формує відчуття «ми» та відмежовує від «них» представників інших соціальних груп або старшого покоління;

- **соціальна адаптація:** володіння сленгом, прийнятним у певному підлітковому середовищі, полегшує соціальну адаптацію, допомагає встановити контакт з однолітками та уникнути відчуження;

- **вираження протесту та незалежності:** вживання сленгу часто є своєрідним викликом загальноприйнятим нормам і правилам, способом продемонструвати свою незалежність та оригінальність. Підлітки можуть

свідомо використовувати сленгові одиниці, щоб відмежуватися від світу дорослих та їхньої «правильної» мови;

- **соціальна гра та розвага:** сленг може використовуватися з метою створення гумористичного ефекту, для жартів та розіграшів, що сприяє невимушеному спілкуванню та розрядці напруги.

Психологічні аспекти

- **самовираження:** сленг надає підліткам можливість виразити свої емоції, думки та ставлення до навколишнього світу в більш яскравій та експресивній формі, ніж це дозволяє літературна мова;

- **пошук ідентичності:** експериментування з мовою, включаючи вживання сленгу, є частиною процесу пошуку власної ідентичності. Підлітки можуть використовувати сленгові варіанти, щоб приміряти на себе різні соціальні ролі та знайти прийнятний для себе спосіб самовираження;

- **зниження емоційної напруги:** у деяких випадках вживання сленгу може слугувати засобом психологічного захисту, допомагаючи знизити емоційну напругу або виразити негативні емоції в більш прийнятній для підліткового середовища формі.

Розуміння цих соціальних та психологічних аспектів є ключовим для інтерпретації мовленнєвої поведінки школярів та їхнього ставлення до сленгу.

Сленг виконує низку важливих функцій у мовленні школярів, які виходять за межі простого порушення мовних норм. До основних функцій сленгу належать:

- **ідентифікаційна функція:** як вже зазначалося, сленг є важливим засобом ідентифікації підлітків із певною соціальною групою. Використання спільного лексикону підкреслює належність до «своїх», сприяє формуванню групової солідарності та взаєморозуміння;

- **комунікативна функція:** сленг забезпечує ефективне спілкування всередині групи. Часто сленгові одиниці є більш лаконічними та експресивними за свої літературні відповідники, що спрощує та пришвидшує обмін інформацією між однолітками;

• **експресивна функція:** сленг надає мовленню емоційності, виразності та оцінності. За допомогою сленгових слів та виразів підлітки можуть яскраво виражати свої почуття, ставлення до подій та людей;

• **фатична функція:** вживання сленгових елементів може використовуватися для встановлення та підтримання контакту між співрозмовниками, створення невимушеної атмосфери спілкування;

• **функція розваги та гри:** сленг часто використовується для створення гумористичного ефекту, для жартів та розіграшів, що робить спілкування більш цікавим та емоційно насиченим;

• **функція протесту та нонконформізму:** свідоме використання сленгу може бути способом вираження незгоди із загальноприйнятими нормами, бунту проти світу дорослих та їхньої мови;

• **маскувальна (конспіративна) функція:** у деяких випадках сленг може використовуватися для того, щоб зробити спілкування незрозумілим для сторонніх, особливо для дорослих.

Дослідження функцій сленгу в мовленні школярів дозволяє краще зрозуміти мотивацію його вживання та роль у підлітковому спілкуванні.

Щодня, спілкуючись із друзями, однолітками, вчителями, батьками, молодь використовує величезну кількість слів у переносному значенні. Психологи доводять, що молоді люди, особливо підлітки, мають тенденцію варіювати своєю поведінкою, підлаштовуючись під будь-якого співбесідника. Відповідно різко змінюються манера й подача себе як особистості, і звички, і мова, якою вони спілкуються.

Процес запозичення іншомовних слів неоднозначно впливає на розвиток нашої мови. Дійсно, явища, які простежуються протягом останніх 10–15 років, не зовсім добре впливають на розвиток української мови, нівелюють її індивідуально-національні риси, знижують якості виражальні й естетичні. Насамперед, викликає стурбованість процес тотального засмічення української мови.

Сучасне суспільство характеризується швидкими темпами розвитку інформаційних технологій та масової культури, що має значний вплив на мову,

зокрема на поширення сленгу. До основних соціокультурних факторів, що впливають на сленг школярів, належать:

- **інтернет та соціальні мережі:** інтернет став потужним каналом комунікації для підлітків. Соціальні мережі, месенджери, онлайн-ігри є середовищем активного мовного обміну, де швидко поширюються нові сленгові слова та вирази, абрєвіатури, меми. Інтернет-сленг характеризується лаконічністю, емоційністю та часто – використанням англїцизмів;

- **мас-медіа:** телебачення, кіно, музика, молодіжні журнали також відіграють важливу роль у популяризації сленгу. Персонажі фільмів та серіалів, популярні музиканти часто використовують сленгові вирази, які швидко підхоплюються молоддю;

- **субкультури:** різноманітні молодіжні субкультури (геймери, блогери, спортсмени тощо) мають свій власний сленг, який слугує засобом ідентифікації їхніх представників. Взаємодія між різними субкультурами сприяє взаємному проникненню сленгових елементів;

- **музична культура:** популярна музика, особливо такі жанри, як реп, хїп-хоп, поп-музика, є важливим джерелом нових сленгових одиниць. Тексти пісень часто містять сленгові вирази, які стають популярними серед молоді;

- **мода та тренди:** мовні інновації, як і модні тенденції, швидко поширюються серед підлітків. Сленгові слова та вирази можуть ставати модними на певний період часу, а потім втрачати свою актуальність;

- **вплив англїської мови:** глобалізаційні процеси та поширення англїської мови призводять до активного запозичення англїцизмів, які часто адаптуються та набувають сленгового забарвлення в українській мові (наприклад, *хайп*, *крїнж*, *булінг*).

Врахування цих соціокультурних факторів є необхідним для розуміння динаміки розвитку сучасного молодіжного сленгу та його особливостей у мовленні школярів.

Отже, сленг у мовленні школярів є важливим складником сучасної молодіжної комунікації, що виконує низку соціальних та емоційних функцій. Він

відображає динаміку мовних процесів, характерну для певної вікової та соціальної групи, сприяє самовираженню, згуртуванню та створенню унікального мовного простору. Вивчення сленгізмів дозволяє краще зрозуміти не лише мовні, а й культурно-психологічні особливості сучасної молоді.

Список використаної літератури

1. Бех В. П. Молодіжний сленг як засіб комунікації. *Психолінгвістика*, 2019. № 26. С. 14–20.
2. Городенська К. Г. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ : КММ, 2019. 208 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2000. 368 с.
4. Лінгвістичний портал «Слово і Діло». URL : <https://slovoidilo.ua> (дата звернення: 25.04.2025).
5. Новий тлумачний словник української мови: у 3 томах. За ред. Яременка В., Сліпушко О. Київ : Аконіт, 2012.
6. Чаклун Т. А. Сленг як явище сучасної української мови *Мовознавство*. 2020. № 2. С. 33–39.

*Діана СТОРОЖУК, студентка групи СОУ-21-1
Хмельницького національного університету
Науковий керівник – Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української філології*

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКА В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ І ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано особливості вивчення прикметника в закладах середньої і вищої школи, зокрема методика викладання при вивченні прикметника, теоретичні аспекти та засвоєння цієї частини мови у закладах середньої освіти та ЗВО.

***Ключові слова:** ЗВО, методика, прикметник, середня школа, теоретичні аспекти.*

Прикметник – самостійна частина мови, що виражає ознаку предмета, граматично виявлену в категоріях роду, числа і відмінка, та відповідає на питання *який? яка? яке? які? чий? чия? чие? чий?* Ця частина мови відіграє важливу роль у мовленні, надає йому виразності та точності. Прикметники позначають властивість або належність предметів, також уточнюють зміст іменників і є незамінними для опису. За значенням прикметники поділяються на три групи: якісні, відносні та присвійні. Основними функціями прикметника в реченні є означення та іменна частина складеного іменного присудка. У ролі означення вони надають додаткову характеристику іменникові, а в ролі присудка описують стан предмета.

Мета роботи – дослідити особливості вивчення прикметника у закладах середньої і вищої школи, проаналізувати теоретичний аспект і методику вивчення цієї частини мови у закладах середньої освіти та ЗВО.

Актуальність теми зумовлена кількома факторами. Вивчення прикметника в закладах освіти часто обмежується формальним засвоєнням граматичних правил, без належної уваги до розвитку практичних навичок використання цієї частини мови в мовленні. Необхідно вдосконалити методику викладання прикметника, враховуючи вікові особливості учнів та студентів, а також сучасні тенденції в мовній освіті. Також важливо розробити ефективні методичні прийоми, спрямовані на формування вмінь використовувати прикметники для створення образних описів, вираження емоцій та оцінних суджень.

Прикметник як частина мови є важливим елементом у системі навчання української мови в середній школі. Методика викладання прикметника охоплює комплексне вивчення його граматичних особливостей, лексико-семантичних властивостей та стилістичного потенціалу.

У середній школі вивчення прикметника базується на лінгводидактичних засадах і спирається на поетапне формування мовної компетентності учнів з урахуванням вікових особливостей та навчальної програми. Навчання відбувається за принципами науковості, систематичності, доступності та наступності. У середній школі вивчення прикметників не обмежується лише теоретичними знаннями, але й включає практичні завдання, які дозволяють учням засвоїти правила вживання прикметників у мовленні [4].

Відповідно до шкільної програми, найбільш детальне опрацювання прикметника як частини мови відбувається в 6–7-их класах, хоча первинне ознайомлення з ним починається вже в початковій школі. У середній школі здійснюється поглиблення та систематизація знань про прикметник.

Вивчення прикметників у середній школі має значний вплив на розвиток мовленнєвої культури учнів. Вони отримують навички точного вираження думок, розвиток словникового запасу, засвоєння важливих граматичних правил.

У середній школі вивчення прикметників є важливою частиною граматичного курсу, яке дає школярам базові знання про цю частину мови, а також навички правильного її використання в реальному мовленні. Це навчання має на меті не тільки формування граматичних вмінь, а й розвиток мовної

культури, що є важливим для подальшого вивчення мови та вдосконалення комунікативних навичок.

У теоретичному аспекті вивчення прикметника учні засвоюють:

загальні відомості про прикметник як частину мови, що вказує на ознаку предмета та відповідає на питання *який? яка? яке? які?* Як зазначає О. М. Горошкіна у підручнику «Теорія і практика навчання української мови в старших класах, «розуміння учнями семантики прикметника як частини мови є основою для подальшого засвоєння його граматичних категорій та синтаксичних функцій» [1];

морфологічні ознаки прикметника – категорії роду, числа та відмінка. Особлива увага приділяється тому, що прикметник узгоджується з іменником, до якого відноситься. У підручнику української мови для 6-го класу М. І. Пентиліук підкреслює: «Прикметники змінюються за родами, числами й відмінками залежно від іменника, з яким вони пов'язані в реченні» [5];

розряди прикметників за значенням – якісні, відносні та присвійні. С. Я. Єрмоленко у роботі «Культура української мови» зазначає: «Вивчення розрядів прикметників сприяє розвитку мовного чуття, формуванню точності слововживання в мовленні учнів» [3];

ступені порівняння якісних прикметників – звичайний, вищий і найвищий ступені порівняння та способи їх творення (простий і складений). У підручнику «Українська мова» для 7-го класу О. В. Заболотного зазначається: «Здатність утворювати ступені порівняння є визначальною граматичною ознакою якісних прикметників, яка відрізняє їх від інших розрядів» [2];

відмінювання прикметників – особливості відмінювання прикметників твердої і м'якої груп. У підручнику української мови В. І. Тихоша наголошує: «Правильне відмінювання прикметників є важливою умовою граматичної правильності мовлення» [6];

правопис прикметників – орфографічні норми при написанні складних прикметників (разом, окремо, через дефіс), суфіксів у прикметниках, **не з**

прикметниками, **-н-** і **-нн-** у прикметниках, прізвищ прикметникового походження тощо;

синтаксичні функції прикметника – роль означення та іменної частини складеного присудка. Стилiстичні особливості прикметників – емоційно забарвлені прикметники в художньому та публіцистичному стилях і точні, однозначні – у науковому та офіційно-діловому.

Вивчення прикметника у закладах вищої освіти займає важливе місце в граматичному навчанні, оскільки цей клас слів є основним засобом для характеристики ознак предметів і явищ. Прикметники не тільки виконують граматичні функції, але й мають великий лексичний і стилістичний потенціал, що потребує глибокого аналізу та вивчення в контексті мовної практики.

Теоретичний аспект вивчення прикметника в університетах передбачає розгляд його морфологічних, синтаксичних та семантичних властивостей. Студенти знайомляться з основними типами прикметників (якісні, відносні, присвійні), їхніми граматичними ознаками (рід, число, відмінок, ступені порівняння), а також з принципами узгодження прикметників з іншими частинами мови в реченні.

Методика вивчення прикметників в університетах передбачає поєднання теоретичних знань із практичними навичками. Студенти вивчають граматичні правила використання прикметників через вправи на узгодження, визначення ступеня порівняння та синтаксичні функції прикметників у контексті. Практична робота також включає аналіз текстів та їхніх лексико-семантичних характеристик. Індивідуальна робота студентів із прикметниками полягає в проведенні досліджень, написанні курсових і дипломних робіт, де необхідно аналізувати вживання прикметників у різних стилях і жанрах мови, а також виявляти типові помилки та коригувати їх [1]. Важливим аспектом є використання сучасних технологій у процесі вивчення прикметника, зокрема електронних ресурсів, онлайн-уроків, програм для аналізу текстів, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Загалом, специфіка вивчення прикметника у ЗВО полягає в поєднанні теоретичних знань із практичними вміннями. Це дає студентам можливість не лише зрозуміти граматичну сутність прикметника, а й навчитися ефективно використовувати його в усіх мовних контекстах.

Вивчення прикметника в закладах вищої освіти є важливим етапом у підготовці фахівців-лінгвістів, адже ця частина мови має значний вплив на граматичну структуру мовлення. Прикметник не лише виконує функцію характеристики, але й активно «працює» в контексті передачі смислових відтінків, емоційної забарвленості, стилістичних та функціональних значень. У ЗВО студентам надається можливість поглибленого вивчення прикметника з огляду на його морфологічні, синтаксичні та стилістичні особливості. Це дозволяє формувати не лише граматичні, але й комунікативні компетенції, що є важливими для майбутніх фахівців у лінгвістичній сфері.

Список використаної літератури

1. Горошкіна О. М. Теорія і практика навчання української мови в старших класах. Харків : Основа, 2012. 171 с.
2. Заболотний О. В. Українська мова: підручник для 7 класу. Київ : Генеза, 2024. 272 с.
3. Культура української мови: довідник. Єрмоленко С. Я., Дзюбишина-Мельник Н. Я., Ленець К. В. Київ : Либідь, 1990. 301 с.
4. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах. За редакцією Пентиліук М. І. Київ : Ленвіт, 2005. 400 с.
5. Пентиліук М. І., Гайдаєнко І. В., Ляшкевич А. І., Омельчук С. А. Рідна мова. 6 клас. Київ : Основа. 2006. 273 с.
6. Тихоша В. І., Караман С. О. Рідна мова: Підручник для 8 класу. За редакцією Плющ М. Я. Київ : Освіта, 2000. 240 с.

*Марія ТРОФИМЕНКО, студентка групи ФУМ-21-1
Хмельницького національного університету
Науковий керівник – Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української філології*

СТАН ДІЄСЛОВА В ТЕКСТАХ РІЗНИХ СТИЛІВ: ФУНКЦІЇ ТА ВИРАЖАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ

У статті описано використання дієслівних станів у текстах різних функціональних стилів української мови. Аналізуються активний, пасивний, нульовий і середньо-зворотній стани у художніх, наукових, публіцистичних та офіційно-ділових текстах. Розглядається, як вибір стану дієслова впливає на виразність мовлення, зміст тексту та його стилістичні особливості. Наведено приклади з літературних творів, наукових статей, журналістських матеріалів і документів.

***Ключові слова:** активний стан, дієслівний стан, зворотно-середній стан, науковий текст, офіційно-діловий стиль, пасивний стан, публіцистичний текст, стилістичне забарвлення, функціональні стилі, художній текст.*

Стан дієслова є однією з важливих категорій української мови, яка відіграє значну роль у формуванні смислу та стилістичної виразності текстів. Використання різних станів дієслів визначає характер мовлення, впливає на сприйняття тексту та його стилістичні особливості. Залежно від стилю мовлення, дієслівні стани можуть виконувати різні функції: створювати образність у художніх творах, забезпечувати точність і об'єктивність у наукових текстах, передавати офіційність у ділових документах чи впливати на емоційний стан читача в публіцистиці. Дослідження особливостей вживання станів дієслів у різних стилях допомагає краще зрозуміти їхню функцію в структурі мовлення та визначити закономірності їх побутування в текстах різних жанрів.

Використання станів дієслів у художніх текстах стає основою для створення образності, стилістичної виразності та емоційного впливу на читача. Художні твори розкривають багатство мовних засобів, серед яких стан дієслів займає важливе місце. Для розкриття змісту цього питання використається наведений уривок:

Дарка вгледіла її в тролейбусі – червеному, пітному, переповненому людьми й їхніми запахами: солодково-нестерпним, майже покійницьким – жіночим, і тяжким, трохи чи не кінським, зате, на диво, зовсім стравним і навіть, коли довго стояти впритул, збудним — чоловічим, – і от водномить усі запахи вимкнулись, зостався тільки тонко обведений світлом – до проявлених персикових ворсинок – дівочий профіль на сонячній стороні тролейбуса, весь такий кутастий, наче в натурниці Брака: з загонистим підйомом вилиць, із делікатною кирпою носика, з по-мулатськи віддутими губенятами й гострим немовлячим кулачком підборіддя, – примхлива, ламка геометрія, що ніби раз у раз вихоплюється творцеві з-під олівця і від одного погляду на яку заходиться серце, – як у дитинстві, коли береш до рук новісіньку ялинкову іграшку (... пам'ятаю, то була сліпучо-біла балерина в застиглому спурхові пачки і якомусь немислимо вигинистому легато скляних рук і ніг, таких тендітних і крихтінопалих, що доторкнувшись до них своїм брутальним п'ятирічним пальчищем уже означало осквернити): такі обличчя катапультиються в світ мовби вмисно на те, щоб розворушити в нас нормально притуплене відчуття крихкості живого, – і ще й ця по-підлітковому непропорційно довга (уже не Брак – Модільяні) шия настороженого оленяти (оленя – від Олена: казати Лена, Ленка чи Леночка, як казали всі, Дарці не повертався язик: Лена – це Ленка-пенка, й нічого більше, а ці заломки й кути, ці лінії, що тягнуться надсадно, от-от увірвуться, – це щось зовсім, зовсім іншого ...), таку саму шию Дарка запам'ятала в розстебнутому на два верхні гудзики (комірець штивний і також гострокутній, двокрилком розкинутий урозхрист по плечах: мода сімдесятих) виріжку шкільної форми, – ах, Лениця, Леник-Оленятко, в кабінеті хімії її місце було коло вікна, і світло так само падало їй на обличчя й шию, аж до темної

западинки під другим гудзиком, що глибшала, коли вона нахилила голову, підставляючи сонцеві персиковий пушок на лівій щоці, – і щойно тут Дарці клацнуло, що це не може бути вона, що тій, правдивій Ленці-оленяті мало б бути, як і їй же самій, порядно за тридцять, – і все-таки якимось дивом це була вона, повернена наново в своїй навіть-не-двадцятилітній, вічно-підлітковій довершеності: врода кожної жінки має (як кожна статура – ідеальний розмір, щодо якого кілограмом більше чи менше – все на гірше), свій від роду запрограмований ідеальний вік – той, у якому розкривається найповніше і який може промчати водномить, як у пустельних квітів-ефемерид, а може в щасливій незмінності тривати роками, залежно від догляду й поливання (так оптимістично міркує собі Дарка, чиї видатки на поливання, тобто на креми й лосьйони, віднедавна почали перевищувати видатки на одяг), – Ленці згори однозначно приділено було підлітковий сайз, і хто знає, на що потім перетворило її життя? Ленця, оленятко. Отроковиця – ось точне слово [3].

У цьому уривку чітко простежується використання різних станів дієслів, які забезпечують багатство художнього тексту. Активний стан переважає в динамічних описах, таких як *вгледіла, перетворило, нахилила*, що підкреслюють дії персонажів. Пасивний стан (*обведений*) допомагає акцентувати увагу на деталях образу, створюючи ефект освітлення та зосередження на конкретних рисах. Нульовий стан (*стояти, було, пам'ятаю*) відіграє важливу роль у передачі фону, створюючи стабільність та часову площину, на якій розгортаються події. Зворотно-середній стан (*катапультуються, розкривається, тягнуться*) додає тексту експресивності, формуючи глибокий зв'язок між дією та її результатом.

Отже, загалом у тексті переважає нульовий стан, який використовується для створення атмосферності, передачі внутрішнього сприйняття подій героїнею та забезпечення загальної цілісності опису. Активний стан займає друге місце за кількістю, надаючи тексту динамічності та підкреслюючи ключові моменти дії. Зворотно-середній стан виконує стилістичну функцію, підсилюючи емоційність та пластичність опису. Пасивний стан майже не вживається. Таке поєднання

станів дієслів забезпечує тексту багатогранність, глибину і виразність, створюючи сильний емоційний вплив на читача. Таким чином, стани дієслів стають важливим інструментом у руках письменника для створення багатогранного тексту, що захоплює читача своєю виразністю.

Публіцистичний стиль має свою специфіку використання мовних засобів, серед яких стан дієслова виконує важливу роль. Уживання дієслів різних станів у публіцистичних текстах сприяє досягненню основних цілей цього стилю: інформативності, впливу на читача та емоційного забарвлення тексту. Наведений текст ілюструє ці особливості:

Сучасна публіцистика відіграє особливу роль в інформаційному світі. Публіцистичний текст є особливим інформаційним продуктом, який поширюється каналами ЗМІ й володіє стійкими ознаками. Сучасні публіцистичні твори, як правило, ґрунтуються на розгляді актуальних та масштабних проблем, заснованому на синтезі явищ і фактів дійсності, на залученні історичних свідчень і теоретичних викладок, а також на аналізі досвіду окремих особистостей.

Публіцистичні твори пишуться на актуальні проблеми суспільства: політичні, соціальні, побутові, філософські. Вагомим обмежень у тематиці немає: економіка, політика, спорт, побут, різні події сьогодення.

В публіцистиці виділяють три групи жанрів: інформаційні (замітка, репортаж, інтерв'ю, звіт); аналітичні (бесіда, стаття, кореспонденція, рецензія, огляд, прозир); художньо-публіцистичні (есе, нарис, фейлетон, памфлет).

Кожен із представлених жанрів є цікавим, по-своєму особливим та використовується досить часто в наш час. Різноманітність жанрів публіцистики пов'язана з тим, що твори цього стилю не відрізняються однорідністю та охоплюють величезну кількість сфер життя суспільства, висвітлюють практично всі проблеми й новини.

Публіцистичний стиль виконує відразу декілька функцій. Тексти, написані цим стилем, служать для інформування читача, слухача та глядача. Також

автор тексту завдяки цим текстам висловлює свої емоції та зачіпає ними публіку. Публіцистичні тексти є найсильнішим засобом впливу.

Письменницька публіцистика є дуже ефективним інструментом для діалогу із суспільством. До виступів письменників прислухаються, їхні твори обговорюють та коментують.

Оксана Забужко

Оксана Забужко – поетеса, письменниця, літературознавець, публіцист, філософ, науковець, перекладач. Її творчість є досить різною та може не всім подобатись, вона пише щиро та без всяких масок, читач довіряє її словам, прислуховується та робить висновки. Її творчість привертає увагу своєю відкритістю, різноманітністю, простотою та вмільм використанням стилю. Її творчість налічує поетичні, прозові і публіцистичні твори.

О. Забужко через свою позицію демонструє картину радянського світу, яку так бачить велика кількість сучасних людей. Забужко хоче трансформувати світогляд читача, запропонувавши йому звертати увагу на систему знань та цінностей, яка лежить в основі суспільного розвитку.

Публіцистика Забужко є по своєму цікавою та багатогранною та має глибокий зміст. Письменниця вважає, що без культури читання немає культури мислення. Її публіцистичні твори варті уваги, адже вони не залишать байдужим нікого! [5].

У цьому уривку можна виокремити такі тенденції у використанні стану дієслів. Активний стан домінує у вираженні основних дій, які пов'язані з ключовими функціями публіцистики: *відіграє, висвітлюють, охоплюють*. Це надає тексту динамічності й виразності, підкреслює активну роль об'єктів у розгляді суспільних проблем. Нульовий стан використовується для передачі статичних фактів або характеристик, таких як *є, немає, володіє*. Цей стан додає тексту нейтральності та чіткої інформативності. Зворотно-середній стан застосовується в описах процесів або явищ, які характеризують сталі або постійні дії: *поширюється, пишуться, використовується*. Завдяки цьому стану текст набуває об'єктивності та нейтральності, що є важливим для

публіцистичного стилю. Пасивний стан фіксує увагу на результатах певних дій, що дозволяє підкреслити завершеність подій або обставин: *відрізняються*.

Загальна структура використання станів дієслів у публіцистичних текстах свідчить про їхню роль у забезпеченні точності та виразності мовлення. Нейтральність і фактичність нульового стану слугують основою для передачі ключової інформації, а активний і зворотно-середній стани додають тексту енергії та виразності. Пасивний стан підкреслює завершеність дій або явищ. Таке розмаїття використання станів дієслів сприяє формуванню тексту, який відповідає завданням публіцистичного стилю – чітко передати інформацію, викликати інтерес і вплинути на аудиторію.

Таким чином, використання станів дієслів у публіцистичному стилі є важливим засобом формування тексту, що дозволяє досягти балансу між емоційним впливом, чіткістю викладу та інформаційною насиченістю. Це робить публіцистичні тексти ефективними у виконанні їхніх функцій: інформування, впливу та комунікації.

Науковий та діловий стилі характеризуються точністю, логічністю та строгістю викладу, що безпосередньо впливає на використання дієслів різних станів. У таких текстах стан дієслова обирається залежно від потреб передачі об'єктивної інформації, підкреслення наукового підходу або організаційних моментів.

Наведений текст ілюструє використання станів дієслів у діловому стилі:

Характеристика

Кравченко Юлія Олександрівна проходила переддипломну педагогічну практику як учителька англійської мови в 4-му класі Тур'янського НВК «ЗНЗ I–II ступенів – ДНЗ» з 15 січня по 21 лютого 2020 року.

Першого дня практикантка вивчала організацію шкільного процесу, індивідуальні особливості четвертокласників, ознайомила з навчально-методичним забезпеченням.

Студенткою Кравченко Ю. О. самостійно було проведено 8 уроків англійської мови та 2 виховні години з англійської мови в 4-му класі.

За час практики Юлія Олександрівна показала достатній рівень знань із предмету і високий рівень методичної підготовки. До уроків підходила творчо, кожен наступний урок не був подібним до попереднього. На уроках була упевнена, добре знала зміст матеріалу, залучала в навчальний процес усіх учнів класу. Вона з перших уроків зацікавлювала дітей, тому навіть малоактивні школярі брали участь в обговоренні навчального матеріалу, так як завдання відповідали відповідним рівням знань учнів.

Щоб зацікавити здобувачів освіти, вона готувала різноманітні тематичні презентації, картки, роздатковий матеріал, ігри, фізкультхвилинки, відео відповідно до навчальної програми. Матеріал пояснювала доступно та зрозуміло для всіх учнів. Постійно використовувала ноутбук, проєктор, підвищуючи рівень зацікавленості учнів.

Ретельна підготовка до уроків, уміле використання наочного матеріалу, енергія та захоплення, індивідуалізація та диференціація навчання дали їй можливість досягти позитивних результатів у класі. Практикантка намагалася, аби кожен урок навчав, розвивав та виховував дітей, тому створювала творчу атмосферу, налагоджувала контакт з учнями, прищеплювала навички самостійності, охайності запису, культури поведінки.

Під час уроків використовувала різноманітні прийоми та методи роботи, такі як бесіда, робота з книгою, вправи, ігри, інтелектуальні конкурси, індивідуальну, групову та колективну форми роботи.

Під час практики Кравченко Ю. О. довела свою відповідність вимогам до вчителя англійської мови, добре володіє уміннями педагога, які необхідні для організації результативного навчального процесу.

Практикантка показала високий рівень знань психології молодших школярів, враховувала індивідуальні та вікові особливості здобувачів освіти [4].

*У цьому уривку простежується чіткий розподіл між активним, нульовим та зворотно-середнім станами дієслів. Активний стан переважає для опису дій, пов'язаних із професійною діяльністю, зокрема вказівки на здобутки, навички та результати роботи: *проходила, вивчала, довела, показала, враховувала.* Це робить*

текст динамічним і акцентує увагу на суб'єкті дії. Нульовий стан використовується для передачі сталих характеристик, які описують факти або результати: *є, немає, володіє*. Завдяки цьому текст зберігає чіткість та інформативність. Зворотно-середній стан допомагає передати дії, які є одночасно процесами та їхніми результатами: *ознайомилася, намагалася*. Такий підхід додає тексту об'єктивності.

Загалом, у ділових текстах активний стан домінує через необхідність наголосити на динаміці виконання професійних обов'язків, водночас нульовий і зворотно-середній стани забезпечують точність, логічність і фактичність викладу. Це дозволяє досягти необхідного балансу між динамічністю тексту та його інформативністю.

Також використання станів дієслів можна проілюструвати на основі тексту в науковому стилі:

Проблема історичного вивчення фемінітивів

Фемінітивна проблематика має тривалу й неперервну історію вивчення в лінгвістичній науці. Вона стала частиною багатьох загальнонаукових і спеціальних досліджень у ХХ ст. та набуває все більшої актуальності у ХХІ ст. Ґрунтовне наукове опрацювання її на східнослов'янській мовній основі започатковане ще працями М. В. Ломоносова і підтримане українськими та іншими ґраматиками ХІХ – початку ХХ ст. Упродовж ХХ ст. проблеми творення фемінітивів більшою чи меншою мірою розкривали й поглиблювали вітчизняні та зарубіжні дослідники. Вони розглядали синхронію і діахронію фемінітивів, але найбільшу увагу акцентували все ж на синхронному дослідженні субстантивів зі значенням особи жіночої статі насамперед протягом ХХ ст., що відображено в багатьох слов'янських студіях ...: польських [Золотова, 1962], чеських [Нещименко, 1961], болгарських [Захаревич, 1959] й ін.; та в неслов'янських студіях: германських [Нюблінг, 2009; Блажковська, 2016] й ін...

В українському мовознавстві підготовлено низку лінгвістичних праць, що стосуються переважно синхронного вивчення фемінітивів та охоплюють

писемний матеріал різних історичних періодів: староукраїнського [Брус, 2001], нового українського [Семенюк, 2000], сучасного українського [Архангельська, 2013, 2014; Нелюба, 2011; Пузиренко, 2005 й ін.]. У діяхронному плані фемінітивна підсистема української мови потребує заглиблення в найдавніше минуле й опрацювання кожного історичного періоду для комплексного розкриття і відображення її на сучасному етапі. Історія є найскладнішою і наймасштабнішою ділянкою у вивченні фемінітивів, що віддзеркалює процеси виникнення, запозичення, функціонування загальних назв жінок, які відбувалися на українському ґрунті з дописемних часів і впродовж усієї писемної доби. Вона дає змогу простежити основні тенденції і закономірності в розвитку фемінітивів, пізнати лексичну спадщину української мови, а також зрозуміти сучасні процеси творення фемінітивів та визначати пріоритетні завдання й напрями дослідження іменників зі значенням жіночості.

Огляд відомих сьогодні наукових праць з української лінгвістики дозволив констатувати відсутність спеціального комплексного дослідження з історії фемінітивів української мови загалом та окремих історичних періодів зокрема. Однак спроби спеціального історичного вивчення найменувань жінок української мови були вже неодноразовими і дали неабиякі результати [Фекета, 1968; Семенюк, 2000; Брус, 2001], стимулювали наступні лінгвістичні розвідки, а надто з використанням лексем сучасної української мови [Архангельська, 2014; Нелюба, 2011; Пузиренко, 2005; Сукаленко, 2010 та ін.]. У контексті наукових досягнень із вивчення історії загальних назв жінок української мови доцільним є порівняння загальних мовознавчих праць і спеціальних студій для встановлення їх ваги й ролі в розкритті діяхронії і синхронії фемінітивів [1, с. 10–11].

У цьому тексті основну роль виконують три стани дієслів. Активний стан використовується для підкреслення дій, що характеризують процес або результати дослідження: *має, розглядали, підтримане*. Нульовий стан домінує для передачі фактів, що вказують на сталість чи об'єктивність: *стала, відображено*. Зворотно-середній стан допомагає висвітлити процеси, які мають взаємодійний характер: *з'являтися, ознайомлювалася*.

Загалом у наукових і ділових текстах найчастіше вживаються активний та нульовий стани дієслів. Активний стан допомагає описати дії суб'єкта, які сприяють досягненню конкретних результатів, тоді як нульовий стан забезпечує логічну структурованість і чіткість викладу. Зворотно-середній стан, хоч і використовується рідше, додає об'єктивності в описі процесів або взаємодій, що важливо для аналізу складних явищ чи подій.

Отже, аналіз використання станів дієслів у текстах різних функціональних стилів засвідчує їхню вагому роль у формуванні стилістичної виразності, емоційного впливу та інформаційної точності. У художніх текстах переважає нульовий стан, що сприяє створенню атмосферності та передає внутрішнє сприйняття подій, водночас активний і зворотно-середній стани забезпечують динамічність і експресивність. У публіцистичних текстах домінує нульовий стан, що сприяє об'єктивному викладу інформації, водночас активний і зворотно-середній стани використовуються для емоційного впливу та вираження авторської позиції. У наукових і ділових текстах переважає активний стан, що забезпечує чіткість і логічність викладу, водночас нульовий та пасивний використовуються для узагальнення та підкреслення об'єктивності. Таким чином, стан дієслова є важливим граматичним засобом, що адаптується до функціонального призначення тексту, забезпечуючи його відповідність комунікативним завданням.

Список використаної літератури

1. Брус М. Фемінитиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування: монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника», 2019. С. 10–11.
2. Гнатюк Л. П., Бас-Кононенко О. В. Українська мова. Особливості практичного застосування : посібник. Київ : Знання-Прес, 2006. С. 248–255.
3. Забужко О. С. Дівчатка. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4204> (дата звернення: 27.01.2025).

4. Кравченко О. А. Приклад написання офіційно-ділових паперів (характеристика). URL : <https://vseosvita.ua/library/priklad-napisanna-oficijno-dilovih-paperv-harakteristika-208377.html> (дата звернення: 27.01.2025).

5. Матвієнко Д. Сучасна публіцистика. Відомі збірки письменниці Оксани Забужко. URL : <https://zhzh.com.ua/internet/2-1-0-3852.html> (дата звернення: 27.01.2025).

6. Погиба Л. Г., Грибінченко Т. О., Голіченко Л. М. Українська мова фахового спрямування : підручник. Київ : Кондор, 2012. С. 84–85.

7. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ : Влерта, 2011. С. 109–115.

*Анастасія ЧАЙКІНА, студентка групи СОУА-21-1
Хмельницького національного університету
Науковий керівник – Марія ГАВРИШ,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології*

ВІЙСЬКОВІ НЕОЛОГІЗМИ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано неологізми, що вживаються під час сучасної російсько-української війни; також розглянуто лексичні новоутворення, які беруть свій початок із часів Радянського Союзу та Української повстанської армії й досі активно використовуються на фронті.

Ключові слова: *військові неологізми, лексика АТО, мова війни, новоутворення, повномасштабне вторгнення.*

Неологізми – це нові мовні одиниці, які виникають для позначення предметів, явищ, процесів, понять, що з’являються в суспільстві внаслідок соціальних, політичних, економічних або культурних змін. У мові воєнного часу неологізми відіграють особливу роль, оскільки не лише виконують номінативну функцію, а й відображають настрій суспільства, його колективний досвід, гумор, ідентичність та ставлення до подій. Війна як крайній суспільний стан стимулює активне творення нових слів, які часто стають частиною повсякденного мовлення, фіксуються в ЗМІ, соцмережах і навіть потрапляють до словників.

Мета дослідження – розглянути військові неологізми, які виникли в різні періоди української історії та продовжують функціонувати в сучасному мовному просторі, а також новотвори, що з’явилися в результаті бойових дій після 2014 р. – в період антитерористичної операції на сході України та під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації 2022 р. Окрему увагу звернено й на ті слова, які зазнали семантичного переосмислення і трансформували своє первинне значення, набувши нового – військового – змісту.

Починаючи з радянського періоду, ми спостерігаємо становлення військової лексики, яка є актуальною сьогодні. Так, в українській армії використовуються такі новоутворення, як «*Бардак*» – від БРДМ-2 (бойова розвідувально-дозорна машина), «*Дашка*» – великокаліберний кулемет ДШК, «*Ксюха*» – АКС-74У (укорочений автомат Калашникова), «*Муха*» – РПГ-18 (реактивна протитанкова граната), «*САУшка*» – самохідна артилерійська установка, «*Таблетка*» – санітарний автомобіль, що використовується як медична машина.

Паралельно функціонувала військова лексика Української повстанської армії, у якій простежується тенденція до пестливих або асоціативних назв, як-от «*папашка*» – ППШ-41 (радянський пістолет-кулемет, найпоширеніша зброя партизан); «*шмайсер*» – німецький пістолет-кулемет MP-40; «*гей-пушка*» – пістолет-кулемет 39М (угорська зброя, якою користувалися повстанці) [6].

Радянсько-афганська війна (1979–1989 рр.) породила особливу систему військових кодів: «*Вантаж 100*» – вантаж зі зброєю, «*Вантаж 200*» – вбиті, «*Вантаж 300*» – поранені, «*Вантаж 400*» – контужені, «*Вантаж 500*» – медикаменти, «*Вантаж 600*» – полонені, «*Вантаж 700*» – гроші й дорогоцінності. Ці новоутворення трансформувалися в сучасні: «*вантаж 200*», «*вантаж 300*», «*двохсоті*», «*трьохсоті*». Також з Афганістану походять: «*броня*» – бронетехніка, «*зельонка*» – скупчення чагарників і лісопосадок, де зручно ховатися й партизанити, «*калашимат*» – автомат Калашникова, «*мішки*» – танки, «*нуль*» – перша лінія розмежування, «*покемон*» – кулемет ПКМ [6]

Із початком АТО та повномасштабної війни 2022 р. з'явилися такі неологізми: «*дуйчик*» – обігрівач, «*ядерка*» – ядерна зброя, «*донат*» – благодійний внесок, «*каратель*» – бойовик ЛДНР, «*мамалига*» – несмачна їжа, «*мультикАм*», «*мультик*» – камуфляжне забарвлення, «*ніштяк*» – смаколики від волонтерів. Утворено дієслівні новоутворення «*байрактарити*», «*енлоїти*», «*джавелініти*», «*стінгерити*», «*хаймарсити*» – усі зі значенням «завдавати ураження ворогові». Додатково функціонують слова «*бандеромобіль*» – бойовий автомобіль ЗСУ, «*дебахнуло*» або «*дебахнулько*» – людина, яка через свій інтерес чи стурбованість може спричинити багато шкоди, «*затридні*» – іронічна назва

нереалістичних планів, «задвохсотити» і «відкобзонити» – знищити ворога, «затр'юхсотити» – поранити, нейтралізувати супротивника, «зросійщений» – людина, яка підтримувала російські наративи, виросла на їхній пропаганді [1; 4; 5; 7].

Під час війни багато слів набули нового значення. Так, «аватари» і «сімсоті» – це військові, які зловживають алкоголем; «слони» – курсанти першого курсу; «бобри» – інженерний підрозділ, що постійно щось будує; «еноти» – десантники, які носять смугастий одяг; «контрабас» – солдат контрактної служби; «буратіно» – військовий, який витрачає всю зарплату одразу [1].

Отже, військові неологізми є дзеркалом української воєнної дійсності. Вони демонструють здатність мови до адаптації, виконуючи комунікативну, ідентифікаційну, стилістичну та емоційно-психологічну функції. У контексті збройного конфлікту новоутворення слугують не лише засобом фіксації реалій, а й способом вираження спротиву, солідарності та внутрішньої стійкості. Такі лексичні інновації збагатили українську мову, розширивши її виражальні ресурси в екстремальних історичних умовах. Вони стали маркерами епохи, які передають не тільки соціальне становище українців, а й характерне для них образне, іронічне, водночас глибоко реалістичне мислення. Через мову проявляється світогляд нації, її досвід, емоції та культурна самобутність. Саме тому військові неологізми заслуговують на поглиблене лінгвістичне осмислення і мають зберігатися як важлива частина мовної та ментальної історії сучасної України.

Список використаної літератури

1. Букет Є. У словнику неологізмів поповнення: «могилізація», що породжує «ладакалінізацію». *АрміяInform*. 29 вересня 2022. URL : <https://armyinform.com.ua/2022/09/29/u-slovnyku-neologizmiv-porovnennyamogylizacziya-shho-porodzhuye-ladakalynizacziyu/> (дата звернення: 22.04.2025).

2. Історія українського війська. Авторський колектив: Відейко М., Галушко А., Лободаєв В. та ін.; керівник проєкту Галушко К.; під заг. ред. Павлова В. Громадський просвітницький проєкт «ЛІКВЕЗ. Історичний фронт». Харків, 2016. 416 с.

3. Коротко про уніформу та озброєння УПА. 19 квітня. URL : <https://drukarnia.com.ua/articles/korotko-pro-uniformu-ta-ozbroyennya-upa-Da5Eo> (дата звернення: 21.04.2025).

4. Лісова Ю. Термінологічні новотвори. URL : <https://chytomo.com/tse-zh-bulo-vzhe-lokdaun-i-chyruvannia-33-novi-ukrainski-neolohizmy-i-frazeolohizmy/> (дата звернення: 22.04.2025).

5. Літвиненко Л. А. Найвідоміші неологізми російсько-української війни. *АрміяInform*. URL : <https://vseosvita.ua/blogs/naividomishi-neolohizmy-rosiisko-ukrainskoi-viiny-73930.html> (дата звернення: 21.04.2025).

6. Маркевич Д. Мінісловник військового сленгу: «муха», «покемон», «улітка». *АрміяInform*. 20 серпня 2019. URL : <https://armyinform.com.ua/2019/08/20/minislovnyk-vijskovogo-slengu-muha-poke-mon-ulitka/> (дата звернення: 20.04.2025).

7. Мележик Т. «Таблетка», «маслята», «ситуація 4.5.0»: військовий сленг Збройних Сил України. 29 липня 2022. URL : <https://tsn.ua/ato/tabletka-maslyata-situaciya-4-5-0-viyskoviy-sleng-zbroynih-sil-ukrayini-2121913.htm> (дата звернення: 21.04.2025).

*Катерина ЧУРА, студентка групи СОУМ-41
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Науковий керівник – Світлана БОРОДИЦА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання*

МОДЕРНІСТСЬКИЙ ХАРАКТЕР ХУДОЖНІХ ШУКАНЬ ПИСЬМЕННИКІВ-ЕМІГРАНТІВ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті досліджено діяльність Мистецького Українського Руху (МУР) як знакового явища в українській еміграційній літературі. Розглянуто основні особливості МУРу, включаючи видавничу діяльність, дискусії та письменницькі з'їзди. Основну увагу сконцентровано на концепціях «великої літератури» Уласа Самчука та «національно-органічного стилю» Юрія Шереха. Наголошено на важливості літературної праці письменників-емігрантів для розвитку та збереження української культурної спадщини.

***Ключові слова:** еміграційна література, концепція «великої літератури», концепція «національно-органічного стилю», Мистецький Український Рух.*

Після Другої світової війни в українській еміграції простежуємо активне політичне та високоінтелектуальне життя. Письменники, котрі опинилися за кордоном, найперше намагалися вижити, але разом із тим, прагнули зберегти українську ідентичність, передусім через літературну творчість. Із цією метою в Західній Європі створювалися літературні угруповання, де українські письменники-емігранти дискутували, обговорюючи шляхи розвитку літератури, обґрунтовували засади власної творчості, накреслювали перспективи видання авторських творів тощо.

Однією з таких літературних організацій був Мистецький Український Рух (МУР), утворений у Німеччині 1945 р. Він об'єднав світочів українського мистецтва: головою МУРу був У. Самчук, його заступником – Ю. Шерех, членами об'єднання стали І. Багрянний, В. Барка, В. Домонтович, О. Зуєвський, Ю. Косач, І. Костецький, І. Майстренко, М. Орест, Т. Осьмачка. Загалом усіх членів було понад сімдесят. «Мурівці» пропагували українське письменство у світі, демонструючи його високий естетичний рівень, глибокий національний вимір, бо українська література варта визнання, оскільки «має що свого Європі сказати» [1, с. 4].

Основними принципами існування МУРу, на думку Л. Скорини, були:

- 1) об'єднати митців різних творчих галузей;
- 2) МУР прагнув стати елітарним об'єднанням, де можна було вести творчі дискусії;
- 3) Мистецький Український Рух мав відображати українську літературу в діаспорі;
- 4) створення, насправду, добрих та високо оцінених творів літератури;
- 5) засадничою ідеєю МУРу була ідея національної єдності;
- 6) програма об'єднання передбачала створення літературних груп, як, наприклад, «Світання» та «Хорс»;
- 7) МУР працював без літературних програм, а лише прагнув, щоб література творилася українською мовою та була естетично вартісною [5, с. 41].

За період існування (1945–1948 рр.) МУР видав декілька альманахів, друкував журнал «Арка», проводив різнопланові конференції та засідання, на яких конструктивно обговорювалися завдання літератури повоєнного періоду. Так, МУР організував три з'їзди письменників (1945 р., 1947 р., 1948 р.), три конференції (дві – 1946 р., одна – 1947 р.). За короткий проміжок часу члени МУРу зробили чимало в напрямку не лише збереження, але й розвитку української літератури та культури загалом.

Найвиразніше, вважаємо, літературні погляди письменників-емігрантів після Другої світової війни ілюструють концепції У. Самчука та Ю. Шереха. І

хоч обидві піддавалися критиці, але в кожній відстоювалася необхідність виходу українського письменства на світовий рівень.

У. Самчук на одному із з'їздів МУРу обґрунтував концепцію «великої літератури», яка у своїй основі утверджувала б, що література є одним із чинників духовного самовияву нації і чи не єдиним засобом формування національної свідомості в умовах бездержавності [2, с. 124]. Він утверджував думку, що «велика література» має рівнятися на класичну літературу Й. Гете, В. Шекспіра, Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка. Про останнього митця говорив із особливим щемом, як про Мойсея, котрий прагнув вивести український народ на правдивий шлях, «намагався зробити з нас людей. Людей у повному значенні слова, людей великої душі, людей широкої і глибокої натури... Він бере нашу людину за руку і веде її до широких обріїв, він дає їй в руки велику книжку, велике мистецтво» [3, с. 51].

Самчуківська концепція полягала в утвердженні універсальності літератури, де б відображалися найвищі духовні цінності українського народу, сформовані упродовж різних історичних періодів. Вона дає розуміння того, що «кожен великий твір літератури насичений автентичною правдою життя, яка в сумі своїй з математичною точністю доказує, що два рази два чотири, що ми всі, хто б ми і де б ми не були, належимо до тієї ж спільноти живих істот на землі, яка хоч-не-хоч є змушена зміститися в певному просторі всесвіту і яка є змушена природою підлягати певно встановленій закономірності» [3, с. 45].

Концепція «національно-органічного стилю» Ю. Шереха, представлена ним під час того ж засідання, відображала динаміку та переплетення стилів в українській літературі першої половини ХХ ст. Зародження «національно-органічного стилю» було зумовлене зближенням вже відомих стильових дискурсів в українській літературі, здобутками модерністів, які підтвердили сучасність її змісту і форми, передбачаючи закономірне «повернення до національних джерел на основі синтезу всього попереднього досвіду» [6, с. 237].

Ідея синтезу художніх стилів, хоч не аргументована, але озвучена У. Самчуком у «великій літературі», в Ю. Шереха набула певного теоретичного

обґрунтування. Якщо У. Самчук основою «великої літератури» вважав реалістичний роман XIX ст. та твори європейських класицистів, то Ю. Шерех брав за основу художні ідеї романтизму у творчості «раннього» М. Гоголя, «пізнього» Т. Шевченка та традиції неоромантизму в М. Хвильового та Ю. Яновського.

Ідея «національно-органічного стилю», на думку Ю. Шереха, полягала в тому, щоб віднайти «власний український голос у загальноєвропейському концерті», «повніше, вичерпніше висловити себе» зсередини Європи, «усвідомити не тільки свій європейський характер», а й «усвідомити, що вона має що сказати і має як сказати, саме будучи однією з європейських літератур» [1, с. 15]. Тобто Ю. Шерех наголошував, що українська література є самодостатньою та унікальною з-поміж європейських літератур.

Незважаючи на різні погляди та неузгодженості мурівців, їхня програма змогла утвердити українську літературу на європейському рівні, а найголовніше, що МУР спрямував усі зусилля для того, щоб зберегти власну самобутність в еміграції. Правдивою є думка Р. Семківа, що «МУР загалом був коротким, проте яскравим спалахом, що потвердив існування значного спектру української літератури за кордоном і дав потужний імпульс її розвитку в українських діаспорах» [4, с. 479].

Список використаної літератури

1. Василенко В. Інтелектуальна утопія Юрія Шереха. *Слово і Час*. № 1 (721). 2022. С. 3–20.
2. Працьовитий В. Естетична програма МУРу. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка*. Сер. Літературознавство. Тернопіль : ТНПУ, 2008. Випуск 2 (24). С. 121–137.
3. Самчук У. Велика література. Доповідь на I з'їзді МУРу. *МУР*. Зб. 1. Мюнхен-Кольсфельд, 1946. С. 38–52.
4. Семків Р. Пригоди української літератури (від романтизму до постмодернізму). Київ : Темпора, 2023. 688 с.

5. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори : курс лекцій. Черкаси : Брама-Україна, 2005. 384 с.

6. Шерех Ю. Українська еміграційна література в Європі 1945–1949. *Не для дітей. Літературно-критичні статті і есеї*. Нью-Йорк : Пролог, 1964. С. 226–274.

Світлана ШВЕЦЬ, студентка групи ФФЖ-22

*Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
Науковий керівник – Галина ОСІПЧУК,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики,
зарубіжної літератури та журналістики*

ОБРАЗ МОРЯ В ЗБІРЦІ «КНИГА ПІСЕНЬ» ГЕНРІХА ГЕЙНЕ

Стаття присвячена визначенню особливостей сприйняття та розкриття німецьким романтиком Г. Гейне образу моря в поетичній збірці «Книга пісень» та перекладах українських митців. Проаналізовано семантичне наповнення (символ мрій, а також утілення почуттів і спогадів ліричного героя) й уточнення ролі вищезазначеного образу у творчості автора.

***Ключові слова:** Г. Гейне, література, море, образ, поетична збірка, романтизм.*

Генріх Гейне є однією з найпомітніших постатей в історії німецької літератури ХІХ ст. та найяскравішим ліриком епохи Романтизму. Його поетичні рядки зворушливо оспівують те найкраще, що властиве людині: здатність щиро кохати, любити землю, милуватися природою. У простих і чуттєвих рядках – глибина й сила почуттів, непідроблених, багатогранних, пережитих особисто.

Найвизначнішим твором митця є збірка «Книга пісень», в яку ввійшли поезії, написані ним протягом 1816–1827 років. Структурована збірка за циклами, яких є чотири: «Страждання юності», «Ліричне інтермеццо», «Знову на батьківщині», «Північне море». На особливу увагу заслуговує кожна поезія, однак тема природи домінує в останньому.

Назвою «Книга пісень» Г. Гейне окреслив жанр своєї лірики. Однак, окрім народних пісень, до яких звернувся поет, є чимало балад, романсів, сонетів.

Часто збірку називають романом у віршах. Ліричний герой характеризує стан душі молоді ХІХ ст., яка здатна глибоко мислити, тонко відчувати, має добру і вразливу душу.

Творчість німецького поета-романтика неодноразово ставала об'єктом наукових досліджень. Визначальні дати життєвого шляху і творчої долі Г. Гейне аналізували О. Лепьошкіна [5], Д. Наливайко [7], Л. Скоцик [11], К. Шахова [7]. Поглибили методику викладання тематичних уроків Л. Могильовцева [6], В. Опанасенко [9] та ін. Порівняльний аспект між творчістю Г. Гейне й українськими митцями деталізували Б. Бунчук [2], О. Літвінюк і Н. Рокіцька [10] та ін.; із творчістю зарубіжних митців – К. Ніколенко [8]. Особливості перекладу поезій митця вивчали С. Борова [1], І. Волковинська [3] й ін.

Однак природа, зображена у творах Г. Гейне й досліджена літературознавцями, характеризувалася лише як загальне явище. Окремо образ моря жодного разу не деталізувався. Є потреба також розглянути авторську мариністику як один із письменницьких способів створення пейзажних описів, вираження емоцій та оцінних суджень. Ці фактори визначають **актуальність** обраної теми.

Метою статті є детальний аналіз образу моря, зображеного в поетичній збірці «Книга пісень» Г. Гейне.

Мариністика не є звичайним епізодом у доробку поета-романтика, адже образу моря присвячено один із циклів збірки. Змістове навантаження «Північного моря» визначає певну специфіку образного мислення та авторської манери митця. Для Г. Гейне людина й море існують у взаємозв'язку й гармонійно доповнюють один одного.

Море в Генріха Гейне барвиться різними кольорами: *в далекому Сіро-сріблястим морі* (с. 97; тут і далі подаємо номер сторінки за виданням: Гейне Генріх. Книга пісень. Поезії. Перекл. з нім. Л. Первомайський, М. Рильський, А. Малишко та ін. Київ : Видавничо-виробнича фірма «Котигорошко» ЛТД, 1994. 112 с.); *Корабель іде у морі, Шлях пославши*

смарагдовий... (с. 102); Краплі гарячі, червоні (с. 104); І білі далекі хвилі (с. 97); Вогнисто-червоне сонце зникає В шумливім... морі (с. 97).

У ліричного героя море асоціюється з коханням: *О море! О мати краси, що із піни постала! Прамати кохання! Жалій ти мене! (с. 101–102).* Образ моря детально передає емоційний стан ліричного героя. Мрійливість, закоханість, безтурботність, бажання бути з коханою – саме ті почуття, які його переповнюють: *Заколисаний на хвилі І замріяний думками, Я один лежу в каюті, Сам на ліжкові в куточку (с. 100).* Морські хвилі ніби нашіптують щось зрозуміле лише обом їм – морю й авторові: *У дерев'яну стіну корабля, Біля якої лежу я, мрійливий, Б'ються хвилі, шалені хвилі Вони шумлять і шепочуть Мені таємниче на вухо ... (с. 101).*

Хлопець радісно вітає море, як найкращого свого друга: *Тебе я вітаю, о вічне море! Вітаю тебе десять тисяч разів Усім своїм радісним серцем (с. 105).* Юнак милується морським ранком: *Тиша в морі. Світлий промінь Кида сонце в тиху хвилю (с. 102).* Ліричний герой стає сам частиною природи, відчуває гармонію і насолоду: *Тиша в морі. Ось із хвилі Вирина розумна рибка (с. 103).* Розділяє кожну хвилину задоволення наодинці з величезною, безмежною й загадковою водоймою: *А я на борту корабельнім лежу, Замріяним зором вдивляюсь У воду ясну та прозору, Дивлюся все глибше і глибше, Аж доки на дні, у глибокій безодні, Неначе туман забілів (с. 103).*

Хлопець розділяє свою тугу й біль із морем: *На ... березі моря Сидів я самотній, з печальними думками (с. 96).* Море розуміє, що таке самотність, адже його береги зачасту пустують у непогоду: *На безлюднім березі моря (с. 96).*

Однак море не завжди демонструє спокій, хвилі ніби дражнять, перекреслюють усе, перетворюють на свій лад: *Очеретинкою пишу на піску: «Агнесо, кохаю тебе!» Хвилі ж розлючені залили Ніжне слово признання Й зітерли його (с. 99).* Автор здивований та розчарований: *Крихкий очеретку, зрадливий піску, Хвилі текучі, – більш вам не вірю! (с. 99).*

Ліричний герой з острахом очікує на майбутнє: *хвилі, Гонимі прибоєм, Пінились, билися ближче та ближче (с. 97).* Нестерпне хвилювання, яке

заповнює душу юнака, завжди порівнюється з такими морськими хвилями: *І мої груди здіймались, як море* (с. 99). У морської хвилі хлопець запитує поради, намагаючись зрозуміти сенс людського життя: *Він хвилі питає похмуро: «О, відкрийте, скажіть мені загадку мудру життя, Болючу цю згадку давню!»* (с. 108).

Автор змальовує море як нескінченість, вічний рух власне самого життя, непереривний цикл: *А ген наді мною хмари пливуть, Безформено-сірі дочки повітря, Що з моря у відра з туману Воду беруть. Стомлено носять і носять і знов виливають у море* (с. 107).

Проаналізувавши стан моря, описаний автором у циклі «Північне море», робимо висновки, що спокій в душі ліричного героя є тимчасовим явищем, адже зачасту образ водойми трактується як шалений, гучний, активний: *В присмерку прийшов вечір, Ще шаленіше шумів прибій* (с. 99). Жорстоким та навіть страшним воно представлено під час негоди: *Лютує буря І хльоскає хвилі, І хвилі від люті у піні встають, Як бапти гойдаються, плинуть Білі запінені хвилі* (с. 101). Інколи море передбачає завершення кохання, смерть почуттів: *Он біла чайка, мов чуючи трупи Шугає над хвилею* (с. 101–102). Образ досить часто повторюється: *Над морем, ревучим і гнівним* (с. 102).

Море для ліричного героя один із способів забути, відкинути болючі спогади про минуле, позбутися надії на щасливе кохання. Юнак уже очікує розчарування: *А хвилі рокоцуть, і чайки кигичуть, І знову спливають старі спогаданья, Побляклі малюнки і забуті сни. Мовчять же, хвилі і чайки! Минулося все – і щастя, й надія* (с. 107–108).

Незважаючи на біль, перенесені страждання, ліричний герой все-таки вірить у те, що буде поруч зі своєю обраницею: *В морському глибокому місті, Так он-бо ти де – у морській глибині – Сховалась від мене З дитячої примхи І вийти не можеш. Зійду я до тебе в морську глибину. Розкривши обійми, Я кинусь до тебе, до серця твого!* (с. 104–105). Юнак залишає морю найдорожче – мрію: *Лишайся в морській глибочині своїй, Моя божевільна мріє!* (с. 105).

Отже, наведені нами приклади з лірики Генріха Гейне дозволяють говорити про активізацію візуальної образності – уявлення моря як живої Істоти – та про появу звукового ефекту, коли море не тільки бачиться читачеві, але й чується. Таким чином, мариністика посідає особливе місце в поетичній збірці «Книга пісень» та, в загальному, у творчості німецького романтика Г. Гейне – одного з виразних представників світового поетичного слова ХІХ ст.

Список використаної літератури

1. Борова С. Генріх Гейне й Україна. *Зарубіжна література*. 2006. № 3. С. 11–13.
2. Бунчук Б. Дольник у творчості Івана Франка раннього львівського періоду і поезія Генріха Гейне. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2000. Т. 72 : Германська філологія. С. 74–80.
3. Волковинська І. Подолання культурної дистанції через поетичну інтерпретацію форми («Книга пісень» Г. Гейне в перекладах В. Кобилянського). *Слово і час*. 2018. № 10. С. 66–79.
4. Гейне Генрих. Книга пісень. Поезії. Перекл. з нім. Л. Первомайський, М. Рильський, А. Малишко та ін. Київ : Видавничо-виробнича фірма «Котигорошко» ЛТД, 1994. 112 с. URL : <https://coollib.cc/b/667375-genrih-geyne-kniga-pisen/readp> (дата звернення: 13.04.2025 року).
5. Лепьошкіна О. «Найспівчутливіший з усіх письменників...»: життєвий і творчий шлях Генріха Гейне. *Зарубіжна література. Шкільний світ*. 2009. № 8. С. 19–24.
6. Могильовцева Л. П. Система уроків з вивчення творчості Дж. Кітса, Й. В. Гете, Г. Гейне та С. І. Васильківського. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2015. № 12. С. 10–16.
7. Наливайко Д. С., Шахова К. О. Зарубіжна література ХІХ сторіччя: доба романтизму : підручник. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2008. 416 с.
8. Ніколенко К. Концепт «туга» у творчості Г. Гейне («Книга пісень») і Дж. Г. Байрона («Паломництво Чайльд Гарольда»). *Світова література*. 2015. № 17/18. С. 55–67.

9. Опанасенко В. І. Г. Гейне – німецький поет-романтик. «Книга пісень» – видатне явище німецького романтизму. 9-й клас. *Зарубіжна література в школі*. 2014. № 21/22. С. 7–12.

10. Рокіцька Н. В., Літвінюк О. В. Криця, що не іржавіє: Леся Українка і Генріх Гайне – два світила двох могутніх культур: методична розробка. Тернопіль: ТНПУ, 2011. 144 с.

11. Скоцик Людмила. Романтичне забарвлення конфлікту ліричного героя з навколишнім світом: Г. Гейне «Лорелея», «Самотній кедр на стромині», «Чому троянди немов живі», «Білі глянцеві манжети». *Зарубіжна література. Шкільний світ*. 2012. № 22. С. 24–25.

*Sophia NEVMERZHITSKA, student of the 10th-V grade,
Separate subdivision «Scientific Lyceum»
of Zhytomyr Polytechnic State University
Scientific supervisors –
Oksana CHERNYSH, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Pedagogical
Technologies and Lifelong Learning
of Zhytomyr Polytechnic State University;
Larysa ZABELLO, teacher of English, Assistant Principal,
Separate subdivision «Scientific Lyceum»*

*Софія НЕВМЕРЖИЦЬКА, учениця 10-В класу
Відокремленого підрозділу «Науковий ліцей»
ДУ «Житомирська політехніка»
Наукові керівники –
Оксана ЧЕРНИШ, доцент, декан факультету
педагогічних технологій та освіти впродовж життя
ДУ «Житомирська політехніка»;
Лариса ЗАБЕЛЛО, вчителька англійської мови,
помічник директора Відокремленого підрозділу «Науковий ліцей»*

LINGUISTIC ANALYSIS OF EDUCATIONAL INSTAGRAM BLOGS ON FOREIGN LANGUAGE LEARNING

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСВІТНІХ ІНСТАГРАМ-БЛОГІВ ІЗ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

In the digital age, social media platforms play a significant role in education, particularly in foreign language learning. A visual and interactive medium, Instagram has become a valuable tool for educators and language learners.

ners. This research focuses on the linguistic-stylistic analysis of educational Instagram blogs that aim to teach foreign languages, emphasizing using ten popular bloggers' content to aid students in preparing for the national multi-subject test. The study investigates the stylistic, phonetic, lexical, and expressive means employed by these bloggers to enhance the effectiveness of the learning process. This research systematizes various communicative strategies and visual elements used in an educational context by analyzing the categories of bloggers.

The rise of digital educational resources has transformed the learning experience, making it more interactive and accessible. Initially designed for image and video sharing, Instagram has evolved into a powerful educational platform where language instructors create content to engage and teach learners worldwide. This study aims to examine the linguistic and stylistic features of foreign language educational blogs on Instagram, with a particular focus on their role in preparing students for standardized tests such as the national multi-subject test.

The study is grounded in linguistic stylistic analysis, which explores how language is used to achieve specific communicative goals. This includes:

- *Phonetic Features*: Analysis of pronunciation tips, phonetic transcription, and phonological elements used in Instagram posts.

- *Lexical Features*: Examination of vocabulary choices, lexical density, and terminology used to facilitate language learning.

- *Stylistic and Expressive Means*: Identification of rhetorical devices, figurative language, and stylistic markers that enhance engagement.

- *Communicative Strategies*: Exploration of how bloggers use interactional techniques to foster learning, including direct address, question prompts, and storytelling.

- *Visual Elements*: Assessment of using images, infographics, videos, and animations to support linguistic comprehension.

The research employs a mixed-methods approach, incorporating both qualitative and quantitative analysis. The following steps were taken:

– Selection of ten influential educational bloggers specializing in foreign language instruction.

– Content analysis of posts, captions, and comments to identify linguistic and stylistic patterns.

– Categorization of communicative strategies and stylistic devices used in instructional materials.

– Evaluation of audience engagement metrics (likes, shares, comments) to measure the effectiveness of different linguistic styles.

Generally, stylistic features of educational Instagram blogs are marked with:

– *Phonetic Features:* Many bloggers use phonetic transcriptions and audio recordings to help learners with pronunciation.

– *Lexical Choices:* A mix of formal and informal vocabulary is used, depending on the target audience. Bloggers frequently employ collocations, idiomatic expressions, and slang to make lessons engaging.

– *Expressive Means:* Posts contain metaphors, similes, rhetorical questions, and exclamations to create a conversational tone and maintain student interest.

There are a lot of communicative strategies in educational blogging, namely:

– *Direct Engagement:* Bloggers address followers personally (e.g., "Have you ever struggled with this word?").

– *Call-to-action (CTA):* To foster interactive learning and encourage users to comment, answer quizzes, or share their thoughts.

– *Use of Storytelling:* Many educators incorporate personal stories or anecdotes to effectively explain grammar rules or vocabulary usage.

A great role belongs to visual and multimodal elements, such as:

– *Infographics and Charts:* Used to summarize complex grammar rules and vocabulary sets.

– *Reels and Video Clips:* Short videos help illustrate pronunciation, sentence structures, and language nuances.

– *Emoji Use:* Facilitates informal communication and emotional engagement.

The findings suggest that Instagram-based educational content can be a highly effective tool for foreign language learning. Teachers and educators can integrate these digital methods into their curricula to improve student engagement and retention. Combining linguistic precision, stylistic appeal, and visual interactivity significantly enhances the educational process, making language learning more accessible and enjoyable.

This research highlights the importance of linguistic-stylistic analysis in understanding the effectiveness of Instagram-based foreign language education. Educators can refine their teaching approaches and optimize content for digital learners by studying phonetic, lexical, stylistic, and communicative elements. Instagram's sufficiency as a learning tool suggests that integrating social media into formal education could bridge traditional and modern learning methodologies, creating a more dynamic and practical learning experience.

List of used literature

1. Al-Ali S. Instagram as an Educational Platform for EFL Learners. *Turkish Online Journal of Educational Technology*. 2019. T 8, № 3. С. 64–72.
2. Alm A. Facebook for Informal Language Learning: Perspectives from Tertiary Language Students. *The EuroCALL Review*. 2015. T. 23, № 2. С. 3–18.
3. Galla C. Indigenous Language Revitalization, Promotion, and Education: Function of Digital Technology. *Computer Assisted Language Learning*. 2016. T. 29, № 7. С. 1137–1151.
4. Nushi M., Khazaei V. Tandem Language Exchange: An App to Improve Speaking Skill. *Journal of Foreign Language Education and Technology*. 2020. T. 5, № 2. С. 209–224.
5. Новікова О., Калюгіна Ю., Мустафіна А., Еделєва І. Лінгвістичний аналіз постів в Instagram, Twitter та LiveJournal у контексті їх функцій (на матеріалі російської мови). *International Journal of Interactive Mobile Technologies*. 2021. T. 15, № 5. С. 66–86.

**За достовірність інформації і відсутність плагіату відповідальність
несуть автори наукових статей та їхні наукові керівники**

**Свої зауваження, побажання і пропозиції можна висловити
у дзвінках та електронних повідомленнях
Торчинському Михайлу Миколайовичу
(електронна адреса: mina@ukr.net;
тел. 096-95-93-660).**

ПОДІЛЛЯ. ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Електронний збірник наукових праць

Випуск вісімнадцятий

Том перший

Відповідальний за випуск *Торчинський М. М.*

Технічна коректура *Торчинської Н. М.*